

The background of the image is a highly detailed wooden iconostasis, likely from a Macedonian church. It features a complex carvings of vines and leaves. There are several arched niches containing religious paintings. The top row has two smaller paintings, and the bottom row has two larger ones. The overall color scheme is dominated by the dark wood and the gold leaf used in the paintings and carvings.

МАКЕДОНИЈА И ОДНОСИТЕ СО ГРЦИЈА

СОВЕТ ЗА ПРОУЧУВАЊЕ НА ЈУГОИСТОЧНА ЕВРОПА
НА МАКЕДОНСКАТА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ И УМЕТНОСТИТЕ

МАКЕДОНИЈА И ОДНОСИТЕ СО ГРЦИЈА

СКОПЈЕ, 1993

Во оваа публикација се користени прилози од:

акад. Евгени ДИМИТРОВ, акад. Данчо ЗОГРАФСКИ,
акад. Петар Хр. ИЛИЕВСКИ, акад. Блаже КОНЕСКИ,
акад. Матеја МАТЕВСКИ, акад. Манол ПАНДЕВСКИ,
акад. Георги СТАРДЕЛОВ, акад. Александар ХРИСТОВ,
доп. член Цветан ГРОЗДАНОВ, доп. член Блаже РИСТОВСКИ,
д-р Крете БИТОСКИ, д-р Владо ИВАНОВСКИ,
д-р Ристо КИРЈАЗОВСКИ, д-р Стојан КИСЕЛИНОВСКИ,
д-р Михајло МИНОВСКИ, д-р Симо МЛАДЕНОВСКИ,
д-р Бранко ПАНОВ, Тодор СИМОВСКИ

Редакција:

акад. Георги СТАРДЕЛОВ, доп. член Цветан ГРОЗДАНОВ,
доп. член Блаже РИСТОВСКИ

Секретар на Редакцијата:

Лидија СИМОВСКА – ПОПОВСКА

ССДРЖИНА

<i>Предговор</i>	7
I Античките Македонци и нивниот јазик	11
II Македонија од доселувањето на Словените до осман- лиското завојување	15
III Сведоштва за Македонија во османлискиот период . .	21
IV Охридската архиепископија и Македонската право- славна црква	25
V Обиди за елинизација	31
VI Развитокот на македонската национална мисла	37
VII Македонските востанија во XIX и почетокот на XX век.	49
VIII Програмски определби за македонската држава	53
IX Македонското прашање во меѓународните односи . .	59
X Балканските војни и поделбата на Македонија	67
XI Егејскиот дел на Македонија по Балканските војни . .	71
1. Преселби и колонизации	71
2. Случајот со атинскиот „Abecedar“.	73
3. Промена на топонимите.	75
4. Опресивни мерки по Втората светска војна.	80
XII Македонската националноослободителна идеја меѓу двете светски војни.	87
XIII Создавањето на македонската држава во Втората светска војна	91
XIV Република Македонија – од држава членка на југо- словенската федерација до суверена и независна држава	95
XV Македонскиот јазик во балканската јазична средина .	105
XVI Македонската култура	113
<i>Поговор</i>	121
<i>Белешки</i>	123

ПРЕДГОВОР

Македонското прашање во процесот на меѓународното признавање на Република Македонија веќе втора година го преокупира вниманието на земјите на Европската заедница и на Организацијата на Обединетите нации, како и широкото светско јавно мислење. Тоа е предизвикано од противставувањето на Република Грција да се признае Република Македонија под нејзиното историско и уставно име. Со тоа сериозно се нарушуваат односите во овој дел на Балканот, кои се закануваат и на мирот и стабилноста на овој дел од Европа.

Така грчко-македонскиот спор, кој има, особено последново столетие, своја трагична историја, повторно е на дневен ред. Тој доживеа кулминација во последниве години токму откако Република Македонија, преку референдумот на своите граѓани, прогласи своја независност и како суверена држава се бори за својот меѓународен статус во светската заедница. За да се оневозможи и да се спречи тоа, во соседна Грција само во последниве неколку години се публикувани и дистрибуирани по светот цела една мала библиотека книги, брошури, реви и аудио-визуелни материјали. Во сето тоа мноштво убава хартија се претставува грчкото видување на работите, според кое не постои македонски народ, јазик и култура. Тие биле измислица, политичка конструкција и некој вид алхемија на „скопските историчари“. Со тоа, и без да се сака, се откриваат вистинските мотиви на грчката антимакедонска политика, во која „прашањето за

името“ има всушност сосем маргинално место. Трагичноста, пак, на „спорот“ е во тоа што тој не се одвива во рамките на историографијата, лингвистиката или историјата на културата, туку, најчесто, низ една дневно-политичка, ненаучна негација на македонскиот народ, неговиот јазик и култура, а во блиската историја и со примена на физички и духовни репресии кон тој „непостоен народ“ во Егејскиот дел на Македонија.

Врз основа на постојната и достапна историска фактографија, овде ја претставуваме, во главни црти, генезата на македонскиот народ на оваа почва, со особен акцент на грчко-македонските односи. Се надеваме дека од тоа ќе може појасно да се види суштината на овој „спор“ и на ова трагично недоразбирање.

Но, историјата на грчко-македонските односи има и своја друга, убава страна. Ќе ја спомнеме неа тука затоа што веруваме дека таа не е само минато.

Некогаш, во златното време од развитокот на културата и уметноста на нашите простори, старогрчкото културно и цивилизациско влијание беше плодотворно за македонската и воопшто за словенската култура и уметност.

Тоа дојде до израз уште од почетокот на доаѓањето на Словените овде, на јужниот дел на Балканскиот Полуостров, во Византиското царство со најблескава култура во тогашна Европа. На тоа влијание во голема мера се должат големите културни словенски вертикали што се родија во Македонија и се раширија низ сиот словенски свет: од христијанизацијата на словенските маси до книжевните и уметничките реализации. Во допирите со Византија, во Македонија израсна големото стебло на македонската и на словенската писменост и култура.

Така, уште во раниот среден век, во рамките на доцноримското царство и Византија, по дефинитивното христијанизирање, потем во времето на османлиското владеење, сè до крајот на XVIII век, Македонците дадоа значаен придонес во културата и уметноста со уделот на врвни мислители, писатели, зографи, градители, композитори во општите текови на словенско-византиската уметност. Од оваа средина се канонизирани за светци и повеќе личности заслужни во христијанската цивилизација воопшто, пред сè основоположниците на словенската писменост – Светите Кирил и Методиј и нивните ученици.

Со векови, до пред крајот на XVIII век, главно не постоел суштествен антагонизам меѓу Македонците и Грците, зашто на почвата на Македонија постојано течел процесот на духовно проникнување низ културните допири и автохтоните уметнички реализации на овие етнички ентитети. Тој процес ќе биде сопрен со настојувањето да се обнови славата на стариот и средниот век со асимилирање на други етнопростори низ разни форми, особено низ притисокот на црковниот живот, диктиран од Цариградската патријаршија со нејзината грчка управа. Тој процес по укинувањето на Охридската архиепископија и доведе до антагонизам на овие две средини со блиски културни традиции. Затоа, не е ништо чудно што во најново време сето тоа се заборави. Денес стоиме пред ирационална усвитеност на грчко-македонскиот спор, кој прими такви димензии што е оневозможена разумна комуникација не само на дипломатски, туку и на економски, културен и политички план.

Претставувајќи ги основните причини зошто дојде до ескалација на овој судир токму денес, Советот за проучување на Југоисточна Европа при Македонската академија на науките и уметностите смета за свој научен долг да го даде својот прилог кон објективното осветлување на ова прашање, толку значајно за местото на македонскиот народ и на Република Македонија во светската заедница на народите, како и за отворање на една нова, европска перспектива на грчко-македонските односи.

АНТИЧКИТЕ МАКЕДОНЦИ И НИВНИОТ ЈАЗИК

Денес во Грција се тргнува од една априорна поставка за „грчкиот идентитет на Македонија како историска очигледност“. Идентификувајќи ги Грците во етнички и јазичен поглед со античките Македонци, современиот грчки режим го обвинува „Скопје“ дека посегнало на името *Македонија* и на дел од културното наследство, кое им припаѓало само на Грците.

Всушност, тоа е само едно предубедување што со децении ѝ се сервира на грчката школска младина од најрана возраст, а во последно време се пропагира по целиот свет. Тезата за „грчкиот идентитет на Македонија“ научно е неодржлива. Овде ќе се запреме на најстариот период.

Во грчката наука, во многу написи и книги, се премолчуваат историски факти што ѝ противречат на тезата за „грчка Македонија“. Општопознато е дека класичногрчките автори не ги признавале Македонците за свои сонародници, ги нарекувале варвари и македонската доминација во Грција ја сметале за туѓа власт, импортирана однадвор од другоплемењци (од *allophyloi*), како што вели Плутарх.¹

Историското право и „грчкиот идентитет на Македонија“ долго време се докажуваа со хипотезата дека античките Македонци биле дорско племе, а нивниот јазик дорски дијалект.² Бидејќи тоа не можеше да биде поткрепено со сигурни факти од историски извори, а уште помалку со археолошки и лингвистички докази, неодамна и грчката официјална наука ја отфрли оваа хипотеза. По дешифрира-

њето на линеарното Бе писмо (1952), а особено од 1970, кога беше објавено луксузното издание на *Историјата на грчкиот етнос*,³ грчките лингвисти и историчари отидоа подалеку во минатото да бараат основи на својата теза за „грчка Македонија“.

Иако никој од микенолозите во светов не ги смета за сериозни нивните хипотетични интерпретации на микенските текстови, тие, сепак, во нив сакаат да откријат „докази“ дека античките Македонци биле Индоевропејци, Протоелени, дека нивниот јазик бил најстар, најчист и најконзервативен грчки дијалект, којшто воедно фрлал нова светлина врз најстарата историја на грчкиот етнос.⁴ Оваа теза достигна кулминација во почетокот на осумдесеттите години, кога беше помпезно одбележан еден необичен јубилеј под наслов: *4.000 години грчка Македонија*.⁵

Оваа, вака исконструирана теорија, која претендира на научност, всушност, почива на претпоставки непоткрепени со ниеден изворен историски факт. Еден долг период од 1.600 години (2.200 – 600 пред Хр.) е реконструирана предисторија на античките Македонци врз основа на една предрасуда дека тие не можеле да бидат ништо друго освен Грци.

Треба да се забележи дека од античкиот македонски јазик не е сочуван никаков текст. Познати се само околу стотина одделни глоси од кои не може да се реконструира јазикот. Повеќе од 150 години овие зборови биле предмет на компаративни лингвистички студии, но еден доста голем број од нив сè уште се со хипотетично или без никакво објаснување.

Додека порано во македонските глоси се барале дорски форми, сега грчките лингвисти вложуваат големи напори да откријат архаични ајолски,⁶ аркадо-кипарски и микенски паралели. Всушност, скудниот лексички материјал е мошне сложен и хетероген. Очигледно, меѓу глосите има и заемки од грчкиот кој во античко време бил јазик со голем престиж, меѓутоа грчките зборови се адаптирани според една различна, негрчка фонетика, на пр.: макед. *adē* 'небо', грч. *aithēr* 'воздух', макед. *danos*, грч. *thanatos* 'смрт', макед. *keb(a)lē* 'глава' грч. *kephalē* и др. Но истовремено меѓу глосите има и такви зборови што не се среќаваат во грчкиот, а имаат паралели во други индоевропски јазици, на пр. *aliza* 'бел слој под кората на дрвото', слов. *e/олха*; макед. *goda* 'внатрешности', грч. *entera*, ст.инд. *gudam* 'црево'; макед. *pella* 'камен', герм. *Fels* < + *pel-sa* и др.

Како доказ за сродноста на античките Македонци со Грците се дава фотографија на натпис од Вергина ⁷ со грчки имиња. Треба да се забележи дека најголемиот број на сочувани лични имиња на Македонци од античко време им припаѓаат на членови од династијата и аристократијата, кои свесно се вклучувале во сферата на хеленската култура, па не е чудно што имињата на мнозина им биле грчки. Но, паралелно со нив, се среќаваат и македонски имиња што не можат да се објаснат со грчка етимологија (на пр. *Byrgînos*, *Sabbataras* и др.).

Во врска, пак, со религијата, за која се тврди дека била иста како и грчката, треба да се има на ум фактот дека имињата на божествата биле преведувани на грчки според нивните функции, исто како и грчките теоними што се заменуваат од римските писатели со латински: *Juppiter*, наместо *Zeus*, *Minerva* за *Athina*, *Venera*, наместо *Aphrodite* итн.

Од анализата на старомакедонските глоси може да се заклучи дека античкиот македонски бил индоевропски јазик, различен од грчкиот. Познатиот француски индоевропеист А. Меје⁸ вели дека грчкиот не е поблизок до античкиот македонски отколку до кој било друг индоевропски јазик. Сосема оправдано Ј. Покорни при класификацијата на индоевропските јазици го става македонскиот заедно со фригискиот во својот Индоевропски етимолошки речник.⁹

Во поткрепа на тезата дека античките Македонци биле Грци се нагласува дека Филип II и Александар Велики не само што дејствувале како Грци, туку ја инкарнирале идејата за обединета грчка држава. Државата што ја управувале Филип II и Александар Велики, кои ги покориле грчките државички и ги прошириле нејзините граници до Средна Азија, нигде не е наречена грчка. Воспитан од големиот грчки филозоф Аристотел, Александар високо ја ценел старогрчката просвета и ја раширил до Централна Азија. Но, тој ја напуштил догмата за „разликата“ меѓу Грци и варвари. Во својата политика тој внесол нов дух на еднаквост меѓу сите народи, туѓ дури и за неговиот учител, којшто го подготвувал да им биде на Грците водач, а на варварите господар. Согласно со својата космополитска идеологија Александар пројавил извонредна широкоградост како кон Грците, така и кон другите покорени балкански и азиски народи. Со таквиот свој приод тој ги поставил темелите и на хеленизмот, којшто претставува мешавина на грчки филозофски и просветни идеи со културни и религиски сфаќања од источните народи. Александар го ширел хеленизмот на грчки, којшто се сметал за јазик на културата.

но неговиот мајчин јазик не го разбирале Грците, за што има експлицитни докази.¹⁰

Со омаловажување грчката наука преминува преку историскиот факт на големото преселување на народите, кое од темел ја прекроило етничката карта на Европа, посебно на Балканот во рановизантискиот период. Македонија е претставена како браник на елинизмот од напливот на варвари низ сите векови. Словенскиот елемент во Грција се одречува или се минимализира, а познато е како византискиот историчар Константин Порфирогенит отворено зборува дека се пословенила цела Елада. Познат историски факт е, исто така, дека словенските племиња Езерити и Милинги во VII и VIII век на Пелопонез биле самостојни и не ѝ плаќале данок на Византија. Ако се имаат предвид ваквите факти, лесно може да се разбере дали навистина Македонија во тоа време била таков „бастион на елинизмот“.

Во Грција се протестира зошто не сме ги употребувале топонимите од Егејскиот дел на Македонија во онаа форма што им била дадена со указ по 1913 и особено во 1926 година, зашто со тоа се доведувал во прашање суверенитетот на Грција. Деметриос Георгакас¹¹ одбележува дека и денес на Пелопонез во кој било правец да тргне човек, нема да измине ни три милји, а да не најде словенско име на место. Слични изјави има и кај Ф. Малингудис.¹² Ако на Пелопонез има толку многу словенски имиња на места, колку повеќе има такви во Егејскиот дел на Македонија, каде што словенски македонски племиња живееле, а и денес сè уште живеат, во еден долг период од околу 1.400 години.

Што има поприродно од тоа балканизираните Словени, кои толку долго континуирано живееле во Македонија, да бидат наречени Македонци, а нивниот јазик македонски. И во времето на Тукидид (II, 99) населението во Северна (Горна) Македонија се разликувало од Македонците-освојувачи. Но и тие од Горна Македонија исто така се нарекувале Македонци.

Научно е неодржливо да се зборува за некаква хомогенизација само на еден народ во овие балкански простори.

II

МАКЕДОНИЈА ОД ДОСЕЛУВАЊЕТО НА СЛОВЕНИТЕ ДО ОСМАНЛИСКОТО ЗАВОЈУВАЊЕ

Како резултат на Големата преселба на народите голем број Словени се раздвижиле од својата стара прататковина (територијата меѓу Балтичкото Море, Карпатите и реките Днепар и Днестар) и до крајот на V век ги пословениле областите од левата страна на реката Дунав. На тој начин реката Дунав се претворила во природна граница меѓу Византија и словенскиот свет.

Од почетокот на VI век балканските владенија на Византија биле изложени на чести и масовни движења и напади од страна на заддунавските Словени. Оттогаш и територијата на Македонија (која била уредена како провинција во рамките на префектурата Илирик, чијшто главен град бил Солун) била изложена на постојани пустоши од страна на Словените. Овие напади особено зачестиле од средината на VI век, кога Словените почнале и да презимуваат на византиска територија. Од 60-те години на VI век територијата на Македонија била пустошена и ограбувана и од Аварите што се населиле во Панонската Низина.

Од крајот на VI век територијата на Македонија, како и другите балкански владенија на Византија, била изложена на трајно населување од страна на заддунавските словенски племиња. Оттогаш и градот Солун станал објект на словенски и словенско-аварски опсади и напади. Како резултат на масовната и интензивна словенска колонизација, до 30-те години на VII век целата територија на Македонија, без Солун, била населена од Словените.¹³ Под влијание на

својата словенска околина, дури и Солун постепено трпел словенско влијание, така што во IX век веќе во Житието на Св. Методиј пишува дека „сите солунчани чисто словенски зборуваат“.¹⁴ На тој начин, како што се изјаснил и францускиот византолог П. Лемерл, „Македонија во VII-VIII век била повеќе словенска отколку грчка“.¹⁵ Според Г. Острогорски, во овој период Македонија била изгубена за Византија „и се наоѓала во рацете на Словените, правејќи конгломерат од Склавинии“.¹⁶ Тоа биле областите на одделните словенски племиња: Драговитите, Сагудатите, Велегизитите, Струмјаните, Смолјаните, Ринхините, Берзитите и др.¹⁷

Како резултат на словенската колонизација, во Македонија биле извршени коренити етнички и општествено-економски промени. Доминантен станал словенскиот етнос. Староседелците Македонци, продолжиле да егзистираат и по ликвидирањето на древномакедонската држава во II век пред н.е. од Римјаните, „задржувајќи ги – како што пишува Ф. Папазоглу - своите етнички одлики: јазикот, вера и обичаите“,¹⁸ но уште во периодот на словенската колонизација биле осетно разретчени.¹⁹ Оние, пак, што останале по своите родни огништа постепено биле асимилирани од одделните словенски племиња, пренесувајќи им ги притоа на Словените некои од своите обичаи, христијанската вера, културата, па и името на нивната татковина Македонија. Тоа влијаело од VIII век византиските автори словенизираните области да ги нарекуваат „Склавиниите во Македонија“.²⁰

Уште во текот на VII век населените словенски племиња во Македонија се обиделе преку здружување во поголеми племенски сојузи да го освојат Солун, кој останал единствена византиска база на територијата на Македонија, и да создадат своја словенска држава во Македонија. Таков сојуз бил најпрвин создаден во втората деценија на VII век на чело со кнезот Хаџон. Но Византија успеала да ги оневозможи здружените македонски словенски племиња да го освојат Солун. Во втората половина на VII век Словените во Македонија повторно се здружиле во голем племенски сојуз на чело со рексот („кралот“) Пребонд. Но и овој племенски сојуз Византија го разбила откако Пребонд на измама бил фатен и ликвидиран во 674 година. По неговото убиство македонските склавинии биле изложени на постојани напади од страна на византиската војска. Но и покрај тоа, не биле потчинети. Во текот на VIII век македонските склавинии израснале во полудржавни формации, управувани од своите кнезови (ар-

хонти) и „кралеви“ (ригеси). Во овој период склавиниите располагале и со свои „хоплити“ (тешко вооружени пешаци).²¹

По зајакнувањето на бугарската држава во почетокот на IX век македонските склавинии биле изложени и на зачестени бугарски напади, поради што Византија ги продолжила и ги интензивирала нападите по реката Струма. Како резултат на тоа до средината на IX век поголемиот дел од територијата на Македонија потпаднал под бугарска власт. Македонските склавинии ја загубиле својата независност, но сепак зачувале значителна внатрешна самоуправа. Кон крајот на векот бугарскиот владетел Симеон ја вклучил во своите граници и цела Македонија.

Меѓутоа, значаен момент во историјата на Македонија, па и во историјата на Словените воопшто, настапува во 863 година, кога истакнатите византиски мисионери од Солун, браќата Кирил и Методиј и нивните ученици, тргнуваат за Моравија, носејќи ги првите книги на словенски јазик, напишани со глаголската азбука што самите ја составиле. Овде е суштествено важно што ова ново писмо беше создадено врз основа на фонетиката на јазикот на Словените во Македонија (од околината на Солун) и што првите преводи на светите книги беа направени исто така на јазикот на овие Словени. Тоа беше четвртиот јазик (покрај еврејскиот, грчкиот и латинскиот) што и официјално беше признат од христијанската црква.

Во втората половина на IX век во Македонија бил завршен процесот на христијанизацијата. По пропаѓањето на Моравската мисија на Светите Кирил и Методиј (885) и по краткиот престој во Плиска, Свети Климент бил назначен за учител во областа Кутмичевица, која ги опфаќала југозападните македонски области, при што била создадена Охридската глаголска книжевна школа. Благодарейќи на Свети Климента, а по 893 година и на Свети Наума (кој го зазел учителското место на Климент по неговото поставување за прв словенски епископ), од Охридската книжевна школа излегле околу 3500 словенски учители, свештеници, книжевници и други културни дејци, чијашто дејност била крунисана со поставување здрави темели за изградувањето на словенската културно-просветна и црковна организација.²²

Во првата половина на X век во Македонија се појавило богомилското учење, на чело со попот Богомил што главната дејност ја развивал во велешко-прилепските краишта. За кусо време богомилството прераснало во масовно народно движење. Ни бугарскиот цар

Петар, ниту пак помошта од Цариградската патријаршија, не биле во состојба да ја ликвидираат оваа новопојавена ерес.²³ Во такви околности кон крајот на 60-те години на X век Словените во Македонија кренале востание, на чие чело застанале синовите на кнезот Никола, комитопулите Давид, Мојсеј, Арон и Самуил. Востанието, кренато против бугарската власт, било со успех изведено и како резултат на тоа во 969 година биле поставени темелите на новата словенска држава на Балканот, позната како Самуилово царство, по основоположникот на царската династија. Нејзиното јадро го сочинувала територијата на бившата склавинија Берзитија, каде што се наоѓала и престолнината Преспа. Овој град покрај државно станал и црковно седиште. По ликвидирањето на Бугарското Царство во 971 година, Византија ја наложила својата врховна власт над оваа држава, но таа продолжила да егзистира. Во 976 година во Македонија било кренато востание и против византиската власт и како резултат на тоа таа одново се здобила со целосна независност. Во истата година биле убиени браќата на Самуил и тој станал единствен владетел (монарх) на државата. За кратко време Самуил изградил броен воен кадар и обучил голема војска. Како резултат на тоа до крајот на X век во рамките на оваа држава била приклучена целата територија на Македонија (без Солун), голем дел од Бугарија, Србија, Дукља, Босна, дел од Далмација, дел од Албанија (заедно со Драч), како и дел од Грција. По овие големи територијални освојувања Самуил во престолнината Преспа, што се наоѓала на островот Ахил (во Преспанското Езеро), се прогласил за цар, со што државата била претворена во царство, а црквата издигната во ранг на архиепископија.²⁴

Во Самуиловата држава биле изградени државни институции, огромен државен и црковен апарат, постојана војска. Сето тоа овозможило во втората половина на X век во Македонија да започне процесот на интеграција на словенските племиња.

Самуиловото Царство, кое претставувало типична ранофеудална држава, егзистирало до 1018 година. Во текот на византиското владеење (XI – XII век) биле кренати две масовни востанија, чијашто крајна цел била да се обнови Самуиловото Царство. Но таквите обиди останале без успех.

Низ целиот период на византиското владеење Македонците продолжиле да ги негуваат своите етнички одлики - јазикот, културата и обичаите. Дури и во самиот Охрид, седиштето на Архиепископијата, охридјаните, како што пишува подоцна архиепископот-Грк

၁၃၈ ၁၃၉ ၁၄၀ ၁၄၁ ၁၄၂

[illegible]

Q-271 7211003 III 8, 49009131

உறுதுறைகளில் ஒன்று நல்லாட்சிக்கு எதிராக

முதலியுள்ளவர்களுக்கு உரிமைகள் வழங்கப்படும்.

1994-1995-1996-1997-1998-1999-2000-2001-2002-2003-2004-2005-2006-2007-2008-2009-2010-2011-2012-2013-2014-2015-2016-2017-2018-2019-2020-2021-2022-2023-2024-2025-2026-2027-2028-2029-2030-2031-2032-2033-2034-2035-2036-2037-2038-2039-2040-2041-2042-2043-2044-2045-2046-2047-2048-2049-2050-2051-2052-2053-2054-2055-2056-2057-2058-2059-2060-2061-2062-2063-2064-2065-2066-2067-2068-2069-2070-2071-2072-2073-2074-2075-2076-2077-2078-2079-2080-2081-2082-2083-2084-2085-2086-2087-2088-2089-2090-2091-2092-2093-2094-2095-2096-2097-2098-2099-2100-2101-2102-2103-2104-2105-2106-2107-2108-2109-2110-2111-2112-2113-2114-2115-2116-2117-2118-2119-2120-2121-2122-2123-2124-2125-2126-2127-2128-2129-2130-2131-2132-2133-2134-2135-2136-2137-2138-2139-2140-2141-2142-2143-2144-2145-2146-2147-2148-2149-2150-2151-2152-2153-2154-2155-2156-2157-2158-2159-2160-2161-2162-2163-2164-2165-2166-2167-2168-2169-2170-2171-2172-2173-2174-2175-2176-2177-2178-2179-2180-2181-2182-2183-2184-2185-2186-2187-2188-2189-2190-2191-2192-2193-2194-2195-2196-2197-2198-2199-2200-2201-2202-2203-2204-2205-2206-2207-2208-2209-2210-2211-2212-2213-2214-2215-2216-2217-2218-2219-2220-2221-2222-2223-2224-2225-2226-2227-2228-2229-2230-2231-2232-2233-2234-2235-2236-2237-2238-2239-2240-2241-2242-2243-2244-2245-2246-2247-2248-2249-2250-2251-2252-2253-2254-2255-2256-2257-2258-2259-2260-2261-2262-2263-2264-2265-2266-2267-2268-2269-2270-2271-2272-2273-2274-2275-2276-2277-2278-2279-2280-2281-2282-2283-2284-2285-2286-2287-2288-2289-2290-2291-2292-2293-2294-2295-2296-2297-2298-2299-2300-2301-2302-2303-2304-2305-2306-2307-2308-2309-2310-2311-2312-2313-2314-2315-2316-2317-2318-2319-2320-2321-2322-2323-2324-2325-2326-2327-2328-2329-2330-2331-2332-2333-2334-2335-2336-2337-2338-2339-2340-2341-2342-2343-2344-2345-2346-2347-2348-2349-2350-2351-2352-2353-2354-2355-2356-2357-2358-2359-2360-2361-2362-2363-2364-2365-2366-2367-2368-2369-2370-2371-2372-2373-2374-2375-2376-2377-2378-2379-2380-2381-2382-2383-2384-2385-2386-2387-2388-2389-2390-2391-2392-2393-2394-2395-2396-2397-2398-2399-2400-2401-2402-2403-2404-2405-2406-2407-2408-2409-2410-2411-2412-2413-2414-2415-2416-2417-2418-2419-2420-2421-2422-2423-2424-2425-2426-2427-2428-2429-2430-2431-2432-2433-2434-2435-2436-2437-2438-2439-2440-2441-2442-2443-2444-2445-2446-2447-2448-2449-2450-2451-2452-2453-2454-2455-2456-2457-2458-2459-2460-2461-2462-2463-2464-2465-2466-2467-2468-2469-2470-2471-2472-2473-2474-2475-2476-2477-2478-2479-2480-2481-2482-2483-2484-2485-2486-2487-2488-2489-2490-2491-2492-2493-2494-2495-2496-2497-2498-2499-2500-2501-2502-2503-2504-2505-2506-2507-2508-2509-2510-2511-2512-2513-2514-2515-2516-2517-2518-2519-2520-2521-2522-2523-2524-2525-2526-2527-2528-2529-2530-2531-2532-2533-2534-2535-2536-2537-2538-2539-2540-2541-2542-2543-2544-2545-2546-2547-2548-2549-2550-2551-2552-2553-2554-2555-2556-2557-2558-2559-2560-2561-2562-2563-2564-2565-2566-2567-2568-2569-2570-2571-2572-2573-2574-2575-2576-2577-2578-2579-2580-2581-2582-2583-2584-2585-2586-2587-2588-2589-2590-2591-2592-2593-2594-2595-2596-2597-2598-2599-2600-2601-2602-2603-2604-2605-2606-2607-2608-2609-2610-2611-2612-2613-2614-2615-2616-2617-2618-2619-2620-2621-2622-2623-2624-2625-2626-2627-2628-2629-2630-2631-2632-2633-2634-2635-2636-2637-2638-2639-2640-2641-2642-2643-2644-2645-2646-2647-2648-2649-2650-2651-2652-2653-2654-2655-2656-2657-2658-2659-2660-2661-2662-2663-2664-2665-2666-2667-2668-2669-2670-2671-2672-2673-2674-2675-2676-2677-2678-2679-2680-2681-2682-2683-2684-2685-2686-2687-2688-2689-2690-2691-2692-2693-2694-2695-2696-2697-2698-2699-2700-2701-2702-2703-2704-2705-2706-2707-2708-2709-2710-2711-2712-2713-2714-2715-2716-2717-2718-2719-2720-2721-2722-2723-2724-2725-2726-2727-2728-2729-2730-2731-2732-2733-2734-2735-2736-2737-2738-2739-2740-2741-2742-2743-2744-2745-2746-2747-2748-2749-2750-2751-2752-2753-2754-2755-2756-2757-2758-2759-2760-2761-2762-2763-2764-2765-2766-2767-2768-2769-2770-2771-2772-2773-2774-2775-2776-2777-2778-2779-2780-2781-2782-2783-2784-2785-2786-2787-2788-2789-2790-2791-2792-2793-2794-2795-2796-2797-2798-2799-2800-2801-2802-2803-2804-2805-2806-2807-2808-2809-2810-2811-2812

[illegible]

[Faint bleed-through from reverse side]

தமிழ் பழக்க வழக்கங்கள்

১৯৩৩ সালের ১৫ই আগস্ট তারিখে
 ১৯৩৩ সালের ১৫ই আগস্ট তারিখে

[illegible]

ന-8. പഴയ കെട്ടിടം നഷ്ടപ്പെട്ടതുകൊണ്ട് പുതിയ കെട്ടിടം നിർമ്മിക്കേണ്ടതുപറ്റു.

2024年12月10日

Второй вариант - это использование метода "матрицы". В этом случае необходимо составить таблицу, в которой будут отражены все возможные варианты развития событий и их вероятности.

1. 3. 15. 65

[illegible]

MONSIEUR DE L'UNIVERSITE

АСЕМАНИЕВО (ГЛАГОЛСКО) ЕВАНГЕЛИЕ – ЗАСТАВКА, ОХРИДСКА
КНИЖЕВНА ШКОЛА, КОН 1000 ГОД.

Теофилакт, продолжиле да општат на својот мајчин јазик, кој за него бил „варварски“. Продолжил исто така да се употребува и називот *Македонија*, кое го потврдил во своите писма и самиот Теофилакт Охридски, истакнувајќи им на своите адресати дека тој живее „во тесните предели на нашата Македонија“.²⁵

И во наредните векови, кога Македонците промениле повеќе туѓи господари, тие опстанале како посебен словенски народ. На пример, од синодалните акти на Охридската архиепископија се потврдува дека и во првата половина на XIII век, кога Македонија се наоѓала под власта на епирскиот деспот, македонските жители продолжиле да се декларираат како Македонци.²⁶ Таков бил случајот и во првата половина на XIV век, кога поголемиот дел од Македонија потпаднал под српска власт. Дури и самиот српски владетел во својот Законик (Раванички препис) е титулиран како „благочестивиот и христољубив македонски цар Стефан, српски, бугарски, унгарски, далматински, арбанаски, унгарско-влашки и на многу други предели и земји самодржец“.²⁷ Како „македонски цар“ Душан е означен и во Софискиот и во Загрепскиот препис на Законикот.²⁸ Таквото пошироко титулирање на Душан, како што вели Иван Снегаров, се должело на тоа што тој под своја власт држел повеќе туѓи народи.²⁹

По распаѓањето на Душановото Царство кон средината на XIV век на територијата на Македонија биле создадени повеќе самостојни феудални држави и области. Меѓу нив челно место заземало Кралството што го создал кралот Волкашин (1365-1371), кое по неговата смрт го управувал син му Марко (1371-1395) – до 1385 г. како независен македонски владетел, а потоа како турски вазал. Помали држави создале и Углеша (братот на Волкашин), Константин и други самостојни владетели.³⁰ По смртта на Марко и Константин во битката кај Ровине (1395), каде што учествувале како турски вазали, целата територија на Македонија (без Солун) поминала под директна турска власт.

III

СВЕДОШТВА ЗА МАКЕДОНИЈА ВО ОСМАНЛИСКИОТ ПЕРИОД

Воспоставувањето на турската власт, извршено во крајот на XIV век, имало две основни последици со многу трајно дејство за Македонија и нејзиното население.

Првата последица: во наредните петстотини години, односно сè до крајот на турското владеење (1912), Македонија остана, како никогаш пред и потоа, незасегната територијална целина, на која се одвиваше непречена стопанска, културна и друга комуникација. Името Македонија на таа територијална посебност не можеа да го доведат во прашање бројните административно-територијални промени вршени во текот на турското владеење. Една од силните потврди и покажи за тоа претставува „Цртежот на територијата на Македонија“ (Resm-i memleket-Makedonya), објавен на страна 277 од многу познатото дело на исто толку познатиот турски историчар, географ и патописец од средината на XVII век Хаџи Калфа Мустафа или Катиб Челебија.³¹

А турскиот заробеник, венецијанскиот капетан Џо Марио Делји Анџиолело, одејќи по сувоземниот пат од југ кон Солун, во својот дневник запишал: „8 август 1470 година. Султанот запре и конакуваше од другата страна на клисурата во едно мало поле што ја претставува границата на Македонија...³² На 10-ти август, поаѓајќи од Платамон, застапа (Султанот) и конакуваше на едно место наречено Китрос, во споменатиот залив. Тука има многу солани и недалеку се

наоѓа голема река наречена Вардар, која минува низ Македонија и се влева во Солунскиот Залив...“.³³

Во една телеграма од 7 април 1903 година од Канцеларијата на Големиот везир, се вели: „Известување за султановата наредба во сите обраќања и соопштенија поврзани со румелиските вилаети (Скопскиот, Битолскиот и Солунскиот вилает), отсега натаму да се употребуваат локалните имиња, а никако да не се употребува терминот Македонија.“³⁴ Тоа беше реакција на упорното истакнување на името на Македонија од страна на Македонската револуционерна организација, но и од европскиот печат и дипломатските претставници, во времето кога веќе беше донесено решението за востание.

Втората последица: целото затечено население било доведено во потчинета ропска положба со сериозна закана со текот на времето тоа да го загуби својот идентитет. Сè до крајот на XVIII век верската припадност била основно мерило според кое турските власти го класифицирале населението (рајата) во државата. Така, сите официјални пописи вршени во текот на XV и XVI, а делумно и во XVII век, населението во Македонија го прикажувале исклучиво како: „неверничко население“ (односно христијанско), муслиманско и еврејско. Таквиот третман во голема мера придонесувал за процесот на нивелирање или барем намалување на етничките разлики, особено меѓу сродните словенски народи, што не значи дека тие разлики можеле сосема да исчезнат. И во овој период има укажувања за присуството на македонското народно чувство. Во својот патопис францускиот патописец од XV век Бертрандон де ла Брокиер, запишал: „А има ... многу христијани кои присилно го служат Турчинот, како Грците, Бугарите, Македонците, Албанците, Есклавоните, Расијците, Србијанците... и Власите...“.³⁵ А пак веќе споменатиот Анциолело, за Света Гора вели дека „... е многу висока и тука се наоѓаат многу манастири на христијански калуѓери, од кои некои се Грци, други Македонци, Власи, па дури и Италијанци, како и други нации, кои живеат живот на светци.“³⁶

И покрај сите притисоци од страна на иноверната и инородната власт, Македонија и во овој период, кога претставува длабока турска провинција, пројавува усилби за ослободување од ропството. Во тој однос посебно се истакнувале духовните водачи на Охридската архиепископија, кои им се обраќале на европските дворови со барање помош за покренување акција против поробувачот. Во тој поглед се истакнува фигурата на охридскиот архиепископ Атанасија во крајот

ЦРКВАТА НА МАНАСТИРОТ СВЕТИ НАУМ
(ОСНОВАН КОН 900 ГОДИНА)

на XVI и почетокот на XVII век. А врвна точка на ослободителната акција на македонскиот народ во овој предреволуционерен период е Карпошовото востание од 1689 година.³⁷

Ситуацијата на Македонија во целиот овој период на турското феудално владеење убаво ја осликуваат следниве зборови на францускиот конзул во Солун (во крајот на XVIII век) Феликс де Божур: „Ако се разгледува Македонија од гледна точка на нејзините природни предности, се доаѓа до заклучок дека не постои ниту една земја во Европа, каде што луѓето добиле повеќе можности за благосостојба. Но ако се разгледува од аспектот на нејзините политички форми, се доаѓа до заклучок дека сите несреќи на варварската администрација како да се собрале тука за да ја парализираат една од најубавите области на земјата со своето богатство и разновидноста на своите производи...“.³⁸

IV

ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЈА И МАКЕДОНСКАТА ПРАВОСЛАВНА ЦРКВА

Македонскиот народ, како еден од основните белези на својот национален идентитет, својата Црква ја обнови врз темелите на Охридската архиепископија. Оваа автокефална црква во Преспа, а потоа во Охрид, постои уште од времето на државата на царот Самуил и неговите наследници како духовна институција на тоа Царство. Неа, како екуменска христијанска институција правно ја зацврсти и византискиот император Василиј II непосредно по победата над Самуиловата држава (1018).

Мерките што тогаш ги спроведувала Византија – административни, стопански и културни, биле приспособувани на домашните традиции. На чело на Архиепископијата бил задржан поглавар од словенско македонско потекло. Во време кога архиепископскиот врв оценил дека екуменската Патријаршија во Никеја, во почетокот на XIII век, ги повредила автокефалните права на Охридската црква, дошло до жестоко противење на нејзиниот архиепископ Димитрија Хоматијан, кој во најголема мера ги истакнал црковноправните начела на својата црковна институција што подоцна ќе биде правен темел и за другите архиепископи.

Во XIII век, во времето на власта на бугарското царство на Иван Асен II, покрај црквата во Трново била респектирана и постарата Охридска црква. Исто било и под власта на српскиот суверен Стефан Душан: покрај неговата црква во Пеќ, тој рамноправно и со особено почитување се однесувал и кон Охридската архиепископија.

По прогласувањето на Српската патријаршија (1346) и нејзиното отфрлање од православната екумена, од Патријаршијата во Цариград, охридските архиепископи се залагале за измирување и повторно враќање на Србија во православната заедница.

Со паѓањето на Охрид под власта на Османлиите во крајот на XIV век Охридската архиепископија се легализира пред турските власти и ги зацврсти своите права, како и Цариградската патријаршија по 1453 г., а под нејзина црковна власт во XV век се најдоа во еден период и териториите на Србија и дел на Бугарија.

Охридските архиепископи во османлиската држава, особено во XVII и XVIII век, ја земаа улогата на народни предводници за ослободување, водејќи преговори со Австрија за создавање држава на поробените христијани, пред сè на Македонците.

И покрај тоа што во охридската дијецеза во XVIII век влегуваа и православните Албанци, Власи и Грците од Епир, сите тие беа длабоко приврзани кон традициите на Охридската црква, чувајќи ја љубоморно нејзината автокефалност. Затоа и во првата половина на XVIII век во Македонија беа објавени речиси сите житија и служби на светците од својата црква, на чело со словенските просветители од IX и X век.

Финансиските тешкотии на Охридската архиепископија беа искористени и во 1767 г. таа беше укината во договор меѓу Патријаршијата во Цариград и отоманската власт, со што им беше нанесен голем удар на многувековните црковни и културни традиции негувани во Македонија и во соседните краеве.

Низ долгиот живот на оваа многу угледна институција речиси од осум столетија Охридската архиепископија не го загуби својот автокефален статус, независно од промената на политичките прилики под византиска, бугарска и српска власт и во долгиот период на турското владеење. Во дијецезата на Архиепископијата, којашто до XIII век и под османлиското владеење (XV – XVI в.) беше многу голема, влегуваа и други народи или нивни делови на Балканот, но низ целиот нејзин живот Македонците го претставуваа основниот појас на нејзините епархии, главната маса верници. Заштитник (патрон) на таа црква беше првиот ученик на Св. Кирил и Св. Методиј - Св. Климент Охридски, еден од основоположниците на словенската култура и писменост. Неговото дело го прославувале и истакнати архиепископи-Грци во византискиот период (Теофилакт и Хоматијан, на пример), почитувајќи ја традицијата на своите верници. Јазикот на оваа

СВЕТИ КЛИМЕНТ – ОХРИДСКИ (ИКОНА ВО ДРВО)

институција во богослужбата бил словенскиот, втемелен од Светите Кирил, Методиј и Климент, како и старогрчкиот, којшто со латинскиот бил третиран како јазик на целиот христијански свет.³⁹

Во културните традиции на Охридската школа, посебно во уметноста, во еден милениумски долг период, се обликувале портретите на првите словенски учители од IX и X век со повеќе стотици нивни сочувани ликови во црквите. Македонија сè до крајот на XIX век е средиште на иконографијата на старата словенска епоха.

Допирот на Македонците со Византија, нејзината култура, наука и уметност бил благотворен. Македонците, како и Русите, Бугарите, Србите, Романците и др. народи на „Византискиот комонвелт“, како што го нарекува истакнатиот британски научник Д. Оболенски, дале голем придонес во средниот век во развојот на византискиот стил и култура, со сопствени творечки сили, истакнати писатели, уметници, градители и др. Разбирливо е што во XIX век, борејќи се за своја културна еманципација и државност во Македонија, беше поставено и прашањето за обнова на Охридската архиепископија. Црковно-училишните општини во Македонија од средината на XIX век наваму во битката за свој јазик го побараа и обновувањето на црковната институција укината во 1767 г. Поаѓајќи од фактот што и бугарската и српската држава во постариот период никогаш не ја укинале Архиепископијата во Охрид, туку ја признавале за автокефална, постоеја сите претпоставки - правни и црковни таа да се обнови, но политичките и воените прилики, и пред сè акциите на соседните пропаганди, тоа не го овозможја.

Во XX век, во времето на Втората светска војна, уште во текот на воените дејства во борбата за државност Македонците го поставија и прашањето за автокефалната црква. Во 1943 година, кога народноослободителното движење прераснува во масовно востание, кога е создадена и првата слободна територија, во селото Издеглавје (Дебарца, Охридско) на 21 октомври е одржан Првиот собор на македонските свештеници и е донесена одлуката да се формира Архиепископско намесништво од кое ќе треба да израсне автокефалната Македонска православна црква. Во октомври 1944 година во с. Горно Врановци (Велешко) е формиран Иницијативен одбор за организирање на црковниот живот во Македонија. Во март 1945 година во Скопје е одржан Првиот црковно-народен собор. Тогаш 300 делегати - свештеници и мирјани од цела Македонија се изјаснуваат за реализирање на стремежите изразени во Издеглавје за создавање автоке-

фална Македонска православна црква, чии архијереи да бидат избирани од македонскиот род.

Само четиринаесет месеци по Првиот црковно-народен собор (8 мај 1946) доаѓа до одржување на ново Свештеничко собрание во Скопје, како реакција што решенијата од Првиот црковно-народен собор не наишле на разбирање кај Светиот синод на Српската православна црква.

Бидејќи претставниците на Српската православна црква настојувале да се одолжува разрешувањето на македонското црковно прашање, делегатите на Вториот црковно-народен собор одржан во Охрид (4-5 октомври 1958) ја донесуваат одлуката за обновување на Охридската архиепископија и Уставот на Македонската православна црква, иако сè уште со признавање на патријархот на Српската православна црква за врховен поглавар, но за свој архиепископ е избран епископот топлички Доситеј.

По едногодишни преговори Светиот архијерејски собор на Српската православна црква се согласува за издвојување на трите македонски епархии во самостојна Македонска црква и констатира дека прописите и Уставот на Српската православна црква престануваат да важат во Македонската црква. Во согласност со оваа одлука, српките архијереи учествуваат во хиротонијата на првите македонски архијереи. Патријархот Герман ја употребува титулата „Патријарх Српски и Македонски“.

Бидејќи Српската црква вака настанатата состојба не ја обнороти, Светиот синод на Македонската православна црква го свика Третиот црковно-народен собор во Охрид (17-19 јули 1967) и ја отфрли персоналната унија на Македонската православна црква со Српската православна црква.

Македонската православна црква се управува соборно, а е составена од епархиите: Скопска, Преспанско-битолска, Дебарско-кичевска, Брегалничка, Полошко-кумановска, Повардарска, Струмичка, Американско-канадска македонска епархија, Австралиска македонска епархија, а во формирање е и Европската македонска епархија.

Грижејќи се и за своите верници надвор од татковината, Црквата настојува да ги организира во македонски црковни општини. Првите вакви општини се појавија веднаш по одржувањето на Вториот црковно-народен собор во 1958 година. Денеска веќе во САД,

Канада, Австралија и Европа постојат повеќе од четириесетина македонски црковни општини во кои членуваат речиси сите македонски иселеници.⁴⁰

Подготвувањето и подмладувањето на свештеничкиот кадар Македонската православна црква го постигнува во својата Богословија „Свети Климент Охридски“ и на Богословскиот факултет во Скопје.

ОБИДИ ЗА ЕЛИНИЗАЦИЈА

Развитокот на просветата и културата во Македонија и пошироко на Балканот, во времето на османлиското владеење на овие територии, тешко можеше да се замисли надвор од рамките на Источноправославната црква која од султаните – освојувачи ја имаше добиено големата привилегија да го раководи религиозно-општествениот живот на своите верници.

Почнувајќи од почетокот на XIX век, и особено од ослободувањето на Грција, Цариградската патријаршија се претвора во главен носител на грчката национална пропаганда во Македонија, која стануваше смислена и со определени цели. Патријархот Григориј V, на пример, во 1806 и 1819 г. испрати окружници до сите потчинети митрополии во Македонија со барање тие да го шират грчкиот јазик и образование меѓу сите христијани.⁴¹ Со други зборови Патријаршијата вгради во својата програма една нова, многу важна точка: погрчување на негрчките христијански народи. Во рамките на таквата политика таа целото православно население во Македонија, без разлика на етничкото потекло, го прогласи како грчко. До кон средината на XIX век, Патријаршијата успеваше речиси целото тоа население, кое во огромното мнозинство беше македонско (словенско), да го држи под своја религиозна и културна доминација. Меѓутоа, во неговата средина и делумно меѓу влашкото население се појави движење што започна интензивна борба за извојување сопствена црква и просвета.

Но, Патријаршијата, која се стави исцело во служба на грчките интереси, не сакаше да дозволи употреба на народниот јазик во црквите и во училиштата, плашејќи се дека во таков случај речиси целото православно негрчко население би било изгубено за грчката националистичка идеја. Таа идеја, позната како „голема идеја“ која стана знаме на грчкиот експанзионизам на Балканот, беше дефинирана пред Грчкото собрание во 1844 г. од претседателот на владата Колетис и предвидуваше ширење на грчката држава до Цариград и Мала Азија.⁴² Но, патот водеше преку Македонија. А Македонија, иако од грчките владејачки кругови беше прогласена за „најгрчка“, единствена нишка што ја поврзуваше со грцизмот беше црквата. И сега, особено по формирањето на новата словенска православна црква (Бугарската егзархија, 1870), кога Македонците (а делумно и Власите) започнаа масовно да ја напуштат грчката црква, во Атина и во Фенер (Истанбул) беше даден знак за тревога.

Егзархијата беше од Вселенската патријаршија прогласена за шизматична. Врз сите верници што ја напуштаа Грчката црква беше фрлена анатема што на поголемиот дел од македонските верници дејствуваше застрашувачки. Тоа беше причина што многумина останаа во крилото на т.н. „прадедовска црква“. Разни здруженија, раководени од централните силогоси во Цариград и во Атина, снабдени со значајни средства од грчката влада, ја интензивираа својата дејност низ македонската земја, отворајќи и потпомагајќи разни клубови, пансиони, училишта и болници. Митрополитите, помогнати од грчките конзули, се впуштија во масовно отворање училишта по македонските села проширувајќи ја во исто време црковната мрежа, корумпирајќи селски првенци за преминување на селата кон Патријаршијата... И сето тоа со единствена цел: од Македонците да прават „Грци“ и да имаат аргументи да го докажуваат пред Европа „грчкиот“ карактер на Македонија и „правото“ врз неа.

Сите тие обиди не успеаја ниту да го наложат грчкиот јазик меѓу македонските патријаршисти, ниту пак грчката идеја. Во почетокот на овој век грчкиот битолски митрополит во врска со тоа ќе констатира: „...Однадвор денес изгледаме сјајни, но всушност нашата положба личи на гробови за кои Исус Христос рече: однадвор накинети, а внатре полни со голи коски и нечистотија“.⁴³

Но тоа што не успеаа да го постигнат училиштата и разните други пропагандни институции, им остана во задача на статистиките. Преку нереалното зголемување на бројот на грчките училишта и

ученици се изведуваа заклучоци за божемна супериорност на Грците во Македонија; се објавуваа цифри од кои требаше да се види дека грчкиот елемент во Македонија далеку го надминува бројот на сите други православни и сл.

Во 1904 г. францускиот дипломатски претставник во Солун г. Стег, сметајќи ги грчките статистики за крајно нереални, ќе напише, меѓу другото, дека од 130.000 словенски патријаршисти во Вилаетот може да се смета дека „само околу 20.000 беа погрчени или спечалени за грчката партија“.⁴⁴

Прашањето за јазикот беше најделикатното прашање на грчката страна. Тоа не можеше да се скрие, но, сепак, можеше да се „објасни“. Македонците беа различно прогласувани: де „Славофони Грци“, де „Миктоглоси Грци“, де „Бугарофони Грци“. А за тоа „објаснувањето“ што беше исконструирано е следново: во текот на времето во Северна Македонија грчкиот јазик боже толку се измешал што се добило „елинославофонски дијалект“ составен од грчки, латински, словенски, турски и малку бугарски.⁴⁵ Според другата, пак, „теорија“, Словените не можеле да го научат грчкиот јазик, додека Грците, кои живееле во иста средина, како покултурни, можеле и биле принудени да го учат словенскиот јазик и така грчките селани го заборавиле мајчиниот јазик.

Еклатантен доказ за неуспехот на грчката политика да направи од Македонците (па и од Власите) Грци – е Илинденското востание (1903). Имено, токму таму каде што значаен број од Македонците и Власите ја признаваа власта на грчкиот патријарх (во Костурско и во Крушевско) востанието беше најмасовно, најдинамично и покажа најголеми резултати. Затоа од грчка страна востанието беше прогласено за антигрчка акција.

Откако во Атина се сфати дека со помош на црквата и училиштата не ќе можат Македонија да ја погрчат, беше решено старите средства да се надополнат со вооружена сила. Од есента на 1904 г. грчки чети, формирани и вооружени во Грција и раководени од офицери на грчката армија, започнаа систематски да навлегуваат во Македонија за да ја реализираат програмата на грчката влада: со жестока одмазда, со пушка и нож, да го принудат македонското и влашкото население да се врати под власта на Грчката црква и да се декларира како грчко.

СВЕТА СОФИЈА (ЗАПАДНА ФАСАДА) КАТЕДРАЛА НА
ОХРИДСКАТА АРХИЕПИСКОПИЈА (1313)

VI

РАЗВИТОКОТ НА МАКЕДОНСКАТА НАЦИОНАЛНА МИСЛА

Заседнати меѓу Словените Срби и Бугари и несловените Грци и Албанци,⁴⁶ претставувајќи го најјужниот фјорд од словенското море, по својот пат до националната афирмација, Македонците имаат создадено своја историја што е интересна за научната теорија за нацијата воопшто. Процесите на националната интеграција се имаат развијано во специфични околности не само во однос на европските, туку и за балканските релации.

Националната преродба во Македонија опфаќа период од век и половина. Иако првите никулци на овој процес се забележуваат уште кон крајот на XVIII век, сепак со јасни манифестации тој се изразува од почетокот на XIX век и трае сè до конституирањето на првата македонска современа национална држава во 1944 година.

Како и некои други словенски народи (Словенците, Словаците, Украинците и Белорусите), и Македонците во првата половина на XIX век се најдоа пред задачата: етно-географски да се омеѓат од соседите и со посебното национално маркирање (што имаше веќе подолга традиција) да ги постават и програмските задачи за духовното изделување, националното афирмирање и политичкото ослободување.

Охридската архиепископија, сè до укинувањето во 1767 година, цели осум векови претставуваше речиси единствена институција во Македонија што ги обединуваше православните Македонци и обезбедуваше континуитет на народниот развнток. По нејзиното укинување

се осамија многубројните цркви и манастири, и покрај допирите со светогорскиот духовен центар и надежите кон православната и словенска, но далечна Русија. Спектакуларниот судир со грчкото свештенство и отпорот на македонското граѓанство против засиленото грчко влијание и веќе потенцираниот стремеж за грцизирање на македонското население, особено во црковно-училишните општини и други институции, доведува до сè помасовно барање за обновување на Охридската архиепископија како црква на разбудениот македонски народ. Настапуваше периодот на борба за своја црква, за своеродно свештенство, за сопствени училишта и учители, за употреба на свои учебници на мајчиниот јазик и за организирање во своја општинска самоуправа.

Првите книги на македонски јазик и со кирилското писмо беа напечатени од Ј. Крчовски (1814) и К. Пејчиновиќ (1816), а првата македонска печатница беше отворена и во неа беа напечатени и првите учебници на родниот збор во 1838 година во Солун. Првото световно македонско училиште беше отворено во Велес во 1837 година, а првите стихови на родниот јазик беа напечатени во 1852. Во судирот со елинизмот беше истакнат православниот словенизам, но како остаток од средновековните маркирања се појави „словенобугарското“ означување. Меѓутоа, во 40-тите години на XIX век македонското граѓанство дојде во допир и со бугарската книга и со бугарскиот јазик и се утврди разликата со оние што веќе се наречуваа Бугари. Тогаш беше отфрлено и бугарското обележје, и не можејќи да го користат само словенското (како етнички недиференцирано име), тие го прифатија името на својата татковина што имаше долга традиција и славно минато. Тогаш нагло настанува едно масовно „помакедончување“ на сè, па и на презимињата на нашите интелектуалци и борци, а рускиот славист В.И. Григорович во 1844-1845 година при истражувачкиот престој во Македонија забележал: „Во сите посетени краишта јас немам чуено други имиња, освен на Александра В(елики) и на Марка Кралевиќа. И едниот и другиот живеат во спомените на народот во мошне воопштени ликови“.⁴⁷

Реското разграничување на Македонците од Грците и потенцирањето на словенското потекло, јасно ја омеѓуваа и претставата за татковината на Македонците на Балканот, особено кога тоа го помагаа и многубројните карти што беа печатени во Европа, па и на Балканот.

Во 1857-1858 година беа направени два важни акта. За да ги задоволи барањата за почист македонски јазик во училиштата, учениот архимандрит Партениј Зографски го преиздаде со поправки букварот „Началное учение за децата“ од Анатолиј Зографски и својот учебник „Кратка свјаштена историја“ што веднаш беа поголтнати од училиштата во Македонија. Истовремено ја објави и првата филолошка обработка на македонскиот јазик, укажувајќи на основните правци на развитокот на литературниот јазик. Бездруго и по углед на Виенската спогодба за заеднички литературен јазик на Србите и Хрватите (1850), и Партениј Зографски се изјасни за заеднички литературен јазик на Македонците и Бугарите, при што јасно нагласи: „Нашијот јазик, како што е познато, се делит на две главни наречја, од които едното се говорит во Болгарија и Тракија, а пак другото во Македонија“. ⁴⁸ Тој подготви и граматика на овој јазик и прв укажа дека за негова основа треба да се земе „наречјето“ од „југозападните страни на Македонија“.

Токму во тоа време, гледајќи дека во борбата за обновување на Охридската архиепископија не може да се постигне успех во пазувите на православјето, каде што решението го држеа Грците, Македонците од Јужна Македонија (со центар во градот Кукуш), во 1858 година ја прифатија унијата со Римската црква и на тој начин да си обезбедат словенски јазик во црквите, македонски во училиштата и независност од грчката Вселенска патријаршија во Цариград. Тогаш беа поставени и контурите на македонската национална програма, иако сè уште во рамките на Партениевите концепции. Не случајно уште во таа 1858 година имено П. Зографски стана првиот Македонец владика на Дојранско-кукушката епархија.

Согледувајќи ги стремежите на Македонците, бугарските првенци во Цариград го искористија „македонското наречје“ за објавување учебници за училиштата во Македонија. Но како и со обидот на српската пропаганда две децении подоцна, не се постигна успех. Покрај учебниците на Димитар Македонски, Димитар Хр. Узунов, Кузман Шапкарев и др., се појави и огласот на В. Мачуковски за објавување граматика на „македонското наречје“, а веднаш потоа Ѓорѓија Пулевски почна да ги објавува своите учебници со јасна национална идеологија. Во Македонија се јавија отпори против бугарското навлегување и се слушнаа реакции дека „друго било Бугарин и бугарски јазик, а друго Македонец и македонски јазик“, ⁴⁹ при тоа јасно декларирајќи: „Ние сме Македонци, не сме Бугари“. ⁵⁰

Дури и водачот на бугарската национална преродба во Цариград Петко Р. Славејков на 18 јануари 1871 година во статијата „Македонското прашање“ јавно призна дека „уште пред десетина години од некои од Македонија“ ја слушал оваа идеологија што сега веќе прераснувала во „мисла што мнозина сакаат да ја спроведат во живот“. Тој потврдува и дека „многу пати“ слушал „од македонистите дека тие не биле Бугари, туку Македонци, потомци на древна Македонија... *Тие се цели Македонци...* тие се чисти Словени...“ Овие „македонисти“ смело му изјавувале: „Се откажавме од Грците, под други ли да паднеме?“⁵¹

Во годините од 1860 до 1870 беше веќе завршена првата фаза на македонската национална интеграција, кога веќе стабилизираниот историска свест видливо се ангажира во организацијата и на ослободителната мисла врз една покомплетна и поразвиена национална програма.

Карактеристично е што сето тоа се развива во самата Македонија, која сè уште беше во организмот на Турската Империја, без поизразит одзив во европската јавност. Европските истражувачи и патешественици главно немаа точна претстава за етнографијата на Балканот и посебно за Словените во Европска Турција. Првин традиционално Македонците ги приклучуваа кон Грците (како православни), потоа кон Бугарите (како Словени), подоцна кон Србите (како резултат на развиените пропаганди) и најпосле како Македонци (како посебен ентитет на словенскиот православен Балкан). Не беше само Гркот Ј. Каподистрија што како руски министер предлагаше по распаѓањето на Турција да се формира и држава Македонија,⁵² зашто, на пр., универзалниот истражувач и добар познавач на Европска Турција Ами Буе во предлогот за една конфедерација на Полуостровот Македонија (со два милиона жители) ја програмираше како централна држава во сојузот и речиси еднаква со Грција и знатно поголема од Србија и Бугарија, со главно словенско население.⁵³

Но кога со основањето на Бугарската егзархија (1870) конечно беа погребани надежите за обновување на Охридската архиепископија како македонска црква, зашто султанот не можеше да дозволи две словенски православни цркви во своите граници, се појави, како што вели Славејков, „на пазар“ веќе „македонското прашање“ и се побараа други патишта за македонската еманципација и афирмација. Тогаш одново се направија обиди за прифаќање на протестантизмот

и особено на унијатството како можност за постигнување на национално-политичките цели на Македонците.⁵⁴ Тоа особено дојде до израз во широко поставеното унијатско движење во Македонија во 1873-1874 година, кога порано изделените македонски епархии од Цариградската патријаршија се отцепија и од Бугарската егзархија и побараа покровителство од Рим и од западните католички држави, како средство за постигнување на националноослободителните цели. Колку широко и длабоко зафатил овој унијатски бран покажуваат пак писмата на бугарскиот егзархиски емисар во Македонија Петко Славејков од почетокот на 1874 година.⁵⁵ Главниот водач на унијатското движење станува одескиот и белградскиот воспитаник Димитар Попгеоргиев Беровски, кој го искористува раздвигувањето за организирање на едно широко востание во цела Македонија, но кое во немирната 1876 година избувна само во Источна Македонија за да започне оттогаш перманентната Македонска револуција за ослободување од Турција и за создавање македонска држава.

Така доаѓа Цариградската амбасадорска конференција (1876-1877), па Руско-турската војна (1877-1878), Санстефанскиот прелиминарен договор и конечно Берлинскиот договор (1878), кој само Македонија ја остави во состојбата од пред војната, иако Македонците зедаа мошне активно учество и во неа и сите надежи ги полагаа во православна и словенска Русија. Незадоволни од берлинските решенија, тие подигнаа ново и помасовно Македонско (Кресненско) востание (1878-1879), а наскоро по него се одржа заседание на Народното собрание на Македонија⁵⁶ и беше избрана Привремена влада на Македонија (1880).⁵⁷ Истовремено од Македонската лига беше подготвен и еден модерен Устав за државното уредување на Македонија⁵⁸ со детално разработена Воена инструкция за Македонската војска (1880).⁵⁹

Тоа беа движења што ја заинтересираа и пошироката европска јавност во моментот кога во Цариград се готвеше ветениот Органски устав за Македонија за конечно решение на Источната криза. Тоа беше повисок степен на развитокот на македонската национално-политичка свест, кога и во Атина дејствуваше Македонското братство,⁶⁰ кога Леонида Вулгарис ја разработуваше концепцијата за Балканска конфедерација,⁶¹ а Стефан Дамчев Македон градеше македонско-албанска заедничка акција за автономија на Македонија и Албанија.⁶² Сè во тоа време македонската емиграција во Бугарија формира бројни друштва и комитети, почна да издава значајни вес-

ници и списанија, а Ѓорѓија Пулевски ги објави сепаратните изданија на поемата „Самовила Македонска“ (1878) и дводелната збирка „Македонска песнарка“ (1879) што ги заокружи со првиот дел од својата граматика „Слогница речовска“ (1880), додека обемената „Славјанско-македонска општа историја“ му остана во ракопис.⁶³ За да ја организира литературно-националната мисла сред македонската емиграција во Бугарија, Пулевски формира и Словеномакедонска книжевна дружина (1888),⁶⁴ но таа наскоро беше задушена од властите.

Настана големо раздвижување на младата македонска интелигенција и нејзино масовно и манифестативно преминување од рацете на една националистичка пропаганда во Македонија во друга. Така од бегалците од Солун во Белград и оттаму во Софија во 1890 година беше поставена основата на една нова асоцијација што во следната година се конституира како Млада македонска книжовна дружина, која од почетокот на 1892 година почна да го издава и својот орган сп. „Лоза“, по кое и целово движење беше наречено „лозарско“.⁶⁵ Но бугарските власти согледаа опасност од таквиот развиток на македонската национална дејност и Стамболовиот официоз „Свобода“ покрена голема акција против „македонскиот национален сепаратизам“ што заврши со затворање на добар дел од членовите на Дружината, еден дел беа прогонети, а трети избегаа во татковината и во 1893 година во Солун ја поставија основата на Македонската револуционерна организација. Револуционерите Даме Груев, Петар Попарсов, Гоце Делчев, Ѓорче Петров и другите ја афирмираа македонската политичка мисла за создавање македонска држава,⁶⁶ а другото крило на Македонската револуција (Крсте Мисирков, Димитрија Чуповски, Гаврил Константинович, Стефан Дедов, Дијамандија Мишајков и др.) преку Друштвото „Вардар“ (1893) и Македонскиот клуб со читалиште и неговиот орган в. „Балкански гласник“ (1902) конечно во руската престолнина го формираа Македонското научно-литературно другарство (1902). Уште на 12 ноември 1902 год. Другарството ја претстави пред руската влада и пред Советот на Словенското благотворно друштво во С.-Петербург својата комплетна Македонска национална програма во вид на Меморандум, со која меѓу другото се бараше:

„1. Признавање на Македонските Словени од страна на Турција како одделен народ со одделен литературен јазик што рамноправно со турскиот станува официјален јазик во трите вилаети на Македо-

нија: Косовскиот, Битолскиот и Солунскиот, и признавање на самостојна црква.

2. Назначување на еден генерал-гувернатор и еден негов помошник за триве споменати вилаети. Генерал-гувернаторот може да биде турски поданик од мнозинската народност во овие три вилаети земено заедно, а неговиот помошник од помалку застапените народности.

3. Месното изборно народно собрание и дарување на Македонија органски статут од Неговото Императорско В. Султанот.

4. Спроведувањето во живот на правата на Македонија подарени од Н.И.В. Султанот се гарантира од европските големи држави итн. итн.“⁶⁷

Првиот член на Уставот на Другарството од 16.XII 1903 година ја објаснува целта и задачите на оваа национална асоцијација: „а) да ја развива меѓу Македонската колонија во С.-Петербург националната свест; б) да ги проучува јазикот, песните, обичаите и историјата на Македонија во етнографски и географски поглед; в) да ги примирува и да ги обединува сите Македонци, без разлика на нивното образование и убедување, во името на нивното исто потекло и единството на нивната татковина, и г) да го популаризира сето што е кажано горе меѓу Македонците во Македонија и надвор од нејзините граници (во странство)“.

Карактеристично е што во овој Устав првпат македонскиот јазик се воведува во официјална употреба (со чл. 12): „Разговорот во Другарството ќе се води на македонскиот (словеномакедонскиот) јазик; рефератите и протоколите ќе се пишуваат исто така на овој јазик“.

Другарството беше примено од Советот на Петербуршкото словенско благотворно друштво рамноправно со Српското, Чешкото и Бугарското друштво и тоа претставуваше признание на македонската национална индивидуалност на словенско ниво.

Во пазувите на ова Другарство уште во декември 1903 година беше создадена и во Софија беше напечатена првата книга на современиот македонски литературен јазик и правопис „За македонските работи“ од членот-основач на Другарството и најпознат македонски славист Крсте Мисирков⁶⁸ (родум од селото Постол – до некогашната престолнина на Александар Македонски Пела). По две години во Одеса Мисирков го објави и првиот број на првото научно-литера-

турно списание на овој јазик и правопис „Вардар“, а беа подготвени и основните учебници за предвидуваните македонски училишта.

Меѓутоа, Илинденското востание беше крваво задушено и македонската просвета не беше допуштена ни од турските власти, ниту пак од веќе оружените акции на соседните пропаганди. И покрај сите пречки и прогони Другарството ја продолжи својата активност. А кога се дознаа подготовките на соседните монархии за војна против Турција и за поделба на Македонија, македонските дејци ја алармираа светската јавност. Така, на пр., уште на 27 јуни 1912 год. во руската престолнина беше формирано Словеномакедонското национално-просветно друштво „Св. Кирил и Методија“ со основната цел „да го помага духовното преродување и обединување на Македонските Словени и нивното слободно национално-битово самоопределување“. ⁶⁹ И според неговиот Устав (чл. 31) како „разговорен и писмен јазик се смета словеномакедонскиот јазик“. ⁷⁰ Всушност, Друштвото ја продолжува истата национална идеологија како и во 1902-1905 година. Но руските власти не го регистрираа, бидејќи Русија беше „арбитерот“ за склучувањето на Балканскиот сојуз за војната против Турција.

Македонците од Битолскиот круг беа многу вознемирени за судбината на Македонија, па на 15 август 1912 година упатија во јавноста еден алармантен акт што завршува со следниве барања:

„1) Енергично застапување на братска Русија во полза на Македонците.

2) Уништување на бугарската, српската и грчката пропаганда во Македонија.

3) Отворање училишта на словеномакедонски јазик.

4) Востановување на црковната независност (автокефалната словеномакедонска црква во г. Охрид).

5) Слободен развиток на националната самосвест, т.е. на свеста дека Словеномакедонците се еден и неделив народ.

Во интерес на запазувањето на Отоманската Империја, турската влада треба со сите културни мерки да го помага распространувањето на оваа пропаганда што сега веќе има илјадници следбеници како во Македонија така и надвор од неа.

6) Во името на хуманоста, човечкото достоинство и љубовта кон својата татковина македонската интелигенција еднаш за секогаш мора да ја прекине срамната продажба на својата совест и чест на бугарските, српските и грчките пазари.

7) Широка внатрешна самоуправа на Македонија.“⁷¹

Димитрија Чуповски и неговите приврзаници ја предупредија руската и европската јавност за опасните планови на балканските соседи, но војната почна како што беше и планирано. Тогаш Мисирков, Чуповски и д-р Константинович веднаш се најдоа на Балканот. Беше тајно организирана конференција во Велес за определување на патиштата за спасување на целостта и обезбедување на слободата на Македонија.⁷² Беше предвидено делегација од Д. Чуповски и П. Попарсов да замине во Париз и Лондон за да дејствува пред Европа, но и тоа беше спречено.⁷³ Тогаш Македонската колонија во Петербург, како ополномоштена од Конференцијата, ги изразуваше интересите на Македонија и Македонците пред светот. Се појавија статии во рускиот печат и говори на масовните собранија во полза на македонската кауза, а на 1 март 1913 година беше објавен првиот Меморандум на Македонците за независноста на Македонија што му беше предаден на англискиот министер за надворешни работи сер Едвард Греј и на амбасадорите на големите сили на англискиот двор во Лондон, во кој се укажува дека поделбата на Македонија „е нечовечен акт во историјата на народите, грубо насилство врз правата на човекот, позор и срам за целото словенство“, па се заклучува дека Македонската колонија:

„1. За македонскиот народ бара Македонија во нејзините географски, етнички, историски и економско-културни граници да остане единствена, неделива, независна балканска држава.

2. Во блиска иднина, врз основа на општи избори, да биде свикано Македонско народно собрание во Солун заради подробна разработка на внатрешната изградба на државата и за определување на своите односи спрема соседните народи“.⁷⁴

А кога заврши Лондонската мировна конференција и се закани опасноста за Втората балканска војна меѓу „сојузниците“ околу raspodelбата на заграбените територии на Македонија, Македонската колонија во Петербург упати уште еден „Меморандум на Македонците до владите и до општествената јавност на сојузните балкански држави“, во кој се заклучува:

„Принципот за сојузништво нека биде основа за целиот наш натамошен културен развиток. Поделбата на Македонија ќе ни создаде нова зависност и јаремот на родниот брат не ќе може да ни ја замени слободата.

Во името на природното право, во името на историјата, во името на практичната целесобразност, ние ве молиме, браќа, да го примите на знаење следново:

1) Македонија е населена со еднородно словенско племе што си има своја историја, свој бит, своја некогашна државност, свои идеали, па затоа и право на самоопределување.

2) Македонија во своите етнички, географски и културно-историски граници треба да биде самостојна држава, со влада што е одговорна пред Народното собрание.

3) Македонската држава треба да претставува одделна рамноправна единица во Балканскиот сојуз при заеднички царински граници.

4) Во црковен однос неопходно е во Македонија да се обнови древната Охридска автокефална црква што ќе биде во канонско единство со другите православни цркви: грчката, руската, бугарската, српската, романската и сириско-арапската.

5) За подробната разработка на внатрешното устројство на македонската држава треба во најскоро време, под покровителство на големите држави, да се свика народно претставништво (Национално-основачко собрание) во градот Солун, избрано со општо гласање“.⁷⁵

Истовремено беа преземени и други акции во полза на зачувувањето на единството на Македонија. Кон крајот на март 1913 година Димитрија Чуповски ја објави на македонски јазик и во колор првата „Карта Македонија по програма на Македонските народници“⁷⁶ што беше печатена и на насловната страница на првиот број на сп. „Македонскій голосъ (Македонски глас)“ од 9 јуни 1913 година што излегуваше на руски јазик до ноември 1914 година. Тука беа објавени поголем број и други официјални акти на ополномоштениците од Македонската колонија што често беа пренесувани и од рускиот и европскиот печат. Беше објавена брошурата за Македонија во минатото, во современоста и во иднината од Наце Д. Димов (1913),⁷⁷ како и изданието од Вражиновски „Словенофилите и нововремените македонофи“ (1914).⁷⁸

Букурешкиот договор од 10.VIII 1913 година ја запечати судбината на Македонија. Но Македонците не можеа да се помират со тоа. Затоа, кога започна Првата светска војна и се појави надежта дека може да дојде до разрушување на Букурешкиот договор, Македонците меѓу другото објавија и еден значаен „Апел на македонските

патриоти до народните пратеници на Бугарија, Србија и Грција“ од 20.XI 1914 година, во кој се заклучува:

*„Ние ви изјавуваме дека ние, Македонците, не сме Срби, не сме Бугари и не сме Грци, но нашето срце е отворено за љубов и вечна дружба со сите вас. Откажете се само од она што во занесот на ожесточеноста, предизвикана од подмолните интриги на нашите заеднички непријатели, сте го зеле со меч и што можете да го задржите за себе само со силата на оружјето. И дајте ни нам, на Македонците, можност да си го организираме животот во родната земја во согласност со нашите интереси. Не пречете ѝ на Македонија да стане единствена, самостојна, независна. Слободата на Македонија ќе ви донесе мир; таа ќе му стави крај на непријателството помеѓу балканците. Слободата на Македонија е неопходниот услов за трајноста и полнотата на слободата на целото југословенство“.*⁷⁹

На 8 јуни 1915 год. Комисијата на Советот на Друштвото за словенска заемност во Петроград донесе Резолуција, во чија прва точка се вели:

“Најправилно решение на прашањето би било образувањето целокупна независна Македонија преку одделување на деловите на Македонија од Србија, Грција и Бугарија што беа земени од нив во 1913 година...”⁸⁰

И во телеграмата од Македонците до претседателот на Српското народно собрание од август 1915 година се изразува „огнената увереност дека братскиот српски народ ќе го реши македонското прашање во полна согласност со праведните национални стремежи на Словеномакедонците“, ⁸¹ но со Крфската декларација од јуни 1917 година македонската судбина не се измени. Затоа на 18 јуни 1917 година Македонскиот револуционерен комитет во Петроград, заедно со Македонското научно-литературно другарство „Св. Кирил и Методија“ и Редакцијата на сп. „Македонскій Голосъ“, ја објави во централниот руски печат својата Програма за Балканска Федеративна Демократска Република со мотото: „Балканот за балканските народи. Полно самоопределување на секоја нација“.⁸² И овојпат Македонците повикуваат: „...ние Македонците, настрадани повеќе од кој и да е друг, ве повикуваме сите вас, балкански народи, да ги заборавите минатите расправи, да се обедините и да се приклучите кон нашата општобалканска револуционерна програма за заедничка упорна борба и за создавање Балканска Федеративна Демократска Република“. Потоа во 11 точки се наведува програмската концепција

и се наведуваат републиките: Македонија, Албанија, Црна Гора, Грција, Србија, Бугарија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Словенија и Тракија.

Посебно значење има и Воденската декларација од летото на 1918 година што непосредно се поврзува со воденчанецот Григорие Хаџиташковиќ.⁸³

Во истото тоа време и Македонците во Швајцарија,⁸⁴ како и оние од многубројната емиграција во Бугарија,⁸⁵ настапија со барања за создавање македонска посебна и обединета држава, но победниците во Версај во 1919 година главно го потврдија Букурешкиот договор.

VII

МАКЕДОНСКИТЕ ВОСТАНИЈА ВО XIX И ПОЧЕТОКОТ НА XX ВЕК

За македонскиот народ, како, впрочем, и за соседните балкански народи, XIX и почетокот на XX век се исполнети со оружени востанија за отфрлање на политичката доминација на Османлиите и за создавање национални држави. Првиот востанички бран (1804-1830) ги заплиснува Србија, Грција и Романија, вториот – Босна и Херцеговина, Бугарија, Македонија и Албанија во периодот од 1876 до 1879 година.

Македонците првпат во Разловечкото востание организирано се креваат на оружје во мај 1876 година. Востанието било автохтоно и краткотрајно, но со јасни национално-политички цели: се планирало тоа територијално да се прошири и да се интензивира за да предизвика дипломатска интервенција од Европа во корист на Македонија. За неговиот карактер зборуваат симболите на востаничкото знаме: силуета на разјарен лав на црвено поле со натпис „Станете да ве ослободам. Македонија“.

Второ востание (Кресненското) се кренало во октомври 1878 при сосема нова констелација: како реакција на одлуките од Берлинскиот конгрес и под силни импулси од победите на руската војска во војната за ослободување на Бугарија (1877-1878), во која, како доброволци учествувале повеќе стотици Македонци. Востанието избувнало долж средна Струма, се потпираше на руско-турската демаркациона линија и се проширило во соседните предели. Карактери-

стично е што меѓу востаниците наоѓаме луѓе од сите краишта на Македонија и од редовите на споменатите доброволци, а како прва политичка личност пак се јавува Д. Беровски, чии борци по 1876 година ги продолжија активностите сè до Руско-турската војна. Во ослободените села биле воспоставени органи на локална востаничка власт што се регулирала со посебен Правилник, а крајната цел била да се извојува политичка автономија на Македонија. За национално-ослободителниот карактер на востанието јасно зборува основниот програмски документ – „Устав (Правила) на Македонскиот востанички комитет, како и печатот со натпис „Печат на началникот на Штабот на Македонското востание. 1878“. Востанието било задушено во јуни 1879 година, но востаничкото бранување се проширило и во Западна Македонија, на просторот меѓу Битола, Охрид и Кичево, во Преспа, Костурско итн.⁸⁶

Османлиската реакција била сурова и отерала маса луѓе во затвори, а уште повеќе во емиграција – пред сè во Бугарија, Србија и Романија. На удар се нашле интелегенцијата (учители, свештеници), народните првенци, македонските патриоти. Дури по една деценија патриотските сили се консолидирале до степен да можат да се впуштаат во нова етапа на ослободителните борби. Така, во 1893 година во Солун била основана Македонска револуционерна организација што е позната со последното име Тајна македонско-одринска револуционерна организација (ТМОРО), а потоа Внатрешна македонско-одринска револуционерна организација (ВМОРО). Во десетте години до Востанието од 1903 година таа со својата мрежа ја покрила целата територија на Македонија, си изградила разгранета организациона структура, почнувајќи од селските организации (комитети), па до Централниот комитет и Задграничното претставништво. Станала масовна сенародна организација, предводена од интелегенцијата и особено цврсто се вкоренила во средината на македонското селанство. Во масовизирањето најважна улога одиграле оружените формации (чети) – по една до две во секоја околија. Командант им бил кукушанецот Гоце Делчев, талентиран организатор и идеолог на движењето. (Делчев загинал во битка со турска воена единица во мај 1903). Основна програмска цел на ТМОРО била извојувањето на македонска држава, а главниот борбен слоган „Македонија за Македонците“. Бидејќи била отворена за сите угнетени жители, во неа доста масовно влегле македонските Власи (Аромани), а се истакнале и некои Грци и Евреи.

На празникот Свети Илија (Илинден, 2 август 1903) ТМОРО го кренала народот на востание. Во претходните месеци биле извршени подготовки и сета територија била поделена на востанички окрузи и реони, раководени од свои штабови. Најмасовни и најинтензивни борби се развиле во Битолскиот округ, во Западна Македонија. Со востаниците командувал Главен штаб. На оружје се кренале околу 30.000 борци, а востаниците во првиот месец контролирале територија од околу 10.000 км². Голем број востаници се регрутирале од редовите на македонските емигранти, студенти и работници, кои организирано дошле од сите соседни земји, па дури и од Русија, Истанбул и Мала Азија. Во текот на востаничката офанзива, до крајот на август, биле ослободени повеќе стотини села и неколку помали градови.

Најголеми победи извојувале крушевските востаници: на 3 август тие го ослободиле градот Крушево, населен со 15.000 жители, македонско и влашко население. Реонскиот востанички штаб веднаш ја организирал новата управа со претставнички, извршни и судски тела, која во историјата влезе како Крушевска Република. Нејзин инспиратор и организатор бил учителот Никола Карев, и самиот од Крушево. Во новите органи биле избрани граѓани од сите три црковни заедници: егзархиската, патријаршиската и романската. Најпосле, десетдневната Република морала да изгори во пламените на непријателските топови. Нејзин најупорен бранител бил Питу Гули, војвода на одред, Ароман од Крушево, чие јунаштво е богато воспето.

Во текот на Востанието, Внатрешната организација презеде повеќе активности да ја извести светската јавност за смислата и идеите на Востанието. Најзначаен акт од дипломатски карактер била „Декларацијата на Внатрешната организација до владите на големите сили“ од 10 август 1903 година, што била доставена на нивните мисии во Софија и објавена во задграничниот орган „Автономия“. Декларацијата поаѓа од премисата дека христијанското население, не гледајќи излез во мирните средства на борбата за подобрување на својата положба прибегнало „кон една масовна и оружена самоодбрана“ за да го предизвика вмешувањето на Европа. Интервенцијата на шесте европски сили се очекувало да биде во духот на нивните договорни обврски од Берлинскиот договор (1878). И бидејќи повеќегодишните палијативни реформаторски мерки само ја влошувале по-

ложбата, Декларацијата бара, за да биде ефикасен новиот интервен-тен чекор на силите, да поаѓа од следниве две начела:

„1. Назначување, во согласност со големите сили, на еден генерален гувернер-христијанин на Македонија, кој никогаш не ѝ припаѓал на османлиската администрација и кој ќе биде независен од Високата порта при извршувањето на своите функции.

2. Воведување меѓународна контрола што ќе биде колективна и постојана и ќе има широки овластувања за санкции“.⁸⁷

Понатаму се изјавува дека, доколку горново изостане, Внатрешната организација ќе ја поддржува борбата на народот и однапред ја отфрла од себе одговорноста за сите непожелни последици.

Од септември султанската војска поминала во контраофанзива, но борбите продолжиле сè до средината на ноември 1903 година. Исправен пред надмоќниот непријател и острата зима, Главниот штаб наредил да престанат судирите, но оружените борби со огромни човечки и материјални жртви продолжиле и во наредните години – сè до воспоставувањето на уставниот поредок во Турција, респективно и во Македонија, во јули 1908 година.

VIII

ПРОГРАМСКИ ОПРЕДЕЛБИ ЗА МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВА

Во основата на големите македонски востанија што ја претставуваат основата на македонското националноослободителното движење е борбата за создавање самостојна и независна македонска држава како резултат на борбата на македонскиот народ за своја национална слобода. Во тој правец ТМОРО во програмата ги утврдува основите на идната македонска држава и, исто така, во самиот процес на ослободителната борба создава политички облици на својата власт. Оваа власт што егзистира на територијата врз која има политичка моќ националноослободителното движење се означува како власт *de facto* на самата Организација.

Во создавањето македонска државност ТМОРО тргнува и од сфаќањето дека на овој начин Македонија ќе се сочува од завојувачка политика на соседните балкански држави и обезбедува непречен развиток на македонската националноослободителна идеја. Во остварувањето на програмските цели таа настојува Македонија да ја подигне на степен на нова држава, објаснувајќи пред балканските влади и европските држави дека само на тој начин може да се сочува мирното сожителство меѓу балканските народи и мирот на Балканот. Преку апели, меморандуми, декларации и сл. упатени до владите на европските и балканските држави се инсистира врз историски и научно образложени поставки да се прифати конституирањето на Македонија како нова држава на Балканот, истакнувајќи дека македонскиот

народ има право на самоопределување и сопствена држава, како впрочем и другите слободни народи.

Во периодот по Илинденското востание ТМОРО не беше парализирана од создадената ситуација по жестоките репресалии преземени од отоманските власти. Веќе во првите месеци на 1904 година, ТМОРО обезбеди донесување на широка идејно-политичка основа во изградувањето на македонската државност, чувајќи ја независноста и самостојноста на македонското националноослободително движење.

Во новите услови по Илинденското востание македонската државна мисла се изразува во ставови дека „масите (се мисли на македонскиот народ) не треба да се залажуваат оти Бугарија или некоја друга држава ќе дојде да ги ослободи...“⁸⁸ и при тоа идната положба на Македонија се дефинира како држава со самостоен статус во балканска федерација. Во основата на овие поставки се содржани осудите на обидите на балканските држави за поделба на Македонија на интересни сфери и зони на влијанија, како и за нејзина територијална поделба.

Во програмските документи од Општиот рилски конгрес на ВМОРО во 1905 година се содржани основните идејнополитички и државноправни претпоставки, кои треба да доведат до создавање на еден нов *de facto* државноправен поредок во Македонија. Имено, прифатена е поставката дека и во услови на постојниот туѓински суверенитет – Организацијата ги конституира своите органи и институции како „држава во држава“.

Основни јадра на устројството на идната македонска држава и натаму претставуваат месните револуционерни комитети на ВМОРО (особено селските и градските), кои треба да се развиваат како носители на власта на локалната самоуправа. Постојните судски комисии, образувани во рамките на месните револуционерни комитети, со Уставот на Организацијата се издвојуваат како посебни институции за решавање на судски спорови кај населението.

Во изградувањето на својот државен поредок, Организацијата определува конкретни функции за вршење на власта од страна на своите политички органи. Така, Општиот конгрес се конституира како врховно законодавно тело со право да донесува задолжителни прописи и правни акти со важност на целата територија. Тој е прогласен и за највисока судска инстанца со право да донесува акти за помилување и амнестија.

Истовремено се утврдени и низа процесно – правни принципи што се однесуваат на работата на судовите, истакнувајќи дека тие во својата работа треба да се раководат од револуционерната правна свест, од месното обичајно право, совесноста, правичноста и согласноста на странките.

Македонската државна мисла по Младотурската револуција се изрази во донесената програма на новооснованата Народна федеративна партија, во која се истакнува дека устројството на Турција треба да биде засновано врз принципот на признавање на народниот суверенитет, на зацврстување на парламентарниот систем, со влада која од него произлегува и му одговара, како и со признавање на сеопшто, пропорционално, тајно и непосредно право на гласање.⁸⁹

Во македонската политичка и државна мисла се истакнува потреба за воведување национална рамноправност меѓу народите и народностите и за укинување секаква привилегија заснована врз национална, класна, сталешка или религиозна основа. Инсистирајќи на демократизација на општествениот и политичкиот живот и на уставно-парламентарен режим во земјата, се бара одвојување на црквата од државата и со тоа сите црковно-училишни работи да им се доверат на црковно-училишните институции, кои ќе ги управуваат избрани претставници на македонскиот народ.

Во оваа етапа се јавува модификација на тезата за создавање самостојна македонска држава во балканска федерација. Во новите услови на парламентарен режим, кога на парламентарните избори Македонија доби четворица пратеници во Турскиот парламент, се изградува државноправен концепт што тргнува од правната доктрина Турција да се реорганизира врз територијални самоуправни единици, со изградување политичка организација што би поаѓала од прифаќањето на федеративно устројство на земјата. Врз овој концепт Организацијата смета дека Македонија би добила статус на една од федералните единици, со прецизно утврдени надлежности и овластувања на овие самоуправни единици и оние на централните органи, односно на органите на федерацијата.

Меѓутоа, и по воспоставувањето на уставниот режим во Турција, извршените државноправни промени во земјата не доведоа до создавање нова државноправна положба на Македонија.

Идниот развој на македонската државна мисла е поврзан со настаните што дојдоа по објавувањето на Балканската војна против Турција и Втората балканска војна меѓу сојузниците. Оваа етапа е

СВЕТИ НАУМ ОХРИДСКИ (ИКОНА ОД IX ВЕК)

сврзана и со настаните по завршувањето на Првата светска војна и склучувањето на Версајскиот мировен договор, кога повторно се потврди поделбата на Македонија.

Во изградбата на македонската државна мисла од оваа етапа се истакнуваат програмските истапувања, погледите и ставовите во одделни групи и поединци што ги изразуваа виталните интереси на нацијата.

Меѓу нив посебно место имаат: Македонската колонија во Петроград, на чело со Димитрија Чуповски, асоцијацијата на македонските студенти во Швајцарија, Привременото претставништво на ВМРО во Софија и групата македонски автономисти во Србија со Григорие Хаџиташковиќ.

Кај сите овие претставници на македонскиот народ присутна е идејата да се сочува територијалниот интегритет на Македонија. Борейќи се против поделбата на Македонија, тие со своите програмски декларации инсистираат пред меѓународната јавност на македонскиот народ да му се признае правото на самоопределување и создавање македонска држава. Тие истакнуваат дека македонската држава треба да биде федерална единица во балканска федерација и го изложуваат политичко-правниот концепт на идната Федерација.

Автономијата, односно независноста на Македонија, се гледа во рамките на една федерација на Балканот. Самостојното егзистирање на Македонија бара отстранување и урисување на ривалството што постои поради Македонија помеѓу балканските држави. Според носителите на оваа државна мисла - едната балканска држава ја исклучува другата и доведува до раздор и борба меѓу балканските народи. Тие истакнуваат дека "панелистичката идеја ја исклучува великобугарската, а и едната и другата не ја признаваат великосрпската".⁹⁰

За да се пресечат изворите на тие судири, носителите на оваа државна мисла сметаат дека една федеративна држава на Балканот - составена од сите балкански народи - ќе може да обезбеди мирна коегзистенција и прогрес.

Во оваа државноправна положба на Македонија се гледа, исто така, основа "Македонија да послужи како обединувачка алка меѓу балканските држави, така што тие да се сретнуваат на друг начин, а не со оружје в раце и со тоа да се придонесува за создавање Балканска конфедерација..."⁹¹

IX

МАКЕДОНСКОТО ПРАШАЊЕ ВО МЕЃУНАРОДНИТЕ ОДНОСИ

Прашањето на Македонија се појави во меѓународните односи во 70-те години на минатиот век во времето на големата Источна криза. Тогаш кога, со оружените ослободителни востанија на поробените народи (Босанско-херцеговското од 1875, бугарското Априлско од 1876 и македонското Разловечко востание од 1876 година) се постави прашањето за натамошниот опстанок на Османлиската држава во Европа. Притоа, наспроти политиката на западноевропските големи сили за зачувување на територијалниот интегритет, загарантиран од истите сили со Парискиот договор од 15 април 1856 година,⁹² Русија ја поддржуваше борбата на поробените народи во Османлиската држава за ослободување и државно осамостојување, согласно со тогаш актуелната руска балканска политика. Во руската политичка програма, формулирана неколку години пред тоа од канцеларот Горчаков, обелоденета кон крајот на 1869 година⁹³ се предвидувааше разрешување и на македонското прашање. Со руските планови на Балканот се предвидувааше Русија директно да се ангажира за ослободување на православните народи и за создавање национални држави, како што следува: државна независност и територијално проширување (во етничките граници) на Србија и Црна Гора, создавање две бугарски кнежевства (северно и јужно од Стара планина, како пандан на двете српски кнежевства) и создавање одделно самостојно македонско кнежевство. По прашањето на Македонија се судрија интересите на Русија со Австро-Унгарија. Во 1876 година, во

времето на тајните руско-австроунгарски преговори за спогодба за Балканот, австроунгарскиот министер за надворешни работи грофот Андраши побара создавање автономна македонска држава, во царинска унија со Австро-Унгарија,⁹⁴ на што Горчаков во начело се согласи, иако тоа за Русија беше неприфатливо, што набргу потоа и се покажа.

На Цариградската конференција на амбасадорите на големите европски држави во 1876/1877 година,⁹⁵ организирана со цел да се постигне дипломатско разрешување на прашањето за поробените и подвластени народи во Османлиската држава и со тоа да се спречи натамошното опасно ескалирање на кризата, САД, кои немаа свои посебни интереси во Македонија, иницираа адекватно поставување и разрешување и на македонското прашање.⁹⁶ Дипломатијата на Соединетите држави, во соработка со американските професори од Роберт-колеџот во Цариград, кои добро ги познаваа приликите и вистинските состојби, излезе со предлог за автономија на Македонија, доставен до Конференцијата.⁹⁷ Поради протиставените интереси на силите Цариградската конференција пропадна. Русија ја измени својата политика спрема Македонија. Го напушти планот за создавање македонска држава, претпочитајќи создавање голема бугарска држава за сметка токму на Македонија. Посебно откако, во почетокот на април 1878 година, во времето на тајните австро-унгарско-руско-германски преговори за Балканот, австроунгарската дипломатија го актуализира прашањето за создавање автономна македонска држава, односно македонско кнежевство⁹⁸ (со генералот Радич, како кнез), иако, и во таа прилика, рускиот претставник генералот Игнатиев таквата солучија не ја отфрли. Руската дипломатија, уште во мај 1878 година откажа да ги изјасни, а уште помалку да ги поддржи македонските барања за независна Македонија, што токму на генералот Игнатиев во Цариград му ги пренесе пратеникот во Османлискиот парламент Димитар Робев.⁹⁹

Со меѓународниот Берлински договор од 13 јули 1878 година, со чл. 23, за Македонија беше утврден посебен, автономен статус. Владата на Османлиската држава беше задолжена статусот на Македонија, како и на другите провинции, да го регулира со посебен Статут.¹⁰⁰ Меѓутоа, поради тоа што не беше предвидена потребната меѓународна контрола за спроведувањето и санкциите за неизвршувањето, владата во Цариград не ги испочитува преземените обврски.

Со Македонското востание од 1878-1879 година ¹⁰¹ и со акциите на Привремената влада на Македонија “Единство“ (формирана во тајност, на одржаното Национално собрание од 21 мај до 2 јуни 1880) македонското прашање одново беше актуализирано во дипломатските кругови на големите европски држави. Привремената влада го упати Апелот за ослободување на Македонија ¹⁰² и за нејзино конституирање во самостојна држава (придружен со протоколарно решение на Македонското народно собрание) до големите сили, а потоа, на 23 март 1881 година, и Манифестот ¹⁰³ што им беше предаден на сите дипломатски претставници во Османлиската држава. Македонија стана предмет на посебен интерес во односите меѓу Русија, Австро-Унгарија и Германија. Во договорот за таен Сојуз на тројцата императори, потпишан во 1881 година, беше внесена посебна клаузула за заштита на Македонија ¹⁰⁴ од евентуален напад од Бугарија.

Во 1903 година со започнувањето на оруженото македонско националноослободително Илинденско востание, што од европската дипломатија беше именувано како Македонска револуција, ¹⁰⁵ македонското прашање стана акутен проблем за европската дипломатија. Со востанието и со создавањето на т.н. Крушевска Република, македонскиот народ покажа и докажа дека е решен со секакви жртви да се бори и да се избори за своја национална слобода и своја национална држава. Европските сили во тоа време беа против создавањето нова држава на Балканот. Европската дипломатија интервенираше. За да се смири ситуацијата, во разгледување беа неколку проекти за реформи: австро-унгарско-рускиот, познат како Мирцштегска програма за реформи, ¹⁰⁶ британската иницијатива ¹⁰⁷ и др., со кои на Македонија, во нејзините природни и етнички граници, ѝ се признаваше посебен статус. При тоа настрана не остана ни дипломатијата на САД. Државниот секретар и лично претседателот на САД Рузвелт писмено се обратија до британската влада поздравувајќи ја британската иницијатива за автономија на Македонија. ¹⁰⁸

Во 1907 година во врска со спроведувањето на реформите во Македонија американската дипломатија се застапи за нивно спроведување под ефикасна контрола на силите мандаторки. ¹⁰⁹

Во почетокот на март 1908 година владата на Велика Британија беше иницијатор за воведување порадикални реформи во Македонија. ¹¹⁰ Британската иницијатива беше прифатена од Русија. На средбата на двајцата суверени (британскиот и рускиот), во Ревал во јуни 1908 година беше усвоен нов предлог за реформи како подготвителна

фаза за автономија на Македонија.¹¹¹ Но со Младотурскиот преврат и прогласувањето и воведувањето уставно уредување и демократизација, британско-руската иницијатива беше запрена.

Младотурскиот режим со својата големоотоманска политика го запре процесот за натамошна демократизација и за мирно, демократско разрешување на македонското прашање во рамките на државата, за што постоеја потребните предуслови, и предизвика натамошно влошување на положбата. Тоа го искористија соседните балкански држави за мешање во внатрешните работи и за отворено манифестирање на експанзионистичките намери.

Во сè позаострените односи на Балканот во 1911 година дипломатите на САД презедоа чекори да влијаат на владите на балканските држави за смирување на тензиите и за одбегнување на подготвуваната војна што неминовно водеше кон замешување на силите во решавањето на Источното прашање. Европските дипломатии не покажаа заинтересираност за спречување на воениот конфликт на Балканот. И не само тоа, туку и самите учествуваа во неговото подготвување, раководејќи се од своите регионални интереси.

Во времето на Балканските војни, кога Македонија беше окупирана и распарчена помеѓу балканските држави, а конечната поделба беше извршена со договорот во Букурешт од 10 август 1913 година, европската дипломатија по прашањето на Македонија најде интерес да ја прифати состојбата на свршен чин. Тоа и можеше да се предвиди со оглед на фактот дека во тек беа забрзаните подготовки на големите сили од двата протиставени сојузи за претстојната Голема војна.

Со тоа македонското прашање влезе во нова и крајно опасна фаза не само за судбината и иднината на македонскиот народ, туку и за Балканот и за мирот во Европа, што многу бргу се покажа со започнувањето на Светската војна.

Кон крајот на Првата светска војна македонското прашање одново стана средишно прашање во преговорите и плановите за уредување на односите на Балканот по војната. Како непристрасна солучија за праведно и трајно разрешување на тоа прашање, на што се сметаше во високите воени и политички кругови на антантините сили и од американската дипломатија, беше и создавањето на самостојна македонска држава, под протекторат на една од големите незаинтересирани сили при што првенствено се сметаше на САД, со крајна цел да се воспостават радикално нови односи на Балканот и трајна

стабилност во тој невралгичен регион. Таква солуција беше застапувана и во тајните преговори на силите од Антантата и САД, како придружна сила, со Бугарија за склучување сепаратен мир.¹¹²

Во јавната дипломатија македонското прашање беше актуализирано од САД со Мировната програма на претседателот Вилсон. Во официјалната американска интерпретација на „14 точки“ беше декларирано дека САД ќе се застапуваат за објективен третман, врз основа на непристрасно испитување на тоа прашање.¹¹³ Американската експертска група го проучи Букурешкиот договор од 1913 година и оцени дека не може да претставува основа за решавање на балканскиот проблем од причина што тој договор беше „дело на корумпираните балкански буржоази“.¹¹⁴

На почетокот од работата на Мировната конференција во Париз 25 угледни интелектуалци од европските држави, Велика Британија и САД потпишаа Меморандум за македонското прашање до претседателот на САД со барање за создавање автономна македонска држава во нејзините природни и етнички граници, со јужната граница што се протега од Костурското Езеро до утоката на Вардар, при што Бер ѝ се остава на Грција, којашто ќе ги задржи и Нигрита и Халкидичкиот Полуостров. За автономната македонска држава во првите години од постоењето се предлагаше да биде под протекторат на една од големите сили, пред сè на САД.¹¹⁵ Меморандум со идентична содржина, непотпишан, ѝ беше предаден и на британската влада.¹¹⁶

Прашањето за создавање македонска држава беше предмет на опстојна размена на мислења и консултации на членовите на Мировната делегација на САД, како и меѓу американските дипломати во европските држави и членовите на американските експертски тимови, посебно во врска со барањата на Македонците да им се допушти доаѓање во Париз за да ги изнесат своите барања.¹¹⁷ Членот на експертската комисија за балкански прашања С. Дау во едно свое писмо до А. Dulles известува дека консултирал многумина непристрасни познавачи на македонското прашање и констатира дека сите тие ги признавале тешкотиите од постојната ситуација, но и дека сите тие, без исклучок, биле за автономна Македонија.¹¹⁸

Личниот пратеник на американскиот претседател и негов пријател, експерт за европски прашања, проф. д-р Џорџ Херон се застапуваше кај Американската мировна делегација и кај претседателот Вилсон за поставување на македонското прашање на дневниот ред на Мировната конференција, поддржувајќи го единството и независно-

ста на Македонија.¹¹⁹ Во едно свое писмо од 26 мај до шефот на американската делегација (во тоа време највлијателна политичка личност по претседателот Вилсон) полковникот Хаус пишува дека Македонците се посебен народ и дека се единствени во желбата и барањата за создавање независна држава,¹²⁰ под протекторат на САД. И самиот Хаус лично ја поддржуваше „Каузата за слобода на Македонците“.¹²¹

И покрај поволниот став на повеќемина претставници на САД македонското прашање не беше поставено на разгледување на Мировната конференција поради категоричното протиставување на Франција и Велика Британија, кои ги поддржуваа балканските сојузнички: Грција и Србија (односно Кралството на СХС), да ги задржат окупираните делови од Македонија.

На Париската мировна конференција македонското прашање беше разгледувано како малцинско прашање, во Комитетот за нови држави и за заштита на малцинствата, кога се утврдуваа мировните договори со балканските држави. На пример, на седницата од 15 јули 1919 година беше разгледуван предлогот на италијанската делегација за автономен статус на Македонија („во границите фиксирани од главните сојузнички и придружни сили“) со најголем степен на самоуправа, во границите на новата држава СХС.¹²²

На седницата од 18 јули кога беа разгледувани клаузулите што требаше да се внесат во мировните договори со балканските држави за заштита на малцинствата, со тие клаузули беа опфатени и македонските малцинства во тие држави, именувани со Macedonians.¹²³

На седницата од 30 јули Комитетот расправаше по италијанскиот предлог за автономија на Македонија и по британскиот предлог за воспоставување контрола на Друштвото на народите во Македонија. Затоа се предвидувааше Друштвото на народите да биде ополномоштено да делегира свои претставници во Македонија. Истите предлози, нешто модифицирани, беа предмет на разгледување и на наредните седници. Поради различните ставови на делегациите тоа прашање остана отворено сè до почетокот на ноември 1919 година кога беше дефинитивно утврден текстот на Мировниот договор за малцинствата и обврската на владата на Кралството СХС за обезбедување на малцинските права. Високиот совет на 11 ноември го прифати подготвениот текст и ја присили владата на Кралството на СХС да го потпише договорот.¹²⁴

Комитетот за нови држави предвиде клаузули за заштита на малцинствата и во договорот со Грција, вклучувајќи го и македонскиот народ, кој доби третман на малцинство,¹²⁵ Комитетот ја извести грчката делегација за Нацрт-договорот за заштита на малцинствата и за внесените клаузули. Претседателот на грчката влада и шеф на Мировната делегација во одговор на писменото известување од Комитетот невинитно тврдеше дека Грција самата применувала заштита на малцинствата: на албанското, муслиманското и на словенското малцинство, што беше именувано како словенски општини („Slav communities of Macedonia“), дека Грција го прифаќа таквиот договор. Според тоа, претседателот на грчката влада го признаваше постоењето на македонското малцинство, за кое, како и за другите малцинства, со клаузулите за заштита се предвидуваше обврска на Грција за воведување образование во државните училишта на односниот јазик, на што Венизелос се противстави и бараше измени во формулациите на одредбите за заштита на малцинствата. На седницата од 18 септември Високиот совет ги отфрли сите грчки забелешки, а на 3 ноември го потврди договорот со Грција.¹²⁶

Венизелос се претстави посебно кооперативен во однос на Договорот, откако успеа да го наметне својот план за реципрочна размена на населенијата со Бугарија,¹²⁷ со единствена цел со меѓународна согласност да изврши етничко чистење на окупираниот Егејски дел од Македонија.

Прифаќајќи го барањето на Венизелос Комитетот за нови држави формира посебен поткомитет, којшто, по сугестија на претседателот на грчката влада, подготви „специјални клаузули“ за „доброволна емиграција“ на населенијата во рок од 4 години по влегувањето во сила на Договорот.¹²⁸ Комитетот за нови држави со рedefинирањето на тоа право како индивидуално право за доброволно емигрирање, ништо битно не измени. Предлогот тие клаузули да се прошират и да се однесуваат и на Кралството на СХС и на Турција не помина. Комитетот подготви посебна конвенција за доброволна размена на населението помеѓу Грција и Бугарија. Високиот совет го одобри текстот и ја задолжи бугарската делегација да го потпише, во рок од 48 часа. Во предвидениот рок бугарската делегација ја потпиша конвенцијата.¹²⁹

Клаузулите за заштита на малцинствата во мировните договори, што се однесуваа и на деловите на македонскиот народ, не се

почитуваа од страна на балканските држави. Македонскиот народ беше подложен на најгруба денационализација и асимилација. Грција, од своја страна, применуваше такви средства за притисок и насилство кои принудија добар дел од македонскиот народ да го прифати „доброволното“ емигрирање.

Х

БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ И ПОДЕЛБАТА НА МАКЕДОНИЈА

Тргнувајќи од сопствените интереси и цели за завладување или поделба на Европска Турција, соседните балкански држави Србија, Грција, Бугарија и Црна Гора се определија за воено решение. Сключениот српско-бугарски договор на 12 март 1912 година (со тајниот анекс) со можност за евентуално претворање на Македонија во автономна област и со предвидената арбитража на рускиот цар, претставуваше компромисна спогодба за територијално разграничување и за поделба на Македонија. Со приклучувањето на Грција и Црна Гора кон договорот беше оформен Балкански сојуз и веднаш започнаа подготовките за војна против Отоманската Империја.

Балканските сојузници во есента 1912 година влегоа во војна против Турција.

Офанзивните операции на балканските сојузници против турската армија се водеа главно на територијата на Македонија и на Тракискиот фронт. Верувајќи дека војната ќе му ја донесе долго очекуваната слобода, македонскиот народ со сопствени чети и доброволечки одреди активно учествуваше во Првата балканска војна. Тогаш во Македонија дејствуваа 44 такви единици, кои вршеа разни диверзии и ја попречуваа мобилизацијата и движењето на турската војска. Заедно со бугарската војска во редовите на т.н. „македонско ополчение“ се бореа околу 14.000 Македонци. Во истото време со српската војска се бореа Македонци распоредени во 30 чети во состав на „Народната одбрана“ и во „Доброволечкиот полк“. Слична фор-

мација, наречена „Света чета“, беше образувана и дејствуваше и во рамките на грчката војска.

Извојуваните победи на балканските сојузници над Турција го условија прекинувањето на војната и склучувањето на краткотрајно примирје, по кое одново продолжија борбите сè до 30 мај 1913 г. Наскоро започнаа нови крвопролевања, но сега меѓу дотогашните балкански сојузници, кои не можеа да се спогодат околу поделбата на освоените територии од Турција. Таа поделба беше извршена со силата на оружјето и санкционирана со Букурешкиот мировен договор од 10 август 1913 г., според кој сите балкански држави територијално се проширија. Македонија не само што не доби автономија, за која божем балканските држави стапија во војна против Турција, туку беше насилно поделена и распарчена меѓу соседните балкански држави. Грција го приграби јужниот најголем дел на Македонија, Србија загосподари со Вардарскиот дел, а Пиринскиот дел на Македонија со Струмичката околина ѝ припадна на Бугарија.

Повлекувањето на новите граници под изговор за воспоставување „рамнотежа“ и смирување на Балканот, претставуваше најгрубо газење на волјата на македонскиот народ да живее и да се развива како слободна, целосна и самостојна нација. Стремежите за создавање сопствена држава како нужна рамка и гаранција на националниот суверенитет и за зачувување на територијалниот интегритет на Македонија се манифестираа во замислите и акциите на македонските родољуби, кои наспроти потчинувањето и распарчувањето на својата татковина се бореа Македонија да добие независност, своја влада и народно собрание, кое ќе го одреди обликот на управата и на „внатрешното уредување на македонската држава“. Меѓутоа, обидите за спречување на насилната поделба на Македонија останаа залудни, бидејќи балканските и европските држави останаа глуви спрема барањата за зачувување на територијалната целина на Македонија и за нејзиното државно конституирање.

Новите господари во завладеаните краишта на Македонија воведоа суров воено-полициски и управен апарат на власта, ја одречуваа националната индивидуалност на Македонците и го обесправуваа, го угнетуваа и го денационализираа македонскиот народ. На македонската територија под српска власт беше воведен режимот на „специјалните уредби“ од средината на XIX век. Во делот на Македонија што се најде во бугарската држава воените команданти, со помош на комитски војводи, управуваа со цивилните власти и му „де-

БОГОРОДИЦА СО ХРИСТОС, ОД ТИПОТ УМИЛЕНИЈА
(МУЗЕЈ НА МАКЕДОНИЈА – СКОПЈЕ)

леа“ правда на народот. Во македонските окрузи што ѝ припаднаа на Грција чувањето на редот и мирот ѝ беше доверено на злогласната жандармерија од Крит, која беше потпора на конзервативните управувачи на Грција.

Со разбивањето на територијалната, етничката и економската целина на Македонија, му беше нанесен огромен удар на македонското стопанство, на македонското националноослободително движење и на македонскиот национален и општествено-политички развиток.

Македонија по Балканските војни речиси сета беше во урнатини. Покрај неколкуте десетици илјади загинати во војната, неколкуте стотици илјади бегалци (само повеќе од 135.000 Македонци и мал број Бугари од Тракија избегале од Егејскиот дел на Македонија што бил окупиран од грчките војски), многубројните сверства над македонското население на териториите завладеани од грчките, српските и бугарските војски, според Карнегиевата комисија¹³⁰ разурнати се до темел повеќе градови, меѓу кои и Воден, Негуш, Бер, Енице Вардар, Дојран и преку 200 села од кои само од Егејскиот дел на Македонија близу 170 со повеќе од 17.000 куќи. Во јуни 1913 грчката војска го изгоре познатиот македонски град Кукуш, при што се уништени 1.846 куќи, 612 дуќани, 6 фабрики и др. Истовремено, во Серез изгорени 4.000 куќи итн.

Трагичниот расплет на Балканските војни за Македонија беше вистинска национална катастрофа. Поради нерешеното македонско прашање Македонија не престана да биде „јаболко на раздорот“ за балканските држави. Таа остана во вителот на збиднувањата кои имаа судбоносно значење, како за неа така и за иднината на сиот Балкан.

XI

ЕГЕЈСКИОТ ДЕЛ НА МАКЕДОНИЈА ПО БАЛКАНСКИТЕ ВОЈНИ

1. Преселби и колонизации

По Балканските војни (1912-1913) и Првата светска војна (1914-1918), особено по договорите за мир во Лозана (1923), каде што централно место доби македонското прашање, започна големото етничко чистење на Македонците од Егејскиот дел на Македонија, чиј број во 1912 година изнесуваше 374.000.¹³¹

Наместо да се прифати принципот на почитување на малцинските права во рамките на постојните држави, во Лозана е усвоен принципот за задолжителен изгон на христијаните од Турција (Грци, Туркофони итн.) и на муслиманите од Грција (Турци, Македонци-муслимани итн.). Врз основа на конвенцијата за задолжително иселување, од Егејскиот дел на Македонија се протерани 350.000 муслимани, меѓу кои и 40.000 Македонци-муслимани.¹³²

На местото од иселеното македонско население во Бугарија и Турција (вкупно 126.000), во Егејскиот дел на Македонија грчката држава насели 618.000 лица од грчко и негрчко потекло.¹³³ Ова хетерогено население, што беше колонизирано во Егејскиот дел на Македонија во периодот меѓу двете светски војни, потекнуваше од други делови на Грција, Мала Азија, Црноморјето, Кавказ, Западна Тракија, Бугарија итн.

Големото мнозинство на бегалското христијанско население беше колонизирано по селата ширум Егејскиот дел на Македонија

создавајќи т.н. селска или земјоделска колонизација, а помал број од бегалците беа колонизирани по градовите, создавајќи т.н. градска колонизација.¹³⁴

По големата грчка колонизација, македонскиот јазик го смени својот историски статус. Од најупотребуван јазик, го доби статусот на јазик на малцинство, или статус на семеен јазик, на кој зборуваа 240.000 Македонци.

По големите етнички промени, и грчкиот јазик го смени својот статус. Од јазик на малцинство доби статус на најупотребуван јазик, на кој беа принудени да зборуваат и Ерменците, „Туркофоните“, доселениците од разните кавкаски народи итн. Врз основа на грчкиот јазик, сега, пред сè преку мешовитите бракови, се формираше и се развиваше новата грчка нација во Егејскиот дел на Македонија.

Со колонизирањето ова население, кое Македонците го нарекуваа „маџири“ (странци, туѓинци), Егејскиот дел на Македонија го загуби својот македонски етнички карактер. Македонците (240.000) станаа веќе малцинство, а како мнозинско население беше присутно само во западниот дел на Егејскиот дел на Македонија (Костурско, Леринско и Воденско).

По големата грчка колонизација, грчката држава во 1926 година донесе закон со кој се сменува топонимијата на Егејскиот дел на Македонија. Сите села, градови, реки, планини, беа преименувани и добија грчки имиња.

Сето ова грчката држава го постигна со политика на државен терор. Уште од Втората балканска војна (1913), Грција го почна етничкиот геноцид врз македонскиот народ. Суровоста на грчките војници кон македонското население беше немилосрдна.

Со политичката поделба на Македонија од 1913 година грчката држава почна да спроведува активна политика на денационализација и асимилација на Македонците. Македонското име и македонскиот јазик беа забранети, а Македонците беа именувани како Бугари, Славофони Грци или едноставно „ендопи“ (домородци). Истовремено, сите Македонци беа принудени да ги изменат имињата и презимињата и македонските презимиња требаше да завршуваат на „-ис“, „-ос“ или „-пулос“.

Со непризнавањето на македонската нација, не се признаваше ни македонскиот јазик. Тој беше забранет, омаловажуван, сметан за варварски јазик, недостоен за еден културен и цивилизиран граѓанин. Строго се забрануваше неговата употреба во меѓусебната комуника-

ција, меѓу родителите и децата, меѓу селаните, на свадби или на погребни ритуали. Прекршувањето на оваа забрана повлекуваше драконски казни: од морално и психичко малтретирање, до „јазичниот данок“ за секој изузетен македонски збор. Истовремено, строго се забрануваше и писменото користење на македонскиот јазик, а македонската писменост се отстрануваше од црквите, спомениците и гробовите. Сите цркви беа именувани со грчки имиња.

Кулминација на напади врз македонскиот јазик реализира Јоанис Метаксас (1936). Генералот Метаксас го забрани користењето на македонскиот јазик не само во секојдневниот живот во селото, на пазарот, во обичната и природна човекова комуникација, на погребните ритуали, туку и во рамките на семејството. Истовремено, возрасните Македонци, без разлика на староста, беа принудени да ги посетуваат т.н. вечерни училишта и да го учат „мелозвучниот грчки јазик“. ¹³⁵ Поради кршењето на забраната за користење на македонскиот јазик во селото, на пазарот или во тесниот круг на семејството, голем број Македонци беа осудени и депортирани по грчките пусти острови. ¹³⁶

2. Случајот со атинскиот „Abecedar“

Со Севрскиот договор (10. VIII 1920) грчката влада презеде обврски „за заштита на негрчките народности во Грција“, па со точките 7, 8 и 9 се прецизирани и обврските за слободната употреба на јазикот, просветата, религијата итн. на малцинствата. За реализацијата на овој договор беа заинтересирани Бугарија и Кралството на Србите, Хрватите и Словенците. И кога Грција согледа интерес да ги потпише „Малите протоколи“ во Друштвото на народите во Женева (29.IX 1924) за „заштита на грчкото малцинство во Бугарија, односно на бугарското во Грција“, во Софија се поведе кампања во прилог на акцијата на Мешовитата грчко-бугарска комисија за „доброволна“ размена на малцинствата. Големи маси Македонци присилно беа преселени во Бугарија, додека во Егејскиот дел на Македонија беа донесени православни христијани од Турција, Бугарија и од други места што како „Грци“ им ги зазедоа имотите на Македонците.

Бидејќи покрај Софија решително се спротистави и Белград, парламентот на Грција не ги ратификува клаузулите на „Малите протоколи“ што се однесуваа за неа. Во март 1925 година Советот на Друштвото на народите ја разгледа настанатата ситуација и ѝ упати

три прашања на грчката влада, при што посебно инсистира на одговорот за мерките и потребите за образованието и религиозните слободи на „малцинството што зборува словенски“ во Грција.¹³⁷ Во оваа документација Македонците не се третираат како српско или бугарско малцинство, туку како „Slav speaking minority“.

Во одговорот грчката влада категорички ѝ оспорува на бугарската влада да се интересира за „малцинството што зборува словенски јазик“, изјавувајќи дека само Друштвото на народите може и има право да интервенира за правата на ова малцинство. Грција известува дека не презела чекори за „заштита на малцинството што зборува словенски“ затоа што сметала оти со конвенцијата за реципрочно иселување „ќе бидат иселени сите Македонци“ од границите на Грција. Притоа грчката влада го известува Друштвото на народите дека „биле преземени мерки за основање училишта на словенски јазик за идната учебна 1925/26 година и за давање слободи за вероисповедта на словенски јазик“.¹³⁸ Како аргументација се наведува специјално подготвениот буквар за Македончињата во овој дел на Македонија под наслов „Abecedar“. Учебникот беше подготвен од специјална владина комисија и отпечатен во Атина во 1925 година на државна сметка, а беше составен на леринско-битолското наречје (иако Битолско не беше во границите на Грција!) и напечатен со специјално приспособена латинска азбука (наместо традиционалната кирилица што беше официјално писмо и во Бугарија и во Србија). Иако во XIX век беа објавени повеќе буквари на главно македонски јазик за училиштата во Македонија, ова беше првиот учебник за Македонците подготвен и издаден од една легитимна влада за нејзините граѓани и под покровителство на Друштвото на народите.

Но овој значаен чин на грчката влада беше солидарно осуден и во Белград и во Софија. Едните докажуваа дека оние на коишто им бил наменет букварот всушност биле „Срби“, додека другите тврдеа дека тие биле „Бугари“. Бугарија ги ангажира највидните филолози и слависти да ѝ помагаат на дипломатијата, додека Белград инспирира петиции од две кајларски села што (на српски јазик!) беа пратени до Друштвото на народите. Во нив се декларира дека потписниците се „по народност Срби“ и дека бараат права на „народно малцинство“ и „српско училиште“ за да го зачуваат „својот јазик од насилното погрчување“.¹³⁹ Притоа е поведена и пропаганда сред тамошното население дека оние што „ќе изјават оти се Срби, ќе добијат бесплатно земја и српски свештеници и учители“.¹⁴⁰ Веднаш, меѓутоа,

грчката влада организира потпишување на друга петиција од истото село Биринци (16. X 1925) во која се тврди дека „во овој крај нема Срби, ниту српски институции и, според тоа, не се употребува ни српскиот јазик“.¹⁴¹

Во Друштвото на народите во Женева беше искористена оваа изјава и беше писмено поставено прашањето: грчката влада тврди дека тоа население не зборува српски, но притоа не кажува „на каков јазик тие зборуваат“. Во последниот момент од дадениот рок атинската влада одговори со телеграма дека „населението од овие села воопшто не го знае српскиот и бугарскиот јазик и не зборува друг, освен словеномакедонскиот идиом“.¹⁴² Со тоа всушност првпат грчката влада и официјално го признава посебниот национален ентитет на Македонците во своите граници, видливо потврден и преку чистиот јазик на издадениот „Abecedar“.¹⁴³

По бурната и мошне остра реакција во печатот на трите монархии, грчката влада со олеснување го донесе решението да не го воведат отпечатениот буквар во најавените македонски училишта.

3. Промена на топонимите

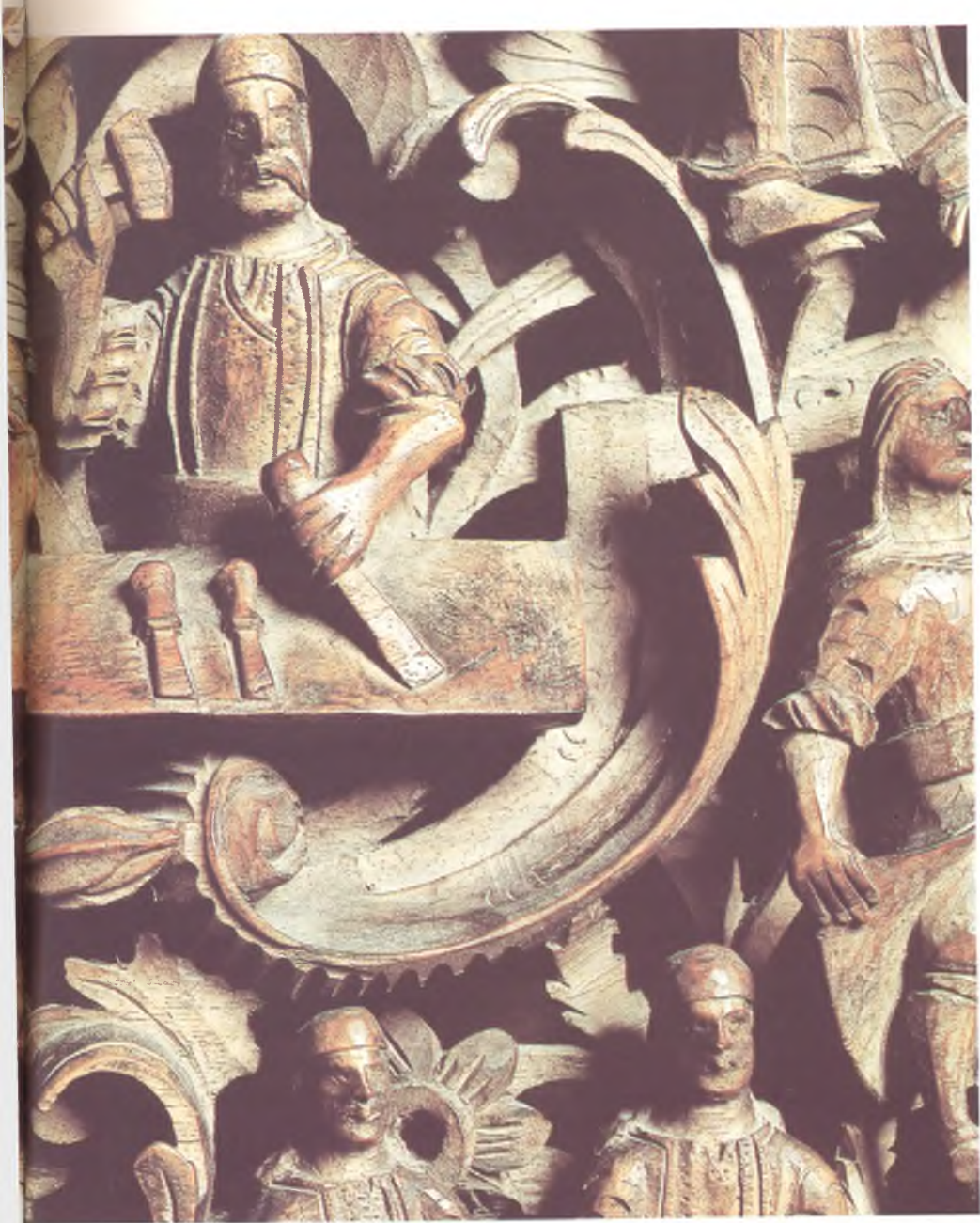
Веднаш по Букурешкиот мировен договор, кога стана сосема јасно дека Грција присвои територија што ниту етнички, ниту географски не ѝ припаѓа, таа пристапи кон попис на населението во новосоздадените земји, според кој Егејскиот дел на Македонија броеше 1.160.477 жители,¹⁴⁴ а во 1917 година донесе и Закон познат под број 1051, со чиј член 6 се утврдува формирањето и управувањето на градските и селските општини на Новите Земји. На 10 октомври 1919 година издадено е циркуларно писмо во кое се даваат упатства за избор на топоними, подготвено од Комисијата за топоними на Грција.

Веднаш по циркуларното писмо на надлежната Комисија, Министерството за внатрешни работи на Грција ја издаде брошурата на Н. Политис со наслов: „Совети за измена на имињата на општините и селата“ (Атина, 1920).¹⁴⁵ Во истото време при новоформираните окрузи во Егејскиот дел на Македонија беа формирани специјални поткомисии со задача на самото место да го проучат проблемот и да предложат нови имиња за селата и градовите во своите окрузи.

Во духот на истото циркуларно писмо во 1922 година под број 426,¹⁴⁶ дадено е поопширно мислење на Комисијата за топоними на

СВЕТИ ЈОВАН БИГОРСКИ МАКЕДОНСКА МИЈАЧКА ШКОЛА. 1830 ГОДИНА
(АВТОПОРТРЕТИ НА МАЈСТОРИТЕ КОПАНИЧАРИ)

Грција. Таа почна позасилено да работи и да дава соодветни предлози. Меѓутоа, поради Грчко-турската војна, и сè уште неутврдениот мировен договор со Турција, како и поради големата преселба на населенијата на релацијата Егејска Македонија – Турција и обратно, и присилното иселување на околу 33.000 Македонци во Бугарија по силата на таканаречената Нејска конвенција за „доброволно“ иселување потпишана меѓу Бугарија и Грција,¹⁴⁷ процесот на побрзото преименување подзаостана.

Поради тоа од 1918, па заклучно со 1925 година во Егејскиот дел на Македонија, по силата на овие акти, беа преименувани 76 населени места и тоа: во 1918 година – 1 населба, во 1919 – 2, во 1920 – 2, во 1921 – 2, во 1922 – 18, во 1923 – 18, во 1924 – 6, а во 1925 година 26 населби.¹⁴⁸

Меѓутоа, по завршувањето на процесот на миграционите движења и зацврстувањето на позициите на државата, како и донесените Законодавни наредби од 17 септември 1926 година објавени во „Владиниот весник“ број 331 од 21 септември 1926 година и Одлуката на Министерскиот совет од 10 ноември 1927 година објавена во „Владиниот весник“ број 287 од 13 ноември 1927 година, процесот за преименување на населените места беше неверојатно забрзан.

Така, во текот на 1926 година во Егејска Македонија беа преименувани 440 населби;¹⁴⁹ во 1927 година – 835 населби,¹⁵⁰ додека во 1928 година – 212 населби,¹⁵¹ односно само во рок од три години, 1926, 1927 и 1928 година, во Егејскиот дел на Македонија беа преименувани 1497 населби.

Иако заклучно со 1928 година поголемиот број од населените места во Егејскиот дел на Македонија беа преименувани, сепак, грчката држава ја продолжи таа работа, така што таа постепено го усовршуваше системот за преименувањето, донесувајќи нови закони и упатства. Веќе на 13 март 1929 година беше донесен специјален Закон познат под број 4096, објавен во „Владиниот весник“ број 99 од 13 март 1929, во кој се даваат детални упатства и обврски со продолжувањето на задачата за преименување на имињата на топонимите. По силата на овој Закон и претходните упатства, надополнувани со Законот број 6429 од 18 јуни 1935 година, Законот под број 1418 од 22 ноември 1938, Законот под број 697 од 4 декември 1945 и многу други упатства, законски наредби и друго, продолжува до ден-денес преименувањето на населените места, како и секое сомнително потекло на географските имиња низ цела Македонија, па дури и на сосема

незначајни месности, со намера да се избрише секоја словенска трага од Егејскиот дел на Македонија и од цела Грција.

По силата на овие законски наредби, упатства и друго, надлежните комисији при окрузите за преименување на топонимите и Главната комисија во Грција при Министерскиот совет, која постои уште од 1909 година, се извршени и многубројни други измени. Така од 1929, па заклучно со 1940 година, во Егејскиот дел на Македонија беа преименувани уште 39 населени места,¹⁵² а по Втората светска војна (заклучно со 1979 година) во овој дел на Македонија беа преименувани нови 135 населби,¹⁵³ така што вкупно од 1918 година заклучно со 1970 година, само во Егејскиот дел на Македонија беа преименувани вкупно 1.666 градови, паланки и села. Тука не се пресметани населените места, чие преименување не е објавено во „Владиниот весник“, кој исклучиво и ни служи како извор за наведените бројки и динамиката на нивното преименување по години и околии, како и за бројните македонски населби што носат имиња на светци кои официјална Грција едноставно само ги преведе од македонски на грчки јазик.

*Преименувани населени места во Егејскиот дел на Македонија
по околии*

1. Берска – 49; 2. Негушка – 16; 3. Гревенска – 82; 4. Воденска – 34; 5. Еницевардарска – 56; 6. Мегленска – 48; 7. Драмска – 233; 8. Кавалска – 24; 9. Правишка – 36; 10. Сари Шабан – 38; 11. Тасос – 3; 12. Катеринска – 42; 13. Кајларска – 32; 14. Кожанска – 88; 15. Населичка – 72; 16. Гуменциска – 29; 17. Кукушка – 179; 18. Костурска – 104; 19. Леринска – 101; 20. Валовишка – 84; 21. Зихненска – 20; 22. Нигридска – 35; 23. Серска – 55; 24. Лагадинска – 76; 25. Солунска – 78; 26. Лариговска – 6; 27. Халкидичка – 40, или вкупно 1.666.

*Преименувани населени места во Егејскиот дел на Македонија
по години*

1918 – 1; 1919 – 2; 1920 – 2; 1921 – 2; 1922 – 19; 1923 – 18; 1924 – 6; 1925 – 26; 1926 – 440; 1927 – 835; 1928 – 212; 1929 – 9; 1930 – 7; 1932 – 6; 1933 – 2; 1934 – 5; 1936 – 2; 1939 – 2; 1940 – 6; 1946 – 1; 1948 – 2; 1949 – 5; 1950 – 17; 1951 – 4; 1953 – 22; 1954 – 18; 1955 – 25; 1956 – 4; 1957 – 3; 1958 – 2; 1959 – 2; 1960 – 5; 1961 – 6; 1962 – 3; 1963 – 6; 1964 – 3; 1965 – 4; 1966 – 1; 1968 – 1; 1970 – 1, или вкупно 1.646.

Ќе наведеме само неколку примери ка преименувани населени места, реки, езера, планини и др.

Градот *Воден* е преименуван во *Едеса*, *Рупишта* во *Аргос Оре-стикон*, *С'ботско* во *Аридеа*, *Постол* во *Пела*, *Либаново* во *Егинион*, *Ларигово* во *Арнеа*, *Острово* во *Арниса*, *Вртикоп* во *Скидра*, *Валовишта* во *Сидирокастрон*, малите населби *Барбеш* и *Кутлеш* во *Вергина* итн.

Реката Вардар во *Аксиос*, *Бистрица* во *Аљакмон*, *Галик* во *Еригон* итн.

Островското Езеро е преименувано во *Лимни Арнисис*, *Горчливото езеро* во *Пикролимни* итн.

Планината Пијавица во *Стратоникион*, *Грбовица* во *Агионорос*, *Каракамен* во *Вермион*, *Кушиница* во *Пангеон*, *Беласица* во *Керкини* итн.

Воденскиот округ во *Номос Пелис*, *Гумендиска околија* во *Епархија Пеонијас*, *Валовишка околија* во *Епархија Синдикис*, *Зихненска околија* во *Епархија Филидос*, *Правишка околија* во *Епархија Пангеу* итн.

4. Опресивни мерки по Втората светска војна

Политиката на Грците спрема Македонците во текот на Втората светска војна имаше двојна цел: продолжување на асимилацијата и денационализацијата на Македонците и спречување во Егејскиот дел на Македонија да се појави и да се развие македонско ослободително движење со македонска национална програма. За постигнување на таа цел грчката десница во Егејскиот дел на Македонија формира разни националистички и шовинистички организации, како што беа Заштитата на Северна Грција (ИВЕ), Сегрчка ослободителна организација (ПАО) и др. и разни воени формации што поведоа терористички прогон против Македонците со: терор, убиства, масовно судско гонење, протерување преку границата, грабежи, конфискација на имотите, иселување и населување и др.¹⁵⁴ Во наведениот период беа изгорени 3482 куќи, ограбени 80 села со 1.605 семејства, одземени 1045 глави крупен и 23382 глави ситен добиток.¹⁵⁵

За да му дадат законска основа на антимакедонскиот прогон, грчките власти донесоа закони, уредби, декрети и други прописи со кои Македонците беа масовно судски гонети. Меѓу повеќето ги спо-

менуваме: Законот бр. 453 и Законот ТОД од јули 1945 година „за обезбедување на јавната безбедност“; Законот 509/1945 „за јавен ред и разбојништво“; Законот 543/45 „против организации и лица што дејствуваат за отцепување на грчки територии“ и др.¹⁵⁶

Со својата антимакедонска острина наведените закони го надминаа Принудниот закон бр. 2366 од 7 септември 1938 година донесен од режимот на Метаксас со кој се сакаше да се избрише секаков белег што укажува на македонскиот национален карактер на Егејскиот дел на Македонија.

Според овие закони, Македонците и Македонките што членуваа во македонските национални демократски организации Народноослободителниот фронт (НОФ), Народноослободителниот младински сојуз (НОМС) и Антифашистичкиот фронт на жените (АФЖ) се прогласуваа за разбојници. Веднаш по прогласувањето на некое лице за разбојник, според одредбите на законите, следувахе интернирање на неговите најблиски и на секое друго лице осомничено дека го помагало лицето прогласено за разбојник.

Со Законот 543/45 „против автономистичка дејност“ беа монтирани десетици илјади обвинителни акти против Македонците обвинети за соработка со Бугарија и со Југославија, за отцепување на Егејскиот дел на Македонија и сл. Во секое село, односно населено место, беше формирана специјална комисија, која до Јавното обвинителство поднесуваше масовни тужби против Македонците, неосновано обвинувајќи ги за соработка со окупаторот, за автономистичка дејност итн. Само во Костурско како автономисти беа обвинети повеќе од 4.500 Македонци, иако повеќето од нив служеа во активниот ЕЛАС.¹⁵⁷ Од 1945 до крајот на 1947 година, според нецелосните податоци, беа затворени 9 824, а 4.203 Македонци се осудени. Со решенија на специјалните комисии за безбедност, беа интернирани 23.811 Македонци и Македонки.¹⁵⁸

Стануваше јасно дека грчките власти се решени по секоја цена да ја продолжат опресијата на Македонците и да ги принудат да бегаат преку граница. Бранот на бегане преку граница секој ден растеше. Под притисок на грчките власти цели села беа протерувани преку граница. Најкарактеристични примери за присилно протерување на Македонците имаше во Источна Македонија. Само во периодот од февруари до крајот на март 1945 година, во Источна Македонија грчките терористички банди убија 29 Македонци, затворија 3.100 и преку граница протераа 600 македонски фамилии.¹⁵⁹

Истото тоа се случуваше и во другите краишта на Егејскиот дел на Македонија. Поголемиот дел од македонското население од Западна и Централна Егејска Македонија, за да го спаси својот живот, во 1948 година пребегаа во Југославија и во Албанија. Повеќе од 60.000 Македонци беа принудени да побараат засолништа надвор, бегајќи преку граница.

Покрај наведените методи и средства, грчките власти се обидоа да извршат едно од најголемите злосторства врз Македонците. Имено, во јуни 1946 година група грчки пратеници му предложија на грчкиот парламент да донесе декрет за присилно протерување преку граница на сите Македонци од Егејскиот дел на Македонија со образложение дека тие, наводно, со својата дејност го загрозуваат интегритетот и суверенитетот на Грција и претставуваат опасност за мирот итн.¹⁶⁰ Пред доставувањето на предлогот и во текот на дебатата по него, целиот државен и пропаганден апарат (со цел да ја подготви внатрешната и меѓународната јавност за „оправданоста“ на акцијата) започна еден клеветнички поход против Македонците. Покрај другото, Македонците беа окарактеризирани како „Судети“ на Балканот и сè додека нив не ги снеса во Грција, ќе претставуваат причина и жариште за војна меѓу балканските земји, односно нема да има мир.¹⁶¹

Иако од внатрешни и надворешни причини, грчкиот Парламент не донесе декрет за прогонување на Македонците, грчката десница ја продолжи дотогашната политика на истребување на Македонците. Едно од злосторствата што го извршија грчките монархофашисти, почнувајќи од 1946 година, е присилното иселување на селата и нивното натрупување во специјални логори во градските центри.

Според една статистика, од Егејскиот дел на Македонија присилно биле иселени 213.000 лица.¹⁶²

Теророт, масовните убиства и другите репресивни мерки се покажаа неефикасни да ги натераат Македонците да потклекнат. Напротив, Македонското националноослободително движење прерасна во значаен и во некои периоди дури решавачки воено-политички фактор во земјата, со јасни и дефинирани стратешки цели. Повеќе од 20.000 Македонци служеа во редовите на Демократската армија на Грција (ДАГ) и нејзините помошни служби. На слободната територија, која се протегаеше главно на територијата на Егејскиот дел на Македонија, функционираше народна власт, се создадоа македонски народни училишта, македонска народна печатница, се изда-

ваше македонски печат и други македонски изданија, културно-уметнички групи и други македонски институции.

Грчката власт, соочувајќи се со таквиот однос на Македонците, се обиде да се послужи со уште еден лукав маневар. Имено, со цел да го скрши единството на самиот македонски народ и на Македонското ослободително движење, на 23 мај 1949 година донесе строго доверлив декрет, па Македонците што порано ги сметаа за „Бугари“ и за туѓ негрчки елемент што треба да се искорени, со новиот пропис, тие беа наречени „словенизирани Грци“ и како такви требаше да се третираат од страна на грчките власти: да ги уживаат сите граѓански права, да бидат вклучени во сите сектори на политичкиот и државниот живот итн. Строго беше забрането да се именуваат со името Бугарин, Словеномакедонец, освен „славофон Грк“. Од државните органи се бараше со соодветно однесување, просветување, со секаков вид помош, кај Македонците да се роди доверба во државата да најдат заштита, згрижување и слободно да се појават кај претставниците на државата за решавање на нивните прашања.¹⁶³

И овој обид на грчката десница заврши со целосен неуспех. Споменатиот пропис немаше никакво влијание кај Македонците. Тие и понатаму, со уште поголем интензитет, ја продолжија борбата за својата национална слобода и за афирмација на својот национален идентитет, поради што грчките власти ги продолжија, па дури и ги засилија жестоките репресии против нив.

На 20 јануари 1948 година грчката влада го донесе декретот „М“ врз основа на кој се конфискува имотот на секој кај учествувал во Граѓанската војна на страната на Комунистичката партија на Грција (КПГ) и НОФ, што ги помагал наведените организации и кому му било одземено грчкото државјанство.

Во дополна на наведениот декрет, на 2 април 1948 година донесен е декретот „Н“ со кој се лишува од наследство секој кој учествувал или ја помагал Граѓанската војна. Со оглед на тоа што Македонците учествуваа масовно во Граѓанската војна, последиците од спомнатите и од други законски прописи ги понесоа пред сè тие. Впрочем, тие и беа насочени главно против нив.

Наведените законски акти, односно декрети, продолжија да се применуваат и по завршувањето на Граѓанската војна со актите на Министерскиот совет на Грција бр. 944/1950; 253/1951; 826/1952. Сите тие прописи беа санкционирани со членот 105 вметнат во Грчкиот устав во 1952 година.

Така беше постапено за да им се оневозможи на Македонците да се вратат во своите домови и по завршувањето на Граѓанската војна. Во секоја околија и округ беше формирана комисија за конфискација и експропријација на имотите на бегалците и за доделување на истите на нови сопственици.

Конфискуваните и експроприраните имоти на Македонците им беа доделени на луѓе верни на режимот и истакнати во борбата против ДАГ и особено против Македонците. Повеќето од нив беа доведени од внатрешноста на Грција.

На 23 февруари 1953 година во Солун е одржано советување на грчките воени и административни власти во Македонија на кое е решено да ѝ предложат на грчката влада да донесе закон за раселување и населување на таканаречените чувствителни погранични подрачја на Егејскиот дел на Македонија. Според предлогот, 60 km од границата кон внатрешноста требаше да се иселат сите Македонци како нелојални елементи и на нивно место да се населат Грци, „здрави елементи“ со „чиста грчка национална свест“, верни на режимот.¹⁶⁴

Грчката влада го прифати предлогот и му го достави на грчкиот Парламент, кој на 4 август 1953 година го донесе Законот 2536 за раселување на пограничните подрачја.¹⁶⁵

Согласно со одредбите на Законот, беа формирани специјални државни комисии што го извршија раселувањето, извршија избор на лица исклучиво од грчко потекло и ги населија во македонските погранични подрачја доделувајќи им го имотот на Македонците. Беа населени и докажани грчки националисти, шовинисти, антимакедонци истакнати во борбата против НОФ и ДАГ.

Карактеристичен е случајот, што не е и единствен, со групата македонски села наречени Јановенски во Костурско, кои целосно учествуваа во редовите на ЕЛАС. Еден број од жителите на тие села не емигрираа, туку беа преселени во други делови на Македонија. По завршувањето на Граѓанската војна тие побараа да се вратат во своите села, но не само што барањето им беше одбиено, туку нивните имоти им беа ограбени, куќите разурнати. Со десетици години траат судските процеси за враќање на имотите.

По завршувањето на Граѓанската војна проблемот на конфискуваните имоти многу се заостри. Во врска со тоа беа донесени повеќе закони и други законски прописи. Целта беше на Македонците да не им се врати имотот и со тоа да не им се овозможи да се вратат во своите домови, да не се овозможи создавање услови за

АВТОРСКИ ПОРТРЕТИ НА МАЈСТОРИТЕ – КОПАНИЧАРИ
(ЦРКВА СВЕТИ СПАС – СКОПЈЕ)

формирање компактно македонско население. Сето тоа беше во функција на грцизирањето на Егејскиот дел на Македонија.

Во врска со проблемот на имотите, во 1959 година беа донесени Уредбата бр. 3958 и Уредбата бр. 2951, потем во Владата на К. Караманлис во 1962 год. беше донесен Законот бр. 4234, познат како „Мерки за општествен ред“, и во 1972 год. Уредбата бр. 666. Со овие прописи Македонците не можеа да го остварат своето право, бидејќи огромниот број од молбените барања за репатријација негативно се решени, но и на малубројните што успеале да се репатрираат не им се вратени имотите, поради што беа принудени да водат маратонски судски спорови што завршуваа на нивна штета.

Во антимакедонската акција, по традиција, активно се вклучи и грчката црква. Покрај секојдневните проповеди со антисловенска и антимакедонска содржина на грчките свештеници, грчката црква примени мерка со која ги принудуваше Македонците групно и јавно да даваат заклетва дека во иднина нема да го употребуваат македонскиот, туку грчкиот јазик.¹⁶⁶

Во април 1980 година раководството на Централниот комитет за политички бегалци (КЕППЕ) побара од грчката влада слободно и безусловно овозможување на политичките бегалци да се вратат во своите домови. Министерот Константинос Стефанопулос одговори дека барањето не може да биде прифатено заради националните интереси. Образложувајќи го тоа, Стефанопулос изјави дека во некои делови на Грција има подрачја во кои живееле и живеат луѓе со намалено национално чувство, односно со чувствителен состав на население и ако се овозможи слободна репатријација на тие луѓе за Грција одново ќе се создаде национално прашање и опасност за некои чувствителни области. Неодамнешната историја го потврдува тоа, рече Стефанопулос. Во продолжение тој прецизира дека се работи за 40.000 души¹⁶⁷ што се наоѓаат во источноевропските земји (Македонци) и дека тоа како прашање за Грција не постои. Поради тие причини, рече тој, грчката влада не може да се согласи и да го примени принципот за слободна репатријација.¹⁶⁸

Со доаѓањето на власт на Сегрчкиот социјалистички сојуз (ПАСОК), владата на Андреас Папандреу уште повеќе ги заостри мерките за асимилација и денационализација. На 30 декември 1982 година го донесе Законот за слободна репатријација на политичките бегалци од Грција, „Грци по род“, со кој Македонците (како не-Грци по род) ги лиши од можноста да се вратат во своите домови, во земјата во која се родиле.¹⁶⁹

МАКЕДОНСКАТА НАЦИОНАЛНООСЛОБОДИТЕЛНА ИДЕЈА МЕЃУ ДВЕТЕ СВЕТСКИ ВОЈНИ

Веднаш по Версајскиот договор македонските сили се консолидираа и ја продолжија борбата за ослободување во новите околности. Тие се диференцираа во две основни струи: десната (на чело со ВМРО и Извршниот комитет на Македонските братства) и левата (на чело со приврзаниците на демократските прогресивни движења). И двете се бореа за обединета македонска држава, но со различни средства и врз различни програми.

Кон крајот на април и почетокот на мај 1924 година беше направен обид за обединување на разбиеното македонско ослободително движење, па беше потпишана *Декларација*, во која е нагласено дека движењето „се бори за ослободувањето и обединувањето на раскинатите делови на Македонија во една напдно самостојна (независна) политичка единица, во нејзините природни етнички и географски граници“.¹⁷⁰ На 6 мај 1924 година беше потпишан и *Манифестот* кон македонскиот народ, кој ја разработува програмската ориентација за создавање на неопходната поволна атмосфера за свикување обединувачки конгрес на целото македонско револуционерно движење, на кој, со усилбите на сите искрени македонски револуционери, ќе се создаде единствен македонски револуционерен фронт.

Федералистичките концепции за решение на „македонското прашање“ беа внедрени кај Македонците во овој период, зашто се сметаше дека во федеративни или конфедеративни рамки може да се реализира обединувањето на распарчената Македонија. Затоа и Д.

Чуповски во тоа време ќе напише: „Независноста на Македонија ние ја браниме заедно со идејата за создавање Балканска Народна Федеративна Република, како нејзин задолжителен услов“.¹⁷¹

И К. Мисирков во тие години доаѓа до истиот заклучок: „Дајте ни го правото и слободата да се почитуваме себеси, својот јазик, своето минато, како што ве почитуваме вас, вашата сегашност и минато, и ние ќе изградиме траен мост помеѓу Југославија и Бугарија“.¹⁷² Свесен дека „само преку Македонија води патот кон средновековните соперништва помеѓу Грците, Бугарите и Србите за првенство и хегемонија на Балканот“, Мисирков предупредува: „Само во независна Македонија е излезот од денешното ропство на Македонија и гаранцијата за умиротворувањето на Блискиот Исток, а преку тоа и на цела Европа“.¹⁷³

Во октомври 1925 година беше формирана ВМРО (Обединетата) што веднаш почна да го издава својот орган „Македонско дело“. Тоа беше национална организација што „ги обединува во себе сите револуционерни македонски сили од разните насоки и нијанси врз база на принципите и идеите залегнати во основата на Манифестот од 6 мај 1924 година“.¹⁷⁴ А уште во чл. 1 од Уставот на ВМРО (Обединета) се вели дека Организацијата „има задача да постигне слобода и независност на Македонија во нејзините географски и економски граници и да направи од неа автополитичка единица, која, како рамноправен член, ќе биде составен дел од идната Балканска федерација“.¹⁷⁵

Бидејќи во сите делови на Македонија беше забрането од властите да се формираат и да дејствуваат легално македонски национални партии, оваа организација и беше прифатена од Македонците како „национална партија“.

Освен активноста што во триесеттите години ја развиваат македонските студентски групи во разни центри на Балканот и во Европа, во овој период до Втората светска војна истакнати млади македонски интелектуалци: поети, драмски писатели, раскажувачи и публицисти создаваат значајни книжевни дела на македонски јазик и ги ставаат темелите на современата македонска литература. Исто така, во овој период се појавуваат и значајни теоретски прилози за македонската нација и култура.

Во 1933 година Васил Ивановски ги објави делата „Идеите и задачите на македонското прогресивно движење“, а во 1934 „Зошто ние Македонците сме одделна нација“. Така, весникот „Македонско

знаме“ пишува: „Македонското прогресивно движење е национално, бидејќи го има за цел националното ослободување на Македонија. Тоа не е партиско, ниту е сталешко ни класно, а по карактер и состав е општонародно, демократско, зашто самата негова цел (национално ослободување на Македонија) е општонародна, демократска задача“.¹⁷⁶

Бидејќи поради различните услови во државите-владетелки на Македонија не беше возможно да се издејствува независност во рамките на една балканска федерација, Движењето го издигна принципот за „право на самоопределување на македонскиот народ до неговото одделување во самостојна државно-политичка единица“.

Сето ова не можеше да не го согледа и да не го оцени од свој аспект и Коминтерната. Во почетокот на 1934 година таа беше принудена официјално да го признае македонскиот национален ентитет и македонскиот јазик како посебен меѓу јазиците во словенскиот свет. Тоа навистина значеше признавање на едновековната борба на македонскиот народ за национална афирмација, но никако не може да се толкува, како што се прави во некои кругови, и како некакво создавање на македонската нација и македонскиот јазик. Зашто, Македонците постојано ја потенцираа вековната девиза: „Ние треба да изјавиме за да чујат сите дека не сме ниту Срби, ниту Грци, ниту Бугари. Ние сме Македонци, самостојна македонска нација. Само така најдобро ќе ја браниме самостојноста на нашето движење и нашето право за независна македонска држава“.¹⁷⁷

Ваквата дефинирана македонска националноослободителна програма во периодот пред Втората светска војна беше изразена низ голем број прогласи, протести и јавни собири, но исто така и преку печатени одделни и периодични изданија.

Во Вардарскиот дел на Македонија ослободителното движење се сврте кон Покраинскиот комитет на Комунистичката партија во Македонија (ПК на КПМ), кој прокламираше: „Бранете си го своето народно име и водете борба за своите народни права и слобода на Македонија“¹⁷⁸ и се бореше за „слободна македонска република“.

Не беше поинаква состојбата и кај Македонците во Егејскиот дел на Македонија. И покрај сите жестокости што ги применуваше власта, македонската национална свест и македонскиот мајчин јазик се манифестираа далеку пред Резолуцијата на Коминтерната. Примерите се многу, ќе цитираме само некои.

Во ноември 1932 година весникот „О Неос Ризоспастис“ опширно пишува за положбата на македонското национално малцинство во Грција и за односот и „патриотизмот“ на „ослободителите“ спрема „еден народ - македонската националност - што ниту е бугарска, ниту грчка, ниту српска, туку - македонска“: „Во Македонија под Бугарија, Грција и Србија не постојат ниту Грци, ниту Бугари, ниту Срби. Постојат само Македонци (се разбира, не зборуваме за оние што во последно време се населени во Македонија)“. Дописникот укажува дека при посетата на „местата и планините во Македонија (Костур, Лерин)“ веднаш сфаќаш дека тие „воопшто не се грчки, ниту бугарски, ниту српски. Нивната облека има нешто посебно, и јазикот - исто така. Нивниот словенски јазик прилега на бугарскиот, но не е ист. Знаејќи го македонскиот јазик, можеш секако да се разбереш со Србите, како и со Бугарите. И тој јазик денеска го зборуваат уште над 100.000 луѓе како свој мајчин јазик. Друг не знаат. Имаат толку векови поминато откако се населил словенскиот елемент во Македонија и денеска никој од нив не знае ништо друго освен дека на тоа место се родил и на тоа место ќе умре. И дека не е ниту Грк, ниту Бугарин, ниту Србин. Немаме работа со Грци, или Бугари или Срби во Македонија, туку со македонски народ, со македонско малцинство, кое и покрај сите удари, и покрај сето угнетување, си го чува своето економско и национално постоење и својата посебна култура...“.¹⁷⁹ Ете тие Македонци, вели друг дописник „ги стискаат забите, настојчиво си го зборуваат својот македонски јазик, со гордост ја облекуваат својата македонска носија и веруваат, се надеваат и трпеливо, молкум се борат за една своја Македонија, за една слободна Македонија“.¹⁸⁰

Важна улога во македонската национална афирмација во меѓувоениот период имаше и многуилјадната емиграција во Европа и во Северна и Јужна Америка. Освен органот на ВМРО (Об) „Македонско дело“, во дијаспората излегуваа повеќе весници.

Во времето кога во самата Македонија (во сите делови) беше оневозможен слободниот печатен глас на Македонците, во дијаспората се објавуваа сите поважни официјални акти на ослободителното движење и се манифестираше единството на македонскиот народ од сите делови на татковината.

Така подготвен македонскиот народ се вклучи во антихитлеровската коалиција во Втората светска војна.

СОЗДАВАЊЕТО НА МАКЕДОНСКАТА ДРЖАВА ВО ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА

По Априлската војна од 1941 година, со Виенската спогодба од 24 април меѓу министрите за надворешни работи на Италија и Германија за делбата на Кралството Југославија, територијата на Вардарскиот дел на Македонија беше поделена меѓу Бугарија и Италија, при што Бугарија окупира четири петтини, а Италија една петтина.¹⁸¹

На фашистичката окупација македонскиот народ одговори со вооружено востание.

Со нападот на Прилепскиот партизански одред на 11 октомври 1941 година на градот Прилеп се означи официјалниот почеток на вооружената борба на македонскиот народ, иако одделни акции имаше и пред тоа.

Одлуката на македонскиот народ да се вклучи во антифашистичката војна на страната на антихитлеровската коалиција претставува пресвртница во неговата понова историја.

Уште од првите денови на окупацијата, Комунистичката партија на Македонија заведе решителен став за водење на народноослободителна борба, преземајќи ја улогата на организатор на оруженото востание. Потпирајќи се врз националните идеали и револуционерните традиции, во претстојната борба за национално ослободување таа ги повика во борба сите родољуби, без разлика на нивната национална, верска и социјална припадност.

Оружената борба на македонскиот народ се одвиваше на интегралниот македонски простор и во Пиринскиот и во Вардарскиот и во Егејскиот дел на Македонија.

Во текот на 1941 година само на територијата на Вардарскиот дел на Македонија беа формирани и дејствуваа повеќе партизански одреди; во 1943, покрај повеќето десетици партизански одреди, се формираа и првите воени единици - баталјоните „Мирче Ацев“, „Страшо Пинџур“ и др., потоа Првата македонско-косовска и Втората македонска бригада. Во 1944 година, покрај бројните бригади, беа формирани три корпуси, од кои XV македонски корпус, по конечното ослободување на Македонија во ноември 1944 година, беше реорганизиран и зеде учество во завршните операции за конечното ослободување на Југославија.

Така, до крајот на војната Македонската народноослободителна војска броеше преку 56.000 војници, а само овој дел на Македонија даде околу 25.000 жртви.¹⁸² На овој простор германскиот, италијанскиот и бугарскиот окупатор држеше околу 60.000 луѓе воен и административно-полициски апарат.

Веќе во 1943 година се создадоа и пространи слободни територии (Западна Македонија, Тиквешијата и Кумановското подрачје), каде што беше објавен *Манифестот на Главниот штаб на Народноослободителната војска (НОВ) и Партизанските одреди на Македонија (ПОМ)*¹⁸³ што претставува програмски документ за Македонија.

Истовремено, на слободните и полуслободните територии се организираше народната власт со формирање на селските, градските и околските народноослободителни одбори. Во нив дејствуваа и судските органи, кои ги решаваа споровите меѓу населението, посебно во имотно-правните односи; се организира санитарска и амбулантна служба; се формираа военозаднински органи, партизански работилници за оружје и за други потреби и се формира Иницијативен одбор за подготовки и свикување на Првото заседание на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија (АСНОМ), а беа избрани и 42 делегати за Второто заседание на АВНОЈ во Јајце.¹⁸⁴

Во октомври 1943 година во Западна Македонија при Главниот штаб на НОВ и ПОМ пристигна и првата сојузничка (англиска) воена мисија што претставуваше и прво меѓународно признание на НОБ на Македонија.¹⁸⁵

Сите овие значајни активности уште во виорот на Национално-ослободителната борба ги оцртуваа контурите на слободната македонска држава. Создадените политички организации и институции уште тогаш легитимно ги изразуваа виталните национални интереси на македонскиот народ.

Во текот на 1944 година беа воспоставени врски и соработка со движењата на отпорот во Бугарија, Грција и Албанија, а поради близината таа соработка беше поизразита со НОБ во Јужна Србија и на Косово. На територијата на југот на Србија беше формиран дури и заеднички оперативен штаб под раководство на Главниот штаб на НОВ и ПОМ.

Во 1944 година, покрај бројните судири со окупаторските војски и квислиншките балистички формации, се вршеа интензивни подготовки за Првото заседание на АСНОМ. Тоа се одржа на 2 август 1944 година во манастирот „Св. Прохор Пчински“, во непосредна близина на Куманово.¹⁸⁶ До одржувањето на ова заседание на целата територија на Македонија беше изграден системот на народната власт, а бројот на одборите изнесуваше над 500. Во нив се вршеа подготовките за избор на првото македонско Собрание и за документите што требаше да бидат донесени.¹⁸⁷

Првото заседание на АСНОМ го санкционира изминатиот пат до неговото конституирање. Токму затоа одлуките на Првото заседание на АСНОМ претставуваат и крај на една и почеток на друга етапа во развитокот на македонската држава. На ова Собрание беа донесени повеќе решенија со кои АСНОМ беше прогласен за највисоко законодавно и извршно народно претставничко тело на македонската држава; македонскиот јазик беше прогласен за службен јазик во македонската држава, а на граѓаните во Македонија, независно од националната припадност, им се гарантираа сите граѓански права, како и правото на мајчин јазик и вероисповед. Со АСНОМ како највисок орган на власта и де јуре почнува уставноправно да постои Македонија како федерална држава во рамките на југословенската федерација.

По Првото заседание на АСНОМ, во НОВ на Македонија беа вклучени околу 85.000 учесници во НОВ, меѓу кои и околу 10.000 борци и заднински соработници од Егејскиот и Пиринскиот дел на Македонија. Под командата на Главниот штаб на НОВ и ПОМ во 1944 се наоѓаа 7 дивизии и 3 корпуси. Четничките и балистичките сили беа разбиени и уништени. На 9 септември 1944 год. капитулира

Бугарија, а во завршните операции за ослободувањето на Македонија веќе учествуваа околу 100.000 лица. Германските сили се повлекуваа од Македонија со големи загуби. А со ослободувањето на Гостивар и Тетово на 19.XI 1944 година цела Македонија беше ослободена од фашистичките окупатори и колаборационистичките сили.

Ослободувањето на Македонија со сопствени сили беше голем воен и политички подвиг на македонскиот народ, а истовремено и значаен придонес на еден така мал народ за антифашистичката борба на Балканот и во Европа.

XIV

РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА – ОД ДРЖАВА ЧЛЕНКА НА ЈУГОСЛОВЕНСКАТА ФЕДЕРАЦИЈА ДО СУВЕРЕНА И НЕЗАВИСНА ДРЖАВА

Во Втората светска војна македонскиот народ се бори на страната на антифашистичките сили против германските, бугарските и италијанско-албанските окупатори. Во текот на оваа борба, од мали партизански одреди создадена е Македонска ослободителна војска, со чии борбени дејства во есента на 1944 година целосно е ослободен Вардарскиот дел на Македонија (делот на Македонија што беше во составот на бивша Југославија). На ослободената и полуослободената територија во текот на војната е создаден заокружен систем на власт, кој заедно со ослободителната војска, претставува темел на современата македонска држава.

Врз основа на неприкосновеното, трајно и неотуѓиво право на секој народ на самоопределување и изразувајќи ја суверената волја на македонскиот народ и на сите националности што живеат заедно со него, на Првото заседание на АСНОМ, одржано на 2 август 1944 година на ослободената територија во манастирот „Св. Прохор Пчински“, е прокламирано создавањето на современата македонска држава. На ова заседание македонската држава е конституирана како држава-членка на Југословенската федерација, која се создаваше врз основа на одлуките на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Југославија (АВНОЈ), одржано на 29 ноември 1943 година во босанскиот град Јајце.

Во прво време македонската држава фактички го носи името *Демократска Федерална Македонија*, а по прогласувањето на Југо-

славија за Федеративна Народна Република на заседанието на Уставотворното собрание на Југославија на 29 ноември 1945 година, македонската држава го добива името *Народна Република Македонија*. Ова име е утврдено и во првиот нејзин Устав донесен од Уставотворното собрание на Народна Република Македонија на 31 декември 1946 година. Според Уставот од 7 април 1963 година, нејзиното име е *Социјалистичка Република Македонија*, кое го носи сè до 7 јуни 1991 година, кога Собранието усвои уставен амандман со кој од името на државата е избришана ознаката „Социјалистичка“ и е утврдено нејзиното денешно име: *Република Македонија*.¹⁸⁸

Република Македонија, создадена во текот на Втората светска војна, е дело на националноослободителната борба на македонскиот народ и на неговите вековни стремежи и барања за национална слобода и независност и за сопствена држава во која единствено народот ќе решава за својата положба и иднина. Со решенијата на Првото заседание на АСНОМ македонскиот народ си го обезбеди својот натамошен опстанок и развиток и си осигури заштита од поробувачките апетити и завојувачките стремежи на националистичко-шовинистичките сили во соседните земји. Пред македонскиот народ се отворија широки перспективи за слободен живот и сестран општествен, економски, политички и културен развиток. Во изминатиот период, во споредба со нивото во времето на создавањето на својата држава, македонскиот народ оствари висок степен на економски и културен развиток. Во овој период македонскиот народ уште повеќе го зацврсти својот национален идентитет и Република Македонија се здоби со широка меѓународна афирмација и признание. Современиот свет ја прифати реалноста на постоењето на македонскиот народ и неговата држава во составот на бившата југословенска федеративна заедница.

Кога натамошниот живот во федерацијата стана неодржлив, македонскиот народ, исто како и словенечкиот и хрватскиот, се определи за самостоен живот, за живот во суверена и независна држава. Своето осамостојување народот на Република Македонија го оствари во времето од септември 1990 до септември 1991 година по мирен, демократски и легален пат.

Процесот на осамостојувањето на Република Македонија поизразено започна со крупните промени во општествено-економското уредување и во политичкиот систем, извршени со амандманите на Уставот на Републиката од 1974, усвоени во септември 1990 година.¹⁸⁹ Со овие уставни амандмани изрично е прокламирано правото на

македонскиот народ на самоопределување, вклучувајќи го и правото на истапување од југословенската федеративна заедница, за што е определено да одлучува Собранието на Републиката со двотретинско мнозинство гласови од сите негови членови. Одлуката за остварување на правото на самоопределување станува полноважна дури откако таа ќе биде прифатена на референдум од мнозинството на сите граѓани на Републиката што уживаат избирачко право.

Врз основа на новиот изборен закон и новиот закон за политичко организирање на граѓаните, на 11 ноември 1990 година се одржани демократски избори за Собранието на Републиката и за собранијата на општините, на кои учествуваа повеќе политички партии.

Новоизбраното и по својот политички состав повеќепартиско Собрание наскоро по своето конституирање, на 25 јануари 1991 година, усвои Декларација за сувереност на Републиката,¹⁹⁰ со која, меѓу другото, се определува Република Македонија како суверена држава, а во согласност со своите интереси, самостојно одлучува за идните односи со државите на другите народи на Југославија.

На референдумот одржан на 8 септември 1991 година граѓаните со големо мнозинство се изјаснија за суверена и независна држава Македонија. Врз основа на резултатите од референдумот Собранието на Република Македонија, на седницата одржана на 17 септември 1991 година, донесе Декларација, со која ја потврди волјата на граѓаните изразена на референдумот.¹⁹¹ Во Декларацијата се изјавува дека Република Македонија како суверена и независна држава ќе се залага за доследно почитување на општоусвоените принципи на меѓународните односи, содржани во Повелбата и во другите документи на ООН, Завршниот документ на КЕБС од Хелсинки и Париската повелба на КЕБС и дека таа своите активности во меѓународните односи ќе ги засновува врз почитување на меѓународните норми и, посебно, врз начелата за почитување на територијалниот интегритет и суверенитет, немешање во внатрешните работи, јакнење на меѓусебното почитување и доверба и сестрана соработка со сите земји и народи (чл. 2). Во Декларацијата се изјавува дека Република Македонија се определува за сестран развој на добрососедските односи и соработка со сите свои соседи, како и за развој и соработка со сите европски и други земји, меѓународни организации и групации (чл. 3). Во Декларацијата посебно се нагласува определбата на Република Македонија кон строго почитување на принципот на неповредливост

на границите и се потврдува немањето територијални претензии спрема која и да е земја од своето соседство. Изразувајќи ја решеноста на Република Македонија да се противставува кон какво и да е непочитување на нејзиниот територијален интегритет и суверенитет, во Декларацијата се потврдува решеноста за строго придржување кон принципот проблемите во меѓусебните односи од кој било вид да се решаваат на мирен начин, по пат на преговори и врз заемно почитување (чл. 4). Најпосле, во Декларацијата се изјавува дека Република Македонија ќе продолжи да води политика што ќе се потпира врз меѓународните норми и чија основна цел и суштина е признавањето и почитувањето на основните човекови права и слободи, а во тие рамки и на правата и слободите на Македонците, кои како национални малцинства живеат во соседните земји, при што се изјавува дека овие прашања може да се разрешуваат исклучиво со мирни и демократски средства и во духот на европските и цивилизациските стандарди (чл. 5).

На 17 ноември 1991 година Собранието на Републиката го усвои и го прогласи новиот Устав на Република Македонија,¹⁹² со кој е потврдено името на државата и Република Македонија е определена како суверена и независна, демократска и социјална држава (чл. 1), во која суверенитетот произлегува од граѓаните и им припаѓа на граѓаните (чл. 2). Организацијата на Републиката е поставена врз начелата на современите демократски и парламентарни држави.

Уставот ја утврдува неделивоста и неotuѓивоста на територијата на Републиката, како и неповредливоста на нејзините граници. Според уставните определби границата на Република Македонија може да се менува само во согласност со Уставот, а врз принципот на доброволност и во согласност со општоприфатените меѓународни норми. Тоа значи дека државната граница на Републиката може да се менува само со одлука на Собранието, донесена со двотретинско мнозинство на гласовите од вкупниот број пратеници и усвоена на референдум со мнозинство на гласовите од вкупниот број избирачи во Републиката. Уставот ги почитува основните начела и норми на меѓународното право, според кои границите помеѓу државите не можат да се менуваат со еднострана одлука и по насилствен пат, односно дека тие можат да се менуваат само доброволно, по пат на договор меѓу заинтересираните држави. Најпосле, со цел пред меѓународната заедница да се потврди начелото на добрососедски односи, Уставот содржи и една специфична определба со која изречно се

МАКЕДОНСКА ГРАДСКА АРХИТЕКТУРА (ОХРИД, XVIII – XIX ВЕК)

декларира дека Република Македонија нема територијални претензии кон соседните држави (чл. 3, Амандман I, ал. 8 од ст. 1 на чл. 65 и чл. 74). Исто така, Уставот начелно утврдува дека една од темелните вредности на уставниот поредок на Републиката, покрај другите, е и почитувањето на општопризнатите норми на меѓународното право (ал. 11 од ст. 1 на чл. 8).

Темелни вредности на уставното уредување на Република Македонија, покрај другите, се и: а) основните слободи и права на човекот и граѓанинот признати во меѓународното право и утврдени со Уставот и б) слободното изразување на националната припадност (ал. 1 и 2 од ст. 1 на чл. 8). Во согласност со овие определби, Уставот гарантира и обезбедува широка листа на слободи и права на човекот и граѓанинот, содржани во Меѓународниот пакт за правата на човекот и во уставите на најголемиот број демократски земји (чл. 9 до 60). Поаѓајќи од историскиот факт дека Република Македонија е конституирана како национална држава на македонскиот народ, Уставот посебно нагласува дека во неа се обезбедува целосна граѓанска рамноправност и трајно сожителство на македонскиот народ со Албанците, Турците, Власите, Ромите и другите националности што живеат во Република Македонија и дека една од неговите основни цели е и обезбедувањето мир и сожителство на македонскиот народ со националностите што живеат во Републиката (Преамбула на Уставот). Покрај општите права и слободи што на припадниците на националностите им се гарантирани во ист обем и им се обезбедени на ист начин, како и на сите државјани на Републиката, Уставот им гарантира и обезбедува и посебни права, како што се: правото на слободно изразување, негување и развивање на својот идентитет и националните особености; правото на основање културни и уметнички институции, научни и други здруженија заради изразување, негување и развивање на својот идентитет; правото на настава на својот јазик во основното и средното образование на начин утврден со закон, при што во училиштата во кои образованието се одвива на јазикот на националноста, задолжително е изучувањето и на македонскиот јазик (чл. 48). Освен тоа, во единиците на локалната самоуправа, во кои како мнозинство или во значителен број живеат припадници на националностите, во службена употреба, покрај македонскиот јазик и кирилското писмо, се и јазикот и писмото на националностите на начин, односно и под услови утврдени со закон (ст. 2 и 3 на чл. 7). Најпосле, Уставот предвидува и основање Совет за меѓунационални

односи што треба да го сочинуваат претседателот на Собранието на Републиката и по двајца членови Македонци, Албанци, Турци, Власи, Роми и двајца членови од другите националности. Задачата на овој Совет е да ги разгледува прашањата од меѓунационалните односи и да дава мислења и предлози за нивно решавање. Собранието на Републиката е должно да ги разгледува мислењата и предлозите на Советот и да донесува одлуки во врска со нив (чл. 78).

Уставна обврска на Републиката е грижата за положбата и правата на припадниците на македонскиот народ кои како национално малцинство живеат во соседните земји и за иселениците од Македонија, помагањето на нивниот културен развој и унапредувањето на врските со нив. Исто така таа се грижи и за културните, економските и социјалните права на нејзините граѓани во странство. Притоа, со посебна уставна одредба повторно е утврдено дека Републиката нема да се меша во суверените права на други држави и во нивните внатрешни работи (чл. 49 и Амандман II).

На 19 декември 1991 година Собранието на Република Македонија усвои Декларација за меѓународно признавање на Република Македонија како суверена и независна држава¹⁹³ со која се изразува барање за нејзино меѓународно признавање.

Тргувајќи од фактот дека Социјалистичка Федеративна Република Југославија се распаднала и дека таа како држава веќе не постои, Собранието на Република Македонија на 22 јануари 1992 година донесе Уставен закон,¹⁹⁴ со кој се определува дека Република Македонија во иднина нема да учествува во работата на Собранието на СФРЈ и на Претседателството на СФРЈ и со кој им престанува мандатот на нејзините претставници во овие сојузни органи.

Врз основа на спогодба со Генералштабот на Југословенската армија во пролетта на 1992 година единиците на Југословенската армија ја напуштија територијата на Република Македонија.

Собранието на Република Македонија на 3 јули 1992 година усвои Декларација¹⁹⁵ со која го оцени како неприфатлив и го отфрли делот од Декларацијата на Европскиот совет на Европската заедница за поранешна Југославија, донесена во Лисабон на 27 јуни 1992 година, кој се однесува на признавањето на Република Македонија „со име што нема да го вклучува терминот Македонија“. Во оваа Декларација се нагласува дека со прифаќањето на ваквиот став, макар и привремено, се прави преседан со исклучително тешки меѓународни последици. Во Декларацијата исто така се укажува дека за легитим-

носта и оправданоста на своето барање за меѓународно признавање Република Македонија доби и официјална потврда во извештајот на Арбитражната комисија на Конференцијата за Југославија на Европската заедница, во која е заземен став дека „Република Македонија ги исполнува условите од Насоките за признавање на новите држави во Источна Европа и во Советскиот Сојуз и од Декларацијата за Југославија, усвоени од Советот на Европската заедница на 16 декември 1991 година“, како и дека „употребата на името Македонија не содржи какви и да е територијални претензии кон друга држава“.

Најпосле, Собранието на Република Македонија на 29 јули 1992 година донесе одлука за стапување на Република Македонија како суверена и независна држава во членство на Организацијата на Обединетите нации.¹⁹⁶ Веднаш потоа Претседателот на Република Македонија поднесе и формално барање за прием на Република Македонија во членство на ООН под тоа име.

Според изнесените факти недвосмислено се потврдува дека:

1) формирањето на македонската нација е резултат на еден долг историски процес, кој особено интензивно се одвива во втората половина на XIX век и конечно се заокружува во првите децении на XX век;

2) создавањето на македонската држава е дело на вековната борба на македонскиот народ за национална слобода и на неговите стремежи за сопствена држава;

3) Република Македонија е создадена во текот на Втората светска војна и нејзиното конституирање е прокламирано на 2 август 1944 година; од тогаш со различни придавки (демократска, народна и социјалистичка) постои како држава-членка во состав на Социјалистичка Федеративна Република Југославија, дека од 7 јуни 1991 година и официјално го носи името Република Македонија и дека по одржаниот референдум е прогласена на 17 септември 1991 година за суверена и независна држава;

4) Република Македонија е држава на македонскиот народ, кој претставува бројно мнозинство (65%), и на сите нејзини граѓани од другите националности (Албанци, Турци, Власи, Роми, Срби и други);

5) во Република Македонија се обезбедени широки и еднакви демократски права и слободи за сите нејзини граѓани, без оглед на нивната национална, политичка и верска припадност и дека, освен тоа, на припадниците на националностите (националните малцин-

ВЕЗ ОД РАКАВ НА НЕВЕСТИНСКА КОШУЛА (ПОРЕЧЕ)

ства) им се обезбедени посебни права во согласност со соодветните меѓународни стандарди;

6) во Република Македонија уставно се поставени основите на демократски политички систем и постои повеќепартиски парламентарен режим;

7) во Република Македонија постои и функционира стабилен уставен и правен поредок;

8) Република Македонија безрезервно ги прифаќа Повелбата и другите документи на Обединетите нации, начелата на современите меѓународни односи и важечките норми на меѓународното право.

МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК ВО БАЛКАНСКАТА ЈАЗИЧНА СРЕДИНА

Македонскиот јазик се зборува во Република Македонија, но и надвор од нејзините граници, во оние делови на Македонија што по Балканските војни влегоа во составот на другите соседи – Грција, Бугарија и Албанија, како и во емиграцијата во Европа, САД, Канада и Австралија. Денеска македонскиот е мајчин јазик на околу два милиона луѓе.

На територијата што денеска ја зазема, а што во минатото била поширока, македонскиот јазик се формирал од говорите на словенските племиња, кои, по распаѓањето на прасловенската заедница, стигнале најдалеку на југ на Балканскиот Полуостров. Словените проникнале длабоко во Грција и Албанија. Но со текот на времето тие отстапувале, или се асимилирале, така што територијата, која првобитно ја зафатиле, е многу стеснета. Во Албанија се зборува македонски не само во неколкуте христијански села во Преспа, туку и во муслиманските македонски села во Голо Брдо, Кјукс и по градовите во Албанија. Во северниот дел на денешна Грција до скоро се беше задржало бројно македонско население до линијата што од река Бистрица на запад оди накај Солунското Поле. Но и овде во најново време, поради познатите политички настани, македонското население е значително проретчено.

На новите седишта јазикот на Македонските Словени уште доста време го продолжувал прасловенскиот јазичен тип, како што ни го посведочува тоа старословенскиот јазик, создаден врз македон-

ска основа во втората половина на IX век. Тој, меѓутоа, во натамошниот развој има доживеано, како и бугарскиот јазик и, во помала мера, југоисточните српски говори, многу коренити структурални промени под влијание на балканската јазична средина.

Во однос на граматичката структура особено е значајна замената на синтетичката дефлекција со аналитичен начин на изразување на падежните односи (сп. *од човекот, на човекот, со човекот, чаша вода*). Во ист ред појави спаѓа развитокот на постпозитивниот член, потоа образувањето на футур со пом. глагол *хѹѹѹти*, кое во македонскиот се разгранало во цел систем ог. идни времиња (*ќе оди, ќе одеше, ќе одел*), удвојувањето на предметот (*го видов човекот, му реков на човекот*) и др.

Влијанието на балканската јазична средина не се огледува само во промените што го зафатиле наследениот словенски граматички тип, туку и во конзервирањето на одделни негови одлики, во случаи кога имало согласување со балканските јазици. Така чувањето на аористот и имперфектот било секако спомогнато од контактот со тие јазици.

Новата граматичка структура на македонскиот јазик, што се развивала во споменатиот контакт со балканските јазици, а и во меѓудејството на самите словенски говори во сферата на тоа влијание, била веќе доволно изразена во времето околу XV век. Со тоа време приближно и се обележува конституирањето на современиот тип на македонскиот јазик. Дека влијанието на балканската јазична средина било посебно силно изразено во Македонија, која претставува земја на живи етничко-јазички вкрстувања, се гледа по тоа што во еден дел на македонските дијалекти (пред сè во западната група) балканизмите се застапени во поголема мера одошто и во бугарскиот јазик. Таков е случајот со глаголските конструкции од типот *имам земено* и *сум дојден*, како и со употребата на кратките лични заменки пред глаголот во почетокот на реченицата: *го видов Стојана, ја зедев книгата* и сл.

Македонскиот јазик во текот на својот развој преживувал ред промени во непосреден контакт со соседните јужнословенски јазици, бугарскиот и српскиот, или под нивно влијание. Притоа се случувало и да се вкрстат на македонска почва црти карактеристични за споменатите јазици. Така во македонските говори се јавува денеска двојна замена за прасловенски групи *tj, kt' - dj*: *свеќа, меѓа - свешта, межда*. Повремениот поблизок контакт со бугарскиот од-

носно со српскиот јазик, стоел, се разбира, веќе во средниот век во зависност од тоа кое од создадените државни средишта (бугарското или српското) во одделни периоди постигало превласт во Македонија.

За периодот пред создавањето на писменоста (втората половина на IX век) извесен материјал, што може да послужи за донесување заклучоци во оваа смисла, ни дава словенската топонимија во Грција. Во тој период биле овде уште во тек процеси што значеле пропагација на некои црти карактеристични за јужнословенската група во целост. Таков бил случајот со метатезата на ликвидите, која уште не била наполно извршена (*Váltuka* за **Boltъko*, *Gardiki* за **Gordъkъ*).

Македонските говори рано почнале да развиваат извесни црти што ги изделуваат како целост во однос на говорите на соседните јужнословенски јазици. Една таква црта е замената на силните ерови, и тоа: ъ > о, ѝ > е (*сон*, *темно*), настаната во X век и застапена во старословенските текстови од македонско потекло. Во српскиот, овие два гласа се слеале во еден (*сан*, *тамно*), а така се случило во коренот и во бугарскиот (*сън*, *тъмно*), со таа разлика што предъ се чувал мекиот изговор на консонантот што натаму можело да доведе до едно помладо по време преминување на тој глас во е (сп. буг. *ден*). Во однос на назалните вокали македонскиот покажува исто така посебен развиток. За разлика од бугарскиот, во македонскиот вокализацијата на еровите и промената на назалите се хронолошки и по резултат одделни појави. Притоа единствено во македонскиот дошло до изедначување на Ъ со А, по губењето на назалниот призвук, така што во текстовите од XII – XIII век – време кога деназализацијата била во тек, наоѓаме примери како: пател за пѣтелъ, сѣм за сѣма и сл. Развитокот, значи, одел вака: А > Ъ (*ă*) > е (изговорот *ă* за Централна и Југозападна Македонија е засведочен и за XIV–XV век, а тој во периферните говори, под акцент, е задржан и до денеска: *păka* – *rekăta* во говорот на Бобошчица кај Корча).

Сето ова покажува дека општиот процес на упростување на прасловенскиот вокален систем на македонска почва во некои битни одредници одел по свој пат. Со текот на времето овие карактеристични црти за македонскиот јазик, кои во неговите говори се ширеле во помал или поголем опсег, станувале сè побројни. Некои од нив ќе споменеме сега во врска со разгледувањето на дијалектната диференцијација на македонскиот јазик.

Месните дијалекти на македонскиот јазик можеме да ги поделиме во две поголеми говорни целисти: западномакедонското и источномакедонското наречје. Оваа поделба ѝ одговара на географската поделба на Македонија, која реката Вардар ја разделува на две подрачја. Јазичните особености, по кои се разликуваат споменатите две наречја и кои се за современото јазично чувство на самите Македонци особено доминантни, се: местото на акцентот и изговорот на неакцентираниите вокали. Во западномакедонското наречје акцентот е врзан за определен слог (третиот открај: *водéница-воденíцата*), а неакцентираниите вокали не подлежат на редукција. Во источномакедонското наречје акцентот не е установен на определен слог, туку обично паѓа на еден од последните три слога во зборот.

Преоден појас меѓу овие две наречја претставуваат говорите костурско-лерински и мариовско-тиквешки. Во нив е необично акцентирањето на последниот слог (во костурско-леринските не е извршена ни редукцијата).

Во обете наречја на македонскиот јазик влегуваат повеќе месни говори што меѓу себе се разликуваат со одделни повеќе или помалку изразити црти. Еден од основните критериуми за натамошната поделба на тие наречја е различната замена на назалот Ќ во нив. И во западното и во источното наречје се разликуваат по овој белег уговори на север (*рука, пут*), а-говори во средишниот појас (*рака, пат*), ѓ-говори на југ (*рѣка, пѣт*). На крајниот југозапад и на крајниот југоисток постојат говори што зачувале траги од некогашниот назален изговор на вокалите Ќ, Ѓ (*мѣнцо, дѣмбо, гренди, пендесе*). Географското распространување на рефлексите на назалот Ќ во македонските наречја укажува на нивната поврзаност во правецот запад – исток, како и на нивната „слоевитост“ во правецот север – југ. Може да се приведат и повеќе црти што приближно го следат истиот правец на простирање. Така е, на пример, на север речиси исклучива замената *ќ, ѓ* за прасл. *tj, kt'-dj*, во средишниот дел на Македонија се јавуваат доста зборови и со изговорот *шт, жд*, додека во јужна Македонија тој изговор преовладува.

Македонскиот литературен јазик, којшто доби можност на слободен развој дури по Втората светска војна, е формиран врз основа на западномакедонското наречје, поблиску определено – на западномакедонските а-говори (со замена *а* за *ѣ*: *рака, пат*), кои се простираат на линијата Т. Велес – Прилеп – Битола. Обично за нив се употребува називот централни македонски говори. Тие имаат повеќе

особености заеднички и со источномакедонското наречје, така што со тоа се проширува народната основа на македонскиот литературен јазик. Инаку во составот на македонскиот литературен јазик влегле и црти што му се својствени пред сè на источното наречје: чувањето на интервокалното *в* (*човек, глава*), односот *носи – носат* во 3 л. едн. мн. во презентот, формата на кратката лична замена за 3 л. за предмет во мн.: *ги* (западномакедонски *и*), употребата на предлогот *на* со посесивно значење (*куќата на татко ми*).

Инаку, словенската писменост во Македонија се јавува при крајот на IX век. Работата на Охридската книжевна школа, основана од Св. Климента, остави трајно обележје врз јазикот на таа писменост за која е карактеристично, особено во лексиката, доследно продолжување на јазикот на првите словенски преводи. И првобитната азбука, глаголицата, била во полна употреба во Македонија до XI век. Од XII век се забележуваат во македонските текстови поголеми отстапувања од старословенскиот јазик. Во XIV век се шири употребата на српската рецензија, која во македонската писменост имала доминантно место до XVIII век. Елементи на македонскиот народен јазик од современиот тип постепено влегуваат во јазикот на црквоната литература откај XVI век. Овој процес се забележува особено во т.н. „дамаскини“, преводи на проповедите на грчкиот писател Дамаскин Студит (XVI век); тој претставува извесна подготовка за воведување на македонскиот народен јазик во книжевна употреба, кое нешто се изврши во почетокот на XIX век во книгите на Јоаким Крчовски и Кирил Пејчиновиќ. Меѓутоа, иако во првата половина на XIX век веќе се пишуваше на народен јазик, не беше нашла во тоа време уште израз свеста за создавање на еден општ литературен јазик. Употребата на народниот јазик се сфаќаше всушност како снижување на стилот во однос на црквословенскиот, или, во јужните краишта на Македонија, на грчкиот, што го претставуваа т.н. висок стил.

Првпат прашањето на литературниот јазик се поставува на разгледување во 50-тите години на минатиот век, кога македонското граѓанство, во заедница со бугарското граѓанство, стапува во борба против Цариградската патријаршија и против употребата на грчкиот јазик во црквите и училиштата. Тоа е почетокот на македонската преродба што се изразува како во смисла на интеграција на Словените под турска власт, така и во смисла на наполно самостоен национален развој. Отаде и прашањето на литературниот јазик се поста-

бува во тоа време во два аспекта: од една страна постои гледиште дека треба да се создаде заеднички литературен јазик за Бугарите и Македонците, на тој начин што во него ќе бидат застапени подеднакво бугарски и македонски јазични црти; од друга страна се јавува гледиштето на т.н. македонисти, кои истакнуваат дека Македонците, како посебен народ, треба да изградат и свој посебен литературен јазик. Заедничко им е на овие гледишта опозиционото становиште спрема воведувањето во Македонија на бугарскиот литературен јазик. Од тоа становиште произлезе и движењето за издавање посебни учебници за македонските школи, во кои јазикот во својата основа ја продолжуваше дотогашната македонска писмена традиција. Сето тоа беше израз на фактот што меѓу Словените во Турција се оформуваа две национално-културни средишта, како што тоа го потврди натамошниот историски развиток.

Неповолните историски услови не дозволија да се стори во тоа време нешто повеќе во однос на изградувањето на македонскиот литературен јазик. Значаен прилог кон разработката на ова прашање донесува малку подоцна книгата на Крсте П. Мисирков „За македонските работи“ (Софија, 1903), која претставува еден вид синтеза на дотогашниот опит во македонската писменост, и наедно укажува на натамошните насоки во национално-културниот развој на македонскиот народ, во рамките на кој Мисирков го смета примарна задача создавањето на македонскиот литературен јазик. Тој прв го разгледа прашањето за неговата народна основа, истакнувајќи дека во неа треба да влезат централните македонски говори.

Тоа што Мисирков го формулира во однос на изградбата на македонскиот литературен јазик се приближуваше кон своето остварување во периодот по Првата светска војна, и покрај тоа што македонскиот народ, по Балканските војни, беше поделен меѓу соседните балкански држави. Од пресудна важност беше тоа што во овој период ослободителните стремежи на македонскиот народ најдоа сестрана поткрепа од напредното движење. Во 30-тите години на нашиот век оживува литературната дејност на македонски јазик. Тоа е време на сè потесно поврзување на македонската интелигенција на заедничка културна работа, со што во голема мера се остваруваше наддијалектна јазична врска. Процесот беше забавуван со тоа што употребата на македонскиот јазик во јавниот живот (во наставата, печатот итн.) беше забранета, но не можеше да биде запрен. Тој се забрза во годините на Втората светска војна, со активноста на народноослобо-

дителното движење. Во текот на војната се создаде и по обем значаен фонд писмен материјал на македонскиот јазик, а при крајот на војната излегуваа веќе редовно бригадни и други весници и списанија („Илиденски пат“, „Млад борец“, „Нова Македонија“ и др.). Иако во тој материјал уште немаше јазична изедначеност, во него сосем одредено се изразувааше стремежот да се пишува на заедничка основа, што ја даваат централните говори. Тоа и го овозможи толку брзото решавање на прашањето за јазикот веќе во првите месеци по ослободувањето, кога требаше само да се изврши извесно изедначување на литературниот јазик и на неговата ортографија врз основата што беше веќе поставена од претходниот развиток.

Македонскиот јазик беше прогласен за официјален јазик на Република Македонија уште во текот на војната, на Првото заседание на Антифашистичкото собрание на народното ослободување на Македонија, одржано на 2 август 1944 година во манастирот Прохор Пчински. Неговата унификација се изврши со усвојувањето на азбуката (3.V 1945) и правописот (7.VI 1945) по предлог на Комисијата за јазик и правопис. Во годините на слободен живот тој брзо се разви во еден оформен современ литературен јазик.

МАКЕДОНСКАТА КУЛТУРА

Македонскиот јазик, култура и уметност ги претставуваат оние основни фактори што го создаваа, го моделираа и го потврдуваа националниот идентитет на македонскиот народ низ вековите. Од деветтиот век – кога со создавањето на глаголицата и книжевниот јазик од страна на Светите Кирил и Методиј, врз основа на јужномакедонските говори, беше одбележан оној судбоносен миг на цивилизацискиот развој на словенските народи – македонскиот народ, особено со дејноста на Свети Климент Охридски и неговата Охридска книжевна школа, ја развива својата специфична култура, афирмирајќи го своето посебно место меѓу словенските народи и меѓу народите на балканскиот и европскиот простор воопшто.

Во текот на последните десет века македонскиот народ сиот свој развој го одвива под доминација на туѓите царства – византиското, бугарското, српското, отоманското. Во таквите услови, иако без државна поткрепа и грижа, културата на македонскиот народ се одвива во неколку насоки: преку литературата, од една страна – што пишувана на старословенски јазик се одгледува во манастирите и црквите, и во која сè повеќе пробиваат елементите на народниот говор, и од друга – преку усната литература што на народен јазик се развива во пазувите на македонскиот народ, станувајќи со богатството на песните, приказните, преданијата и легендите, пословиците и загатките, една од најбогатите народни литератури во Европа. Втората насока е македонското градителство, особено изразено во

многуге цркви и манастири, потоа фрескосликаството и иконите што, потекнати од византиската уметност, сè повеќе ги афирмираат автентичните својства на нашиот народ и на македонското поднебје. Третата насока ја претставуваат богатиот македонски музички фолклор и културата на живеењето што особено доаѓаат до израз со народните обичаи и црковните обреди и со разновидноста на носиите, везовите и предметите за секојдневна употреба.

Сликата на ваквата културна традиција што сè повеќе ќе ги гради посебните национални белези на македонскиот народ, го овозможува деветнаесеттиот век како век на неговата преродба. Во неа народниот јазик, под влијание на сопствените општествени процеси и на европските културни состојби, почнува да се афирмира како јазик на литературата. Иако оспоруван, забрануван и прогонуван од политиката на балканските монархии (кралствата Југославија, Грција и Бугарија), под кои македонскиот народ се најде поделен по Балканските војни, тој станува јазик преку кој се искажува македонската национална мисла и на кој се создава една развиена литература што сè повеќе го зазема своето достоино место во литературата на современиот свет.

За да се илустрира присуството на една модерна и развиена култура на духовната сцена на човештвото и на едно творештво што ги ослободи, разгрна и поттикна големите потенцијали на македонскиот народ кој, со создавањето на македонската држава (1944), во рамките на неколку децении едновременно ги исполнуваше празнините и бездните на минатото и се вклучуваше во најсовремените светски токови на културата и уметноста, треба да се посочат неколку примери.

Во изминативе децении, покрај сето основно и средно образование што за првпат се изведува на македонски јазик и на јазиците на народностите, во Република Македонија работат два универзитета (во Скопје и Битола) со над дваесет факултети и исто толку институти од повеќе области, што развиваат жива педагошка и научна дејност и остваруваат богата меѓународна соработка и размена. Кон овие активности со своја програма за соработка со повеќе европски академии се придружува и Македонската академија на науките и уметностите како врвна институција на Република Македонија што се грижи за развитокот и унапредувањето на научното и уметничкото творештво. Ваквата активност посебно е забележлива и кај институциите од т.н. национални дисциплини – институтите за фолклор, за

македонски јазик, за национална историја, за литература, како и Универзитетската и народна библиотека „Св. Климент Охридски“ и Архивот на Македонија.

Со оглед на интересирањето на повеќе универзитети за македонскиот јазик како за современ литературен јазик и како јазик чија стара варијанта е земена за основа на првата словенска писменост, тој се предаваше и се предава (повремено или постојано) на повеќе универзитети. Така, лекторати или катедри по македонски јазик и литература работеле или работат на универзитетите во Неапол, Париз, Хале, Келн, Брадфорд, Виена, Будимпешта, Љубљана, Загреб, Нови Сад, Прага, Краков, Катовице, Варшава, Москва, Крајова, Истанбул, Сиднеј, Портланд, Харвард, Торонто, Копенхаген и други. Интересот за македонскиот јазик се манифестира и со бројното учество на слависти, преведувачи и студенти по македонистика на Семинарот за македонски јазик, литература и култура што секоја година се одржува во Охрид, како и со бројните статии, студии и публикации за македонскиот јазик објавени во странство.

Македонската литература со децении ги потврдува големите можности на македонскиот јазик за модерен белетристички исказ, остварувајќи импресивен развиток. Таа литература бргу ги мина границите на својот јазик и, преведена во повеќе стотини томови антологии и авторски книги на сите европски и на други јазици во светот, станува дел од богатиот мозаик на литературата на современото човештво. На македонски јазик пак, од друга страна, преведени се голем број од класичните и современите автори и дела на светската литература, од Библијата, Хомер и Упанишадите, до Данте, Шекспир, Сервантес и Молиер; од Бајрон, Иго, Гете и Пушкин до Аполинер, Лорка, Елиот и Казанцакис. Својата жива врска со светот македонската литература ја остварува и во рамките на трите меѓународни книжевни манифестации што секоја година, веќе три децении, се одржуваат во Република Македонија: Струшките вечери на поезијата, Рациновите средби во Титов Велес и Меѓународната средба на преведувачите во Тетово. Собирот во Струга, со досегашното учество на околу 3.000 поети и критичари од целиот свет, ги отвори патиштата за меѓусебна комуникација на поетите од различни јазички подрачја. На овој собир секоја година учествуваат поети и од соседна Грција, додека грчкиот поет Јанис Рицос беше добитник на Златниот венец на Струшките вечери, покрај поетите Неруда, Монтале, Сенгор, Лундквист, Дагларца, Гилвик, Алберти, Конески,

NATIONAL GEOGRAPHIC SOCIETY.
WASHINGTON D.C., DECEMBER 1992

НОВАТА ЕВРОПСКА СТВАРНОСТ
НА НОВА ГЕОГРАФСКА КАРТА

Крлежа и други. Од друга страна пак, на грчки јазик во Атина и Солун се објавени над 20 дела од македонската современа поезија и проза и од македонските народни песни и приказни.

Еден бегол поглед врз современа Македонија ја открива неа како поле на сестран развиток на културата и творештвото. Така, на еден мал простор со одвај над два милиони жители работат, со својот класичен и современ репертоар, десетина професионални театри, Балет и Опера кои организираат свои регионални собири и познатите Мајски оперски вечери на кои учествуваат ансамбли и солисти од повеќе европски оперски куќи. Меѓународниот карактер на музичкиот живот во Републиката го поттикнува и Македонската филхармонија, а и особено богатите програми на меѓународната музичка манифестација Охридско лето. Мапата на интензивниот и разновиден културен живот на Република Македонија ја исполнува живото ликовно, музичко и филмско творештво со бројните музеи, галерии и изложби, со музички ансамбли и концерти и со кусометражната и играна филмска продукција.

Културното творештво на Македонија, нејзината средновековна, народна и современа уметност со години им се претставуваат на Европа и на сите други земји преку бројните публикации, изложби, концерти, претстави и проекции во рамките на соработката на македонските културни институции и автори со светот.

Културата и творештвото што спонтано, низ столетијата, го создава и го моделира јазичниот, културниот и националниот идентитет на македонскиот народ, и што преку своите модерни достигнуања се вградени во жива и плодна интеракција и проникнување со културните движења во светот, претставуваат дел од раскошниот мозаик на човештвото и сведочат за еден народ длабоко вкоренет во својата културна почва и со творечки потенцијали сестрано упатени кон иднината. Тие се најдобрата потврда на идентитетот на еден народ и негова најдобра промоција и одбрана.

Поттикнати токму од тој факт голем број уметници и научници од Европа и светот го кренаа гласот на својата совест во потврда, поткрепа и одбрана на македонскиот културен и национален идентитет во контекстот на оспорувањето - Република Македонија да го носи своето историско и природно име присутно со векови во свеста и во животот на нејзиниот народ. Во тој поглед треба да се истакнат јавните апели на писателите од Франција, Шпанија, Белгија, Луксембург, Швајцарија, Русија, Полска, Романија, Унгарија, Бугарија, Тур-

ција, Словенија, Хрватска, Германија, Австрија и други земји, како и ангажирањето на Меѓународниот ПЕН што со резолуциите усвоени на Меѓународната средба во Блед и на Балканскиот собир во Анкара и посебно на неговиот последен конгрес, одржан во Рио де Жанеиро, ја изрази својата солидарност со македонските писатели и со македонскиот народ за заштита и одбрана на нивниот јазичен, културен и национален идентитет и на името на нивната земја, Република Македонија. Оваа поддршка од писателите и интелектуалците, како дел од совеста на современото човештво, претставува најубава поука како треба да се однесува светот спрема правото на секој народ сам да решава за својата судбина и да го заземе местото што му припаѓа во современата заедница на земјите и народите.

ПОГОВОР

Низ историскиот развoтoк на македонскиот народ, јазик и култура, ги прикажавме овде и грчко-македонските односи. Се разбира, го сторивме тоа не за да ги оживееме споровите, туку напуштајќи ги нив, а со нив и старите историски слики, старите конфронтации и трагични недоразбирања, да дојдеме до една нова историска свест, до едно ново историско искуство во односите на овие народи.

Го правиме тоа во едно време кога се ставаат основите на еден нов, европски организиран свет на меѓусебно поврзување на народите и на нивното сè поголемо економско и политичко зближување. Тој свет што на радикален начин ја преобразува старата антагонистичка балканска реалност, претставува единствена алтернатива на народите на Балканот. Тој бара нов пристап кон минатото и нови погледи на сегашнината и на иднината и плодотворни иницијативи што ќе ги упатуваат нив да го откриваат она непосредното, животно и заемнокорисното, она што сè повеќе ќе ги зближува, ќе ги проникнува и ќе ги поврзува едни со други.

Напуштајќи ги најпосле старите балкански конфронтации и дивергенции сите на Балканот стоиме пред еден радикален пресврт во односите меѓу народите на овие толку немирни простори во кои Македонија беше толку пати предмет на делби и повод за војни меѓу балканските народи. Затоа да ја затвориме старата и да отвориме една нова страница во историјата на народите на овие простори. Иреверзибилноста на сознанијата не ни допушта да се вратиме назад.

Наместо секојдневните закани и сопоставувања едни на други, да почнеме од темел да ја менуваме својата сопствена судбина за да појдеме кон еден нов заемен историски живот, чиишто страници ќе ги испишуваме со нова, европска свест.

Грција е членка на Европската заедница и тоа ја обврзува да биде на Балканот протагонист на новата европска политика што ја инаугурираа најразвиените европски земји. Да биде протагонист на еден нов Балкан не заробен во политиката на ретроградните балкански идеологии на чисти народи и државни заедници што живеат во меѓусебна изолација, поделеност и спротиставеност, Балкан не на атавистички омрази и исклучивости, туку на меѓусебно разбирање и почитување на неговите народи. Притоа, аксиоматска основа на новата балканска политика треба да биде начелото: условот за слободното постоење на секој од нив е услов за слободно постоење на сите нив, што значи дека веќе никој на Балканот не може да копнее, во духот на некакво „славно минато“, за промена на границите што на овие простори така жестоко ги поделија народите, туку на нивно постепено трансформирање за да станат тие отворени во европска смисла за слободна циркулација на луѓето, капиталот и на материјалните и духовните добра.

За да израсне таквата балканска политика во едно ново преобразувачко движење, ослободено од сето она трагично и трауматско минато што ги раздели и ги сопостави овие народи, новата европска свест ги повикува да прекинат со него и да се свртат кон една нова сегашнина, кон оние заемноплодотворни дела што нив сè повеќе ќе ги зближуваат и ќе ги упатуваат едни кон други.

¹ Plutarchus, Vita Arati, 16.

² Основа за оваа теза се бараше во Историјата на Херодот (II, 56), каде што зборот *makednon* е употребен како епитет за дорското племе, кое извесно време престојувало во пределите на планината Пинд. Овој збор е употребен уште само на едно место кај Хомер во Одисеја (VII, 106) како епитет на јасика (висока, тенка, нежна), а етнонимот *Makedones* Херодот го употребува често на повеќе места.

³ *Istoria tou Ellinikou ethnous*, Proistoria kai Protoistoria, Athena, 1970.

⁴ I.K. Prompona, I siggeneia Makedonikis kai Mykinaikis dialektou kai i Protoelliniki katagogi ton Makedonon, Athinai 1973, s. 6, 58.

⁵ *Makedonia: 4 000 khronia Ellinikis Istorias kai Politismou*, Athina 1982.

⁶ Претпоставката дека античкиот македонски бил најблизок до тесалскиот и магнезискиот ајолски дијалект се потпира на еден фрагмент од грчката митологија кај Хесиод (*Fr. 7 - MW*), а имено дека Магнес и Македон биле први братучеди од синовите на Хелен. Методолошки е недопуштено да се реконструира историја врз основа на митови и тоа фрагментарни.

⁷ *Вергина* е новото административно име на населбите *Барбеш* и *Кутлеш*, дадено со Наредбата од 1.XI 1926 г. објавена во „Владиниот весник“ бр. 401 од 12.XI 1926 г.

⁸ A. Meillet, *Aperçu*..., 53.

⁹ J. Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, II, Register 75.

¹⁰ Sp.: *Curtius Rufus*, VI, 9, 37.

¹¹ D.J. Georgacas - W.A. McDonald, *Place-Names of Southwest Peloponnesus*, Athens, 1967, 15.

¹² Ph. Malingoudis, *Studien zu den slavischen Ortsnamen Griechenlands*, I. Slavische Flurnamen aus der messenischen Mani, Mainz, Akad. der Wissenschaften und der Literatur, 1981.

- ¹³ Документи за борбата на македонскиот народ за самостојност и за национална држава, I, Скопје, 1981, 32–33. Сп.: Б. Панов, Средновековна Македонија, III, Скопје 1985, 13 и сл.
- ¹⁴ Документи, I, 67–68.
- ¹⁵ P. Lemerle, Philippes et la Macedoine orientale a l'epoque chretienne et byzantine. Paris, 1945, 115–116.
- ¹⁶ Г. Острогорски, Византија и Словени, Београд, 1969, 12.
- ¹⁷ Документи, I, 29 и бел. 65–70.
- ¹⁸ Ф. Папазоглу, Македонски градови у римско доба, Скопје, 1957, 4; А. Шофман, История Античной Македонии, I, Казань, 1960, 177 и сл.; истиот, Очерки по истории Македонии и македонского народа, I, Казань, 1960, 32 и сл.
- ¹⁹ П. Ст. Коледаров, Образување на тема „Македонија“ в Тракија, „Известия на Института за история“, 21, София, 1970, 226 и сл.
- ²⁰ Документи, I, 42–43. Поопстојно за македонските склавинии, види: С. Антолјак, Средновековна Македонија, I, Скопје, 1985, 127 и сл.
- ²¹ С. Н. Лишев, За генезиса на феодализма в Бугарија, София, 1963, 119 и сл.; Б. Панов, Средновековна Македонија, III, 678.
- ²² Бранко Панов, Мисионерската дејност на Климент Охридски во Македонија, Зб.: Климент Охридски и улогата на Охридската книжевна школа во развитокот на словенската просвета, МАНУ, Скопје, 1989, 299–321.
- ²³ Бранко Панов, Средновековна Македонија, III, 260 и сл.
- ²⁴ С. Антолјак, Средновековна Македонија, I, 294 и сл.; Б. Панов, Средновековна Македонија, III, 42 и сл.
- ²⁵ Документи, I, стр. 112. Сп.: Б. Панов, Средновековна Македонија, III, 26 и сл.
- ²⁶ Д. Ангелов, Принос към народносните и поземелни отношения в Македония (Епирски деспотат) през първата четвърт на XIII в., „Известия на Камарата на народна култура“, серия „Хуманитарни науки“, II, 3. София, 1947, 11–12 и сл.
- ²⁷ Документи, I, 128.
- ²⁸ На истото место, 129, бел. 629.
- ²⁹ Ив. Снегаровъ, История на Охридската архиепископия, I, София, 1924, 318 и бел. 4.
- ³⁰ Е. П. Наумов, Јужнословенскиот епос и проблемите на српското средновековие, „Историја“, IX, 2, Скопје, 1963, 108 и сл.; истиот, Свидетелства исторических источников о Марке Кралевиче, „Прилози“, IX, 2, Одделение за општествени науки, МАНУ, Скопје, 1979, 25–46.
- ³¹ Katib Celebi, Cihannuma, 277.
- ³² Документи, I, 136.
- ³³ Istanbul, Basbakanlik Arsivi, Rumeli Mufetisligi Tasnifi, Sadaret ve Baškitabet Evraki, 4/398.
- ³⁴ Документи, I, 135.
- ³⁵ Ibidem, 137.
- ³⁶ Ibidem, 145–147.

³⁷ Опсежен осврт за Карпошовото востание и исцрпна библиографија за него дава: *Александар Матковски*, *Отпорот во Македонија во времето на турско владеење*, IV, Скопје, 1983, 374–554.

³⁸ *Документи*, I, 160–161.

³⁹ *H. Gelzer*, *Der Patriarchat von Ohrida*, Leipzig, 1902; *Ив. Снџгаровъ*, *История на Охридската архиепископия*, I, София, 1924, II 1932; *Г. Острогорски*, *Византија и Словения*, Београд, 1969.

⁴⁰ Егзодусот на Македонците од својата земја е долг и мошне трауматичен процес со трагични и тешки последици за етничкиот карактер на Македонија. Како резултат на овој стогодишен процес, нема поголем центар во Источна и Западна Европа, како и во прекуокеанските земји, во кој Македонците не создале своја колонија. Причините за иселување на Македонците биле главно од политичка природа. Честите востанија (Карпошовото, Разловечкото, Кресненското и Илинденското, како и Балканските и Првата светска војна), со своите тешки етнички, економски и политички последици, го принудиле Македонецот да емигрира најпрвин во соседните земји (Бугарија, Романија и Србија), а подоцна во Канада, САД, Австралија и Аргентина. Денес во дијаспората живеат околу 500.000 Македонци и тоа главно во Канада (Торонто), САД (Детроит, Чикаго, Њујорк) и Австралија (Сиднеј, Мелбурн, Перт, Аделаид).

⁴¹ *Крсте Битоски*, *Дејноста на Пелагониската митрополија (1878-1912)*. Грчки религиозно-просветни и вооружени акции, Скопје, 1968, 17.

⁴² *Nikos Svoronos*, *Episkopisi tis neolinikis istorias*, II, Athina, 1976, 84.

⁴³ *Крсте Битоски*, *Дејноста на Пелагониската митрополија*..., 111.

⁴⁴ „Гласник на Институтот за национална историја“, Скопје, 1982, 1, 186.

⁴⁵ *Filipidis Dim*, *I makedonia-istorikos, etnologikos, stratiotikos*, en Athines, 1906, 36-37.

⁴⁶ Современата наука главно е согласна при определувањето на географската положба на Македонија. Сите ја детерминираат како област во централниот дел на Балканскиот југ, сместена помеѓу Србија, Бугарија, Грција и Албанија. Нејзини природни граници на север се: Шар Планина, Скопска Црна Гора, Козјак, Осогово и Рила; кон исток Родопите и реката Места; на југ – Егејското Море и реката Бистрица и на запад, спрема Албанија, планинскиот венец на Грамос, Мокра, Јабланица и Кораб, кој се потпира на Шара. Во тие општи рамки регионот зафаќа околу 67.000 км². Овие граници научно се затврдени уште во XIX век, кога не постоеше држава Македонија. Во 1913 година, по Балканските војни, Македонија беше поделена помеѓу Грција, Србија (Југославија) и Бугарија (*Enciklopedia Italiana*, Roma, 1951, 750–761; *Encyclopaedia Britannica*, vol. 14, London, 1967, 508–513; *The Encyclopedia Americana*. International edition, Vol. 18, 1971, 43–45; *Большая советская энциклопедия*, 15, Москва, 1974, 233–238).

⁴⁷ *Викторъ Григоровичъ*, *Очеркъ путешествия по Европейской Турцији /съ картою окрестностей Охридскаго и Преспанскаго озеръ/*, Издание второе, Москва, 1877, 139.

⁴⁸ „Български книжици“, I, 1, Цариград–Галата, I, 1, 1858, 35.

⁴⁹ Блаже Конески, Кон македонската преродба. Македонските учебници од XIX век, Второ издание, Скопје, 1959, 71.

⁵⁰ Единъ истиненъ македонецъ, Една истина, „Право“, V, 40, Цариградъ, 30.XI 1870; Блаже Конески, цит. дело, 67.

⁵¹ / П. Р. Славейков /, Македонский-тъ въпросъ, „Македонія“, V, 3, Цареградъ, 18.I 1871, 2.

⁵² М. К., Сборникъ отъ руски гледища върху въковната руска политика на Балканитѣ, София, 1915, 26.

⁵³ *Ami Boué*, Essai sur les limites des provinces de la Turquie d'Europe, Mémoires de la Société de Géographie de Genève, 1862, III – Livraison, 236.

⁵⁴ *Rudolf Grulich*, Die unierte Kirche in Mazedonien /1856–1919/, Wurzburg, 1977; Блаже Ристовски, Унијатството во Македонија /III/. Македонистичко-сепаратистичкото движење од 1873/74 година и натамошниот развѣток на унијатството до денеска, „Разгледи“, III, 1, Скопје, 1960, 72–90 и III, 2, 158–189; † Кирил Патриарх Български, Екзарх Антим /1816–1888/, София, 1956, 524–558.

⁵⁵ Цочо Билярски – Илия Пасков, Писма на Петко Рачев Славейков по унијата през 1874 г., „Векове“, XVIII, 1, София, 1989, 74.

⁵⁶ Архив Внешней Политики России /АВПР/, Москва, ф. Посольство в Константинополе, 1880, д. 2276, оп. 517/2, л. 208–210 с об.

⁵⁷ На истото место.

⁵⁸ Славко Димевски, Владо Поповски, Светомир Шкарик и Михаилo Апостолски, Македонската лига и Уставот за државно уредување на Македонија од 1880, Скопје, 1985, 237–261.

⁵⁹ На истото место, 262–291 и 293–312.

⁶⁰ „L'Autonomie“, I, 4, Londres, 1.VII 1902, 3.

⁶¹ „Свобода“, I, 83, София, 12.IX 1887, 1–2; II, 116, 13.I 1888, 3; II, 118, 20.I 1888, 3–4.

⁶² „Albano-Makedonia“, I, 2, /București/, 25/6.I 1894; „Гласъ Македонски“, I, 10, София, 30.I 1894, 4; „Юго–Западна България“, I, 22, София, 7.II 1894, III–IV; „Съгласие“, I, 42, София, 16.III 1895, III; „L'Autonomie“, I, 4, 1.VII 1902, 1–3.

⁶³ Горѓија М. Пулевски, Одбрани страници. Избор, редакција, предговор и забелешки д-р Блаже Ристовски, Скопје, 1974, 213–257.

⁶⁴ Управда /Д. Чуповски/, Кемъ была Болгарія для Македоніи, „Македонский голосъ /Македонски гласъ“, I, 5, 5.IX 1913, 77.

⁶⁵ Д-р Блаже Ристовски, Македонскиот народ и македонската нација. Прилози за развитокот на македонската културно-национална мисла, I, Скопје, 1983, 469–602; истиот, Македонски летопис. Раскопки на литературни и национални теми, I, Скопје, 1993, 42–122.

⁶⁶ Д-р Манол Пандевски, Илинденското востание 1903, Скопје, 1978; Александар Христов, Создавање на македонската држава 1878–1978. Националноослободителното движење и барање облици за конституирање на Македонија како национална држава, том втори, Скопје, 1985, 70–245.

⁶⁷ Центральный Государственный Исторический Архив С.-Петербурга, ф.400, оп. 1, ед.хр. 1045, лл.38–45 с об.

⁶⁸ Д-р Блаже Ристовски, Крсте П. Мисирков /1874–1926/. Прилог кон проучувањето на развитокот на македонската национална мисла, Скопје, 1966, 11–858; истиот, Крсте Мисирков /1874–1926/, Битола, 1986; Крсте П. Мисирков, Одбрани страници. Приредил Блаже Ристовски, Скопје, 1991.

⁶⁹ Д-р Блаже Ристовски, Димитрија Чуповски /1878–1940/ и Македонското научно-литературно другарство во Петроград, II, Скопје, 1978, 8–9.

⁷⁰ На истото место, 15.

⁷¹ Александар Конџ, Македонское блюдо на славянскомъ обѣдѣ въ Вѣнѣ, „Гражданинъ“, № 37, С.-Петербургъ, 16.IX 1912, 5.

⁷² Р. Ризов, Страници от миналото, „Македонско дело“, I, 9, Виена, 10.I 1926, 5–6; Алексо Мартулков, Моето учество во револуционерните борби на Македонија, Скопје, 1954, 165–166.

⁷³ „Весѣ Миръ“, № 16, С.-Петербургъ, Апрель 1913, 5.

⁷⁴ Memorandum concernant l'indépendance de la Macédoine, présenté par la Colonie Macédonienne de St-Petersbourg au ministre des affaires étrangères de la Grande-Bretagne, sir Edouard Grey et aux ambassadeurs des grandes puissances près la Cour de Londres, 1.III 1913, 2; Меморандумъ о независимости Македонии, переданный Македонской колонией въ С.-Петербургъ Конференции пословъ Великихъ Державъ въ Лондонѣ, „Македонскій гласъ“ /Македонски гласъ/, I, 1, 9.VI 1913, 23.

⁷⁵ Меморандумъ Македонцевъ. Къ правительствамъ и къ общественному мнѣнію союзныхъ балканскихъ державъ, „Македонскій гласъ“ /Македонски гласъ/, I, 1, 9.VI 1913, 19.

⁷⁶ Карта Македоніа по програма на Македонските народници. Издал во Петроград 1913 г. Д. Д. Павле – Чуповски.

⁷⁷ Н. Д. Димовъ, Глава I. Историческій очеркъ Македоніи и македонскихъ славянъ. Глава II. Причины возникновенія четническаго движенія въ Македоніи. Глава III. Политическій обзоръ Македоніи и Македонцевъ, С.-Петербургъ, 1913.

⁷⁸ Вражиновскій, Славянофилы и нововременскіе македonoфобы, Петроградъ, 1914.

⁷⁹ Обращеніе Македонскихъ патриотовъ къ народнымъ представителямъ въ Болгаріи, Сербіи и Греции, „Македонскій гласъ“ /Македонски гласъ/, II, 11, 20.XI 1914, 200–201.

⁸⁰ Резолюція по македонскому вопросу, принятая особой Комиссіей, образованной Советомъ Общества Славянской Взаимности. Изданіе „Македонскаго голоса“, 8 іюня 1915 года, 1.

⁸¹ Д-р Блаже Ристовски, Димитрија Чуповски (1878–1940) ..., I, 43 /факсимил на телеграмата/.

⁸² Балканская Федеративная Демократическая Республика, „Воля Народа“, № 43, Петроградъ, 18.VI 1917, 2; Балканская федеративная демократическая республика, „Новая жизнь“, № 52, Петроградъ, 18.VI /1.VII/ 1917, 2.

⁸³ Граѓа о стварању југословенске државе. Приредили д-р Драг. Јанковић и д-р Б. Кризман, I, Београд, 1964, 238.

⁸⁴ Љубен Лапе, Активноста на Главниот одбор на македонските друштва во Швајцарија 1918–1919 г. и документацијата за тоа, „Гласник“, ИНИ,

IX, 1, Скопје, 1965, 131–191; *истиот*, Политичката активност на д-р Анастас Коцарев во Швајцарија од 1917–1919 година, „Прилози“, МАНУ, X, 2, Скопје, 1979, 35–52; *истиот*, Една конференција за Македонија во Цирих, „Историја“, X, 1, 1980, 123–130; *истиот*, Контакти на Генералниот совет на македонските друштва во Швајцарија со претставниците на САД во 1918–1919 година, „Прилози“, XIII, 1-2, 1982, 57–69; *истиот*, Една акција во Швајцарија за зачувување целостта и независноста на Македонија, „Историја“, XIX, 2, 1983, 169–178.

⁸⁵ *Назадъ към автономията! Декларация по разрешението на македонския въпрос*, /София/, 1919; Апелъ към македонското население и към емиграцията въ България, Архивско отделение на Институтот за национална историја во Скопје, Сл. IV. 242/II, л. 28–29, док. № 7; „Бюлетинъ“, Органъ на Временното представителство на обединената бивша Вътрешна македонска революционна организация, № 1–9, София, 1 /Априлъ/ – 9 /3. VIII 1919/.

⁸⁶ *Македонија во Источната криза 1875–1881*. (Зборник), Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 1978; *Кресненското востание во Македонија 1878–1879*. Материјали од научниот собир одржан по повод 100-годишнината од востанието, Берово, 2–4 октомври 1978 година, Македонска академија на науките и уметностите, Скопје, 1982.

⁸⁷ *La Macédoine et le vylact d'Andrinople (1893–1903)*. Avec deux cartes. Memoire de l'Organisation Interieure, s.l., 1904.; *Манол Пандевски*, Илинденското востание во Македонија во 1903 година, Скопје, 1978.

⁸⁸ *Документи*, I, 474–481.

⁸⁹ *Ibidem*, 503–506.

⁹⁰ *Ibidem*, 553–559.

⁹¹ *Ibidem*, 588–589; *Љубен Лапе*, Македонија во XVIII, XIX и XX век, Скопје, 1992, 481–761.

⁹² Со Парискиот договор коалицијата од западноевропските земји ја гарантираше територијалната целост на османлиската држава (Международни акти и договори засѣгащи България, Подъ редакция на Г. Геновъ, София, 1940, 145).

⁹³ *Јован Ристић*, Спољашни одношаи Србије новијег времена, III (1868–1872), Београд, 1901, 351.

⁹⁴ *Molden Berthold*, Alois graf Aehrentthal. Sechs Jahre aussere Politik Österreich-Ungarns, Stuttgart und Berlin, 1917, 147.

⁹⁵ Цариградската конференција имаше две фази: прелиминарна, со учество само на дипломатските претставници на европските сили, од 11 до 20 декември 1876 година, и официјална: со учество и на Османлиската држава (Международни актове и договори засѣгащи България, 197–237).

⁹⁶ *Papers – Turkish Empire*, 1876–1877.

⁹⁷ *Ibidem*.

⁹⁸ *Die Grosse Politik der Europaishen Kabinette 1871–1914*, IV, Berlin, 1922, 261.

⁹⁹ *Димитар Робев* од рускиот дипломат бараше поддршка на руската дипломатија за поставување барање на Берлинскиот конгрес за независност на Македонија. На тоа Игнатиев одговорил дека „Македонија не можела да

припадне ниту на Србите, ниту на Бугарите, а и ниту на Грците“. Но не се изјаснил по барањето на македонскиот претставник (Историјски институт Србије, Збирка Јована Ристића, Инв. бр. 12/581/ 14 маја 1878).

¹⁰⁰ G.E. Noradounghian, Recueil d'Actes Internationaux de l'Empire Ottoman, 1.IV (1878–1902), Leipzig – Neuchatel, 1903, 183.

¹⁰¹ Македонскиот народ не можејќи понатаму да го трпи ропството по изневерените очекувања: прво од Русија, во која што веруваше дека ќе го помогне неговото ослободување (за што во редовите на руската армија се бореа во војната против Османлиската држава во 1877/78 година неколку стотици Македонци како доброволци), а потоа и од одлуката на Берлинскиот конгрес (Македонија да се остави на османлиската држава да ја владее), во октомври 1878 година се крена на востание, со оружје да се бори за своето ослободување и за создавање самостојна македонска држава. Во источниот дел од Македонија, што беше ослободен, беше организирана македонска востаничка власт заснована на „Уставот на македонското востание“. Врховно воено-востаничко тело беше Штабот на македонското востание (Устав – Правила на Македонскиот востанички комитет. – Документи, I, 245–261).

¹⁰² Arhiva Ministerul Afacerilor Straine, București, Fondul Constantinopol, Consulat Salonic, 31.VII/12.VIII.1880, 28–33.

¹⁰³ Централный Государственный Архив Октябурской революции, Москва, Фонд Гр. Игнатъева, № 730, оп. № 1, ед. хр. 79.

¹⁰⁴ Во протоколот кон Договорот за сојуз. (*Die Grosse Politik.*, III, Berlin, 1922, 178–179).

¹⁰⁵ „... Die mazedonischen Revolution..“ (*Die Grosse Politik.*, XVIII, Berlin, 1924, 341).

¹⁰⁶ Further Correspondence respecting the Affaires of South-Eastern Europa. Turkey. № 2/1904/, London, 1904, 97–98.

¹⁰⁷ Documents Diplomatiques. Affaires de Macédoine 1903–1905, Paris, 1905, 36–37.

¹⁰⁸ Христо Андонов-Полјански, Илинденското востание и меѓународната јавност, Скопје, 1985, 525.

¹⁰⁹ Централен државен исторически Архив – Софија, ф.: оп. 8, а.е. 1024/5, 12.X.1907, Compte de l'Affarge.

¹¹⁰ Further Correspondence respecting proposals by His Majesty's Government for reforms in Macedonia. Turkey, № 1/1908/, London, 1908.

¹¹¹ Ibidem.

¹¹² Сведоштво на архимандритот Стефан учесник во преговорите: П. Пешевъ, Исторически събития и деятели, Софија, 1929, 583.

¹¹³ Documents of American History. Edit by Henry Stell Comnadger, seventh edition, II, New York, 1963, Doc. 423. The American Interpretation of the Fourtin Points, 142–143.

¹¹⁴ Foreign Relation of the United States. – Paris Peace Conference, I, 50.

¹¹⁵ The National Archives-Washington. Microfilm publication, Microcopy 820, Poll. 543. General record of the American commission to negotiate Peace, 1918–1919, vol. 517, Macedonia, F.W. 867 C 00/34, The Macedonian question. Memorial to president Wilson.

- ¹¹⁶ PRO-FO 608/44.
- ¹¹⁷ NA-W MP MC 820 CR ACNP Roll. 543, Vol. 517, Macedonia, F.W. 367 C 00/30 ("The Macedonians").
- ¹¹⁸ Ibidem ("...Autonomus Macedonia").
- ¹¹⁹ Archive Hoover Institution on War, Revolution and Peace, Stanford, California. Macedonia. Doc. IV/26.V.1919, Herron. /"Macedonia...integral and independent"/.
- ¹²⁰ Ibidem, Doc. V/26.V.1919, George D. Herron to Colonel Haus ("The Macedonians... to be establishend as an independent state under an American protectorate").
- ¹²¹ Ibidem, Doc. XIII/16.VIII 1919, G. Herron to Stowall, American Minister-Berne (,...the cause of freedom Macedonians").
- ¹²² *Recueil des Actes de la Conference*, Paris, 1922, Vol. VII (Commission des Nouveau Etats), Paris, 1929, 175-178.
- ¹²³ D.H. Miller, *My Diary*. At the Conference of Paris, with Documents, New York, 1924, Vol. XIII, 291-292.
- ¹²⁴ Ibidem, 522.
- ¹²⁵ NA-W. MP MC 820 GR ACNP Roll. 401, vol. 375, PPC 185.4132/24 Commission on New States, Draft clauses concerning protection of Minorities in Greece.
- ¹²⁶ *Recueil des Actes de la Conference*., VII, 336.
- ¹²⁷ NA-W MP MC 820 GR ACNP Roll. 401, Vol. 375 PPC 185.4134/5. Report of the Commission on the New States. Bulgarian treaty reciprocal and voluntarily emigration in Macedonia.
- ¹²⁸ D. H. Miller, *My Diary*., XIII, 312-31.
- ¹²⁹ NA-W MP MC 820 GR ACNP Roll. 401, vol. 375. PPC 185.4134/40 Convention entre la Grèce et Bulgarie à L'emigration reciproque. Signe à Neuilly sur Seine, le 27 novembre 1919.
- ¹³⁰ Enquête dans les Balkans-rapports présenté aux Directeurs de la direction par les membres de la Commission d'Enquete, Paris, 1914, p. 243-244
- ¹³¹ Стојан Киселиновски, Грчката колонизација во Егејска Македонија, Скопје, 1981.
- ¹³² Société des Nations, L'établissement des réfugiés en Grèce, Genève, 1926.
- ¹³³ *Statistika apotelezmata tis apografis tu plithizmu tis Elados tis 15-16 maiu 1928*, Topos Geniseos, hriskia ke glosa, Atina, 1935.
- ¹³⁴ Стојан Киселиновски, Грчката колонизација...
- ¹³⁵ Христо Андоновски, Вистината за Егејска Македонија, Скопје, 1981.
- ¹³⁶ Ibidem.
- ¹³⁷ *League of Nations*, Official Journal, Genève, 6th year, № 4, April 1925, p. 478-482, Council 1925, Minutes 32-36.
- ¹³⁸ *League of Nations*, Official Journal, Council, Genève, 6th year, № 7, July 1925, p. 950, Anne 772, C. 296 //I. 1925, I.
- ¹³⁹ United Nations Library and Archives, Geneva, Doc. № 41/46069 x /46069/ 4.I.1926. Petition, 20.VIII 1925.

¹⁴⁰ *United Nations Library and Archives, Geneva, Doc. № 41/46069 x /46069/ 4.I.1926.*

¹⁴¹ *United Nations Library and Archives, Geneva, Doc. № 41/47096/ 11974/, Telegramme 16.X.1925.*

¹⁴² *United Nations Library and Archives, Geneva, Doc. № 41/46069 x /46069/ 4.I.1926 /v.: Aide – Memoire – Petitions des habitants du village de Nalban Coja/.*

¹⁴³ *Abecedar - Абецедар. Јубилејно издание 1925–1985. Второ издание, Македонска ревија, Скопје, 1985.*

¹⁴⁴ *Aparitmis ton katikon ton Neon Eparhion tis Elados, tu etus 1913, Atine, 1915.*

¹⁴⁵ *N. Politi, Gnomodotisis peri metonomasias kinotiton ke sinikizmon, Atine, 1928; S. Kirijakidis, Odigie dia tin metonomasian kinotiton ke sinikizmon ehondon turkikon i slavikon onoma, Atine, 1926 (Ekdosis Ipurgiu Esoterikon, Dieftinsis Topikis Avtodiikiseos).*

¹⁴⁶ *Geografiki, diikitiki, ke plitizmjaki ekseleksis tis Ellados 1821–1971, tomos A, meros I, ipo Mihail Huljaraki, Atine, 1973, 210–211.*

¹⁴⁷ *Sintiki irinis metaksi ton simahon ke sinispismenon dinameon ke tis Vulgarijas meta tu prostetu protokolu, upografisa en Nejgi ti 14 (27) Noemvriu 1919; Василь Георгиевъ, Впечатления отъ Гръцка Македония, – ракопис во ИНИ.*

¹⁴⁸ *Fila “Efimeris tis Kiverniseos”: 1918, бр. 18 и 152; 1919, бр. 69 и 251; 1920, бр. 46 и 56; 1921, бр. 46 и 56; 1922, бр. 12, 41, 71 и 73; 1923, бр. 29 и 41; 1924, бр. 5, 76, 113, 138, 212 и 413; 1925, бр. 7, 40, 62, 78, 108, 114, 148 и 361.*

¹⁴⁹ *Fila “Efimeris tis Kiverniseos”: 1926, бр. 14, 20, 55, 69, 85, 97, 125, 217, 262, 336, 346 и 401.*

¹⁵⁰ *Fila “Efimeris tis Kiverniseos”: 1927, бр. 7, 18, 76, 138, 179, 202, 206 и 306.*

¹⁵¹ *Fila “Efimeris tis Kiverniseos”: 1928, бр. 81, 91, 156, 193 и 196.*

¹⁵² *Fila “Efimeris tis Kiverniseos”: 1929, бр. 40, 164 и 431; 1930, бр. 51 и 251; 1932, бр. 19, 157 и 401; 1933, бр. 179; 1934, бр. 23, 167, 183 и 294; 1940, бр. 271.*

¹⁵³ *Fila “Efimeris tis Kiverniseos”: 1946, бр. 290; 1948, бр. 40 и 56; 1949, бр. 35, 188 и 327; 1950, бр. 39 и 208; 1951, бр. 81, 104 и 125; 1952, бр. 73 и 77; 1953, бр. 10, 86 и 349; 1954, бр. 23, 25, 91, 188 и 267; 1955, бр. 157 и 287; 1956, бр. 125; 1957, бр. 11 и 119; 1958, бр. 84; 1959, бр. 5; 1960, бр. 16, 42 и 124; 1961, бр. 20, 81, 99 и 213; 1962, бр. 9, 145 и 210; 1963, бр. 16, 46, 91 и 219; 1964, бр. 64 и 122; 1965, бр. 26 и 263; 1966, бр. 119; 1968, бр. 101; 1970, бр. 15.*

¹⁵⁴ *АМ (Архив на Македонија), Збирка „Егејска Македонија во НОБ 1945 – 1949“, АЕ: 142, 8/48.*

¹⁵⁵ *Пак таму.*

¹⁵⁶ *АМ, цит. збирка, АЕ: 206/45; 133/46; 447/46.*

¹⁵⁷ *Laiki Foni, organo ty KKE Makedonias, 12.IV.1946.*

¹⁵⁸ *АМ, цит. Збирка, АЕ: 142/47, 8/48.*

¹⁵⁹ *Егејска Македонија во НОБ, Архив на Македонија, II, Скопје, 1945.*

¹⁶⁰ Laiki Foni, цит.весник од 12–24 април 1946.

¹⁶¹ Истиот весник од 3 јуни 1946.

¹⁶² "Protoporos", organo ty KK Makedonias, 15.V.1946.

¹⁶³ АМ, цит. збирка, АЕ: НО.

¹⁶⁴ Сп. „Илинден“, орган на Централниот совет на организацијата „Илинден“ на Македонците од Егејска Македонија, бр. 6/53; 5/54.

¹⁶⁵ Истото списание, бр. 6/53; бр. 5/54.

¹⁶⁶ Протест на македонската емиграција во Австралија, Мелбурн, март 1960.

¹⁶⁷ Цифрата 40.000 е предимензионирана.

¹⁶⁸ "Rizospastis", organo tis ke ty KKE, od 16.IV 1980.

¹⁶⁹ Овде, во избор и превод на Вањо Хадиев, ќе претставиме некои мислења на грчки историчари и публицисти во врска со грчко-македонските односи.

Така, грчкиот историчар Јоанис Кордатос во „Историја на најнова Грција. Турското ропство“ во врска со грчката историографија пишува:

„Колку повеќе ги проучував изворите, толку повеќе добивав опипливи докази дека сите што пишувале за националноослободителната борба на Грците од 1821 година во многу битни работи ги фалсификувале настаните. Поради тоа, во 1924 година ја објавив првата моја книга Општественото значење на грчкото востание од 1821 год.“. Овој мој труд предизвика голем впечаток. Дури се крена голема врева... Поради тоа што ги демаскира фалсификувањата на најновата грчка историја што беа направени од универзитетски професори и други историчари; мојата студија го разбуричка жабокречникот на незнаењето и реакционерството, особено во редовите на образованието, каде што со терористички средства се направи обид да се спречи светлината да навлезе во грчките училишта“ (*Gjani K. Kordatu, Istoria tis Neoteris Eladas – Turkokratia, I, „20-os Eonas“, Atina, 1957, 1–11*).

Кордатос смета дека К. Папаригопулос и Каролидис (водечки историчари од втората половина на XIX и првите години на XX век, родоначалници на современата грчка историографија) напишале многу невинистини тврдејќи дека современата грчка нација е директен потомок на древните Елини и дека Византиската Империја била наполно грчка. Јоанис Кордатос потоа вели:

„Ако пак од времето на покорувањето (од Римјаните) на Македонската држава и наваму грчкиот јазик доминирал во земјите на историското Средиземноморие, тоа воопшто не значи дека сите оние што зборувале грчки биле и Грци“ (*Gjani K. Kordatu, op. cit, 11*). „Ако Главна Грција (Елада) го изгуби сјајот на древната елинска култура, и од економски и од социјален аспект стана земја пропадната, при што само мермерните плочи останаа да припоменуваат за една древна култура, како можеме да зборуваме за средновековна грчка држава и да тврдиме дека византиската држава била од грчката нација... Ако во повеќето нејзини области се зборувал елинскиот јазик, тоа воопшто не значи дека таа била елинска држава... Сите овие елинофони немале свест дека се потомци на древните Елини... Од IV век наваму официјален јазик (во Византија) бил латинскиот и сите акти, закони и државни наредби биле пишувани на латинскиот јазик... Потоа, Јустинијан објавил кодифицирано законодавство на латински и на грчки јазик за да можат да го

разбираат и елинофоните... Нема никакво сомнение дека елинскиот јазик ќе исчезнеше со времето и од источните предели ако не се случеше пропагандните текстови за христијанството да бидат напишани на елински јазик... Името Елин станало синоним на лош човек, антихристијанин и било презирано, поради што било прифатено името Греко, кое исто така се сметало за нешто понизно... Само по 1054 година, кога настана расцепот во црквата (католици и православни), терминот Грекос добива религиозно значење и означува нешто што не е римско... („Мајка му беше христијанка, а татко му Елин“ - кипарска изрека)... До XIV век во државниот јазик значењето на Елин, на елинското, било сосема непознато. Тоа име почнало да се јавува во употреба потоа... И поради тоа што живееле во истата земја како и античките Елини, а елинската историја беше преполна со нивни дела, пред нивните очи античките Елини изгледале како чудесен народ со извонредни способности и за голема трговија... Дури и македонскиот поход на Александар Велики во Азија и неговите големи победи ги сметале за успеси на самите Елини“ (Gjani K. Kordatu, op. cit, 22).

Еминентниот правник, политичар и висок државен функционер на грчката влада и најупатениот по македонското прашање од крајот на XIX век Јоанис Хоидас во својот труд „Историјатот на Македонското прашање“ (Атина, 1907) пишува:

„Грците си создадоа еден убав сон, сонот за завладување на целиот Балкански Полуостров...

Географските и етнолошките знаења, со кои бевме задоеени и просветени, имаат во себеси нешто митско и средновековно, кога се учи во нашите училишта дека Прилеп (Перлепес) или Велес (Велеса) или Скопје и Скадар и Елбасан припаѓаат во етничките граници на елинизмот. Под такви услови е повеќе од лесно и природно да се залажува еден народ во поглед на неговите вистински права и разумните негови национални аспирации... Веќе не можеме да го сметаме грчко населението, кое не само е туѓо според јазикот, туку, што е најбитното, по неговата свест и желба...“ (Hoida Ioanu, I istoria tis makedonikis ipoteseos, "Estia", Атина, 1908, 272 – 273).

Во врска со погрешниот пристап на грчката современа историографија по македонското прашање, грчкиот интелектуалец Дамјанос Пападимитропулос во угледното грчко списание „О Политис“ од март 1992 година меѓу другото пишува:

„Прашањето што го поставува г. Атанасијадис е: Како можат (Скопјаните) да се викаат Македонци, кога не се Грци? Како тие присвојуваат едно име што не им припаѓа? Дали можеби затоа што го нашле кај загубените работи?

Д. Пападимитропулос одговара:

„Да објаснам: Становиштето на г. Атанасијадис претпоставува постоење на трилјадагодишен историски континуитет на елинизмот. Меѓутоа, таков континуитет во историјата не постои. Тој постои само во нашата денешна свест, па следствено и во нашето сознание за историјата. И за да ги наречеме работите со нивното име, таквиот континуитет можеме да го нај-

деме ако историјата ја читаме наопаку, т.е. од денес па кон вчера. Во таков случај, да! Она што се случило вчера, неизбежно стигнува до денешното. Вчерашното не е ништо друго освен претпоставка за денешното.

Таквото идеолошко читање на историјата, која сака луѓето од други епохи, со други потреби, да се движат и да дејствуваат во согласност со нашите потреби, со нашите денешни критериуми, во суштината ја ликвидираат историјата. Таквото еклектично, континуирано во времето читање на историјата што го елиминира моментот на актуелноста кај секој историски миг, ги остава без одговор многу прашања, а не само прашањето: 'Како можат тие да се викаат Македонци, а не се Грци?'"

Едно такво прашање се појавува, бидејќи мојата баба (и главно генерациите пред неа) се викала Ромја, а не Елинида (Елинка), како што би требало да се вика, според вашите критериуми. И за да не должиме, нашиот елинизам, на начин како ние денеска што го сфаќаме, е творба на последните два века – продукт на конституирањето на државите-нации и на нивната соодветна свест што нив ги придружува. Имено, во таквиот процес на конституирање (држава – нација) ние се деклариравме како Елини (Чувај Боже, не сакам да речам дека тоа сме го декларирале произволно), некои други се декларирале Срби, Бугари и сл. А пак некои трети, кои не сакале да бидат ништо од гореспомнатите, се декларираат Македонци, земајќи го нивното име од просторите во кои тие живееле, за да се разликуваат од другите околу нив и за да ја конституираат својата нација.

Овде се работи за една понова историја, која почнала некаде од пред еден век, а денеска само се заокружува, бидејќи (Македонците) ја добиваат можноста во денешните услови да се конституираат и како држава (*Damjanos Papadimitropoulos, Pos mborun na onomazonde Makedones, "O politis", afu den ine elines, Atina, 1992, 74*).

Историчарот Антонис Лјакос, професор по историја на Универзитетот во Атина, во своето предавање на тема „Балканската криза и национализмот“, од мај 1992 год., објавено во книгата „Јанус на национализмот и грчката балканска политика“, пишува:

„Во текот на последната година ставот на Грција спрема распаѓањето на Југославија беше концентриран исклучиво на прашањето на името на Федералната Република што се наоѓа северно од нас. Како и зошто сложените и тешко решливи и трагични проблеми, кои произлегоа од распаѓањето на една голема држава, се стуткаа само на едно прашање, не може да биде објаснето со логични резони, туку со историска наследеност.

Околу македонското прашање се создаде една традиција, која на почетокот беше поврзана со националистичката идеологија, како што таа се оформи кон крајот на минатиот век, главно антисловенска и антибугарска. Во меѓувоенниот период оваа традиција беше продолжена издигнувајќи ги социјалните и политичките проблеми во прашања на безбедноста и интегритетот на земјата. А пак во времето на Граѓанската војна во Грција (1946 – 1949) таа стана критериум за лојалност и патриотско мислење. Оваа традиција, плод и причина на предрасуди, имаше амбиција да биде посебна национална митологија на Северна Грција. Таа исхрани идеолошки тенденции за употреба на историјата и беше втисната во една филологија и во една мрежа

на заемно користење со политичката власт. На крајот таа наметна едно такво опишување на реалноста, која проблемите од национална природа ги сфаќа со критериуми на националната идеологија од XIX век, со аргументот дека правата (титулите) на една нација се должат на староста на нејзиното потекло. Така, грчката национална идеологија, истакнувајќи аспирации на една историја од четири илјади години, може да го одбие постоењето и на една нација, чии сертификати не се наоѓаат пред последните стотина години, а исто така и легитимитетот на нејзиниот јазик и целисходноста од државно конституирање. Фактот, се разбира, дека новосоздадените нации го претставуваат мнозинството во ООН, како и тоа дека новата епоха беше инаугурирана со воената заштита на слична државичка (Кувајт) воопшто не ги вознемирува.

Впрочем, тежината на мртвите генерации не е доволна за да објасни како и зошто со овие елементи се создаде еден национален догматизам, кој како менгеме ја стеге нашата надворешна политика, дека овој догматизам се кодифицира и дека неговиот дух се всели во кратко време во институциите, средствата за информирање, партиите, организациите на граѓаните и во јавното мислење, како беше зацртана една рестриктивна линија за тоа што треба да се зборува јавно за овие проблеми и зошто нивната примена ја презеде јавниот обвинител; како националниот кич ги совлада пеачите, пропагандистите, плоштадите и излозите на дуќаните и реверите на нашите отмени сограѓани; како се множат публикациите за Македонија и како гробниот симбол од Вергина неочекувано беше промовиран во национален симбол; како, на крајот, сериозни луѓе потпишуваат текстови во кои тврдат дека критериуми за грчкоста на Македонија е фактот што Апостол Павле напишал на грчки јазик до Солунчаните, а не на словенски до Скопјаните“ (*Ljacos Antonis*, *O Ionos tu etnikizmu ke i eliniki valkaniki politiki*, "O politis", Atina, 1993, 10).

Современиот грчки историчар Димитрис Литоксоос во својот труд „Малцинските прашања и националната свест во Грција“ (Атина, „Левиатан“, 1992) пишува:

„Натрупани лаги, бесмислици, фалсификување на сведоштва, историски преиначувања – еве што е одговорот од грчкиот национализам на барањата на малцинствата (во Грција) за почитување на нивните традиции, јазик и култура“ (*Dimitris Litoksou*, *Mionotika zitimata ke etniki sinidisi stin Elada, Atastalies tis elinikis istoriografias, V'egdosi*, "Leviatan", Atina, 1992, 10–12).

¹⁷⁰ Изменниците на македонското дело, Прага, 1926, 53.

¹⁷¹ Д-р Блаже Ристовски, Димитрија Чуповски /1878–1940/..., II, 329.

¹⁷² К. Мисирковъ, Раздори или разбирателство, „Миръ“, XXX, 7354, София, 22.XII 1924, 1.

¹⁷³ К. Мисирковъ, Изходътъ, „Пиринъ“, I, 8, София, 2.XII 1923, 1.

¹⁷⁴ „Македонско дело“, I, 15, 10.IV 1926, 5.

¹⁷⁵ ВМРО /Обединета/. Документи и материјали, I. Избор, редакција и коментар Иван Катарџиев, Скопје, 1991, 89.

¹⁷⁶ „Македонско знаме“, II, 17, София 14.XII 1933, 2.

¹⁷⁷ Историска вистина. Прогресивната општествена јавност во Бугарија и Пиринска Македонија за македонското национално прашање. Доку-

менти, студии, резолуции, апели и публицистички прилози 1896–1956. Избор и редакција Перо Коробар и д-р Орде Иваноски, Скопје, 1981, 79.

¹⁷⁸ *Документи и материјали* 1921–1941, I, 2. Редакција, превод и коментар Иван Катарциев, Скопје, 1985, 316.

¹⁷⁹ *Македонското прашање* на страниците од „Ризоспастис“ меѓу двете светски војни. Избор и редакција Јосиф Поповски, Скопје, 1982, 134–138.

¹⁸⁰ На истото место, 158.

¹⁸¹ *Фердо Чулиновић*, Окупаторска подела Југославије, Београд 1970, 70–71.

¹⁸² *Народноослободилачка војска* Југославије. Преглед развоја оружаних снага Народноослободилачког покрета, 1941–1945, Београд, 1982, 590–815.

¹⁸³ *Зборник докумената и података о Народноослободилачком рату* Југословенских народа. Борбе у Македонији. Војноисториски институт, Том VII, кн. 2, док. 52, 108–117.

¹⁸⁴ *Зборник на документи за АСНОМ*, 1944–1964. Институт за национална историја, Скопје, 1964, док. 21, 112–116.

¹⁸⁵ *Народноослободилачки рат у Македонији*, 1941–1945, Београд, 1952, 96.

¹⁸⁶ *Зборник на документи за АСНОМ*, 1944–1964. Институт за национална историја, Скопје, 1964, док. 34–56, 159–303.

¹⁸⁷ На истото место, 30.

¹⁸⁸ *Амандмани на Уставот на Социјалистичка Република Македонија* (LXXXII–LXXXV), „Службен весник на РМ“ бр. 27/1991.

¹⁸⁹ *Амандмани на Уставот на Социјалистичка Република Македонија* (LVII–LXXX), „Службен весник на СРМ“ бр. 28/1990 и бр. 39/1990.

¹⁹⁰ *Декларација за сувереност на Социјалистичка Република Македонија*, „Службен весник на СРМ“ бр. 5/1991.

¹⁹¹ „Службен весник на РМ“ бр. 42/1991.

¹⁹² *Устав на Република Македонија*, „Службен весник на РМ“ бр. 52/1991; *Амандмани I и II на Уставот на Република Македонија*, „Службен весник на РМ“ бр. 1/1992.

¹⁹³ *Декларација за меѓународно признавање на Република Македонија* како суверена и независна држава, „Службен весник на РМ“ бр. 57/1991.

¹⁹⁴ *Уставен закон за изменување и дополнување на Уставниот закон за спроведување на Уставот на Република Македонија*, „Службен весник на РМ“ бр. 4/1992.

¹⁹⁵ „Службен весник на РМ“ бр. 40/1992.

¹⁹⁶ *Одлука за стапување на Република Македонија во членство на Организацијата на Обединетите Нации*, „Службен весник на РМ“ бр. 46/1992.

CIP – Каталогизација во публикација
Народна и универзитетска библиотека
„Климент Охридски“, – Скопје

949.717(082)

342.1(497.17)(091)(082)

Македонија и односите со Грција /
[прилози од Евгени Димитров ... [и др.] ;
редакција Георги Старделов , Цветан
Грозданов , Блаже Ристовски] . – Скопје :
Македонска академија на науките и
уметностите , Совет за проучување на
Југоисточна Европа , 1993 . – 136 стр . :

слики ; 23,5 см

Белешки : стр . 123 – 136 .

1 . СТАРДЕЛОВ , Георги 2 . ГРОЗДАНОВ , Цветан

3 . РИСТОВСКИ , Блаже а) Македонија –

Историја – Зборници б) Македонија –

Државност – Историја – Зборници

